

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ HUKUKU ANABİLİM DALI

DTÖ HUKUKUNUN AB HUKUK DÜZENİNDE HUKUKİ ETKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

BEZİRGEN HOJAGULYYEV

İSTANBUL, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ HUKUKU ANABİLİM DALI

DTÖ HUKUKUNUN AB HUKUK DÜZENİNDE HUKUKİ ETKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

BEZİRGEN HOJAGULYYEV

Danışman: DOÇ. DR. MUSTAFA TAYYAR KARAYİĞİT

İSTANBUL, 2019

TEZ ONAY SAYFASI

Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Enstitüsü Müdürlüğüne

Enstitünüz, Avrupa Birliği Hukuku Anabilim Dalı Türkçe / İngilizce Yüksek Lisans Programı öğrencisi **Bezirgen Hojagulyyev**, tarafından hazırlanan, “**DTÖ Hukukunun AB Hukuk Düzeninde Hukuki Etkileri**” başlıklı bu çalışma, 24.1.2019 tarihin de yapılan savunma sınavı sonucunda **OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞUYA BAŞARILI** bulunarak aşağıda isimleri yazılı jüri üyeleri tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

Doç. Dr. Mustafa T. KARAYİĞİT Danışman

Dr. Öğr. Üy. Tolga CANDAN Jüri Üyesi

Dr. Öğr. Üy. Deniz T. APAYDIN Jüri Üyesi

Onay
Prof. Dr. Muzaffer Dardan
Müdür

25/07/2019 tarih ve 2019/19 sayılı Enstitü Yönetim Kurulu kararı ile onaylanmıştır.

ÖNSÖZ

Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Enstitüsü'nde AB hukuku yüksek lisans programında tamamlamış olduğum tez çalışmamın literatüre biraz da olsa katkı sağlaması beni mutlu edecektir. Kendine özgü nitelikleri haiz özerk bir hukuk sisteminin eğitimi ve özellikle de tez yazım sürecinde kıymetli vaktinden zaman ayıran, sabır göstererek en değerli düşünceleriyle yönlendiren ve hiçbir yardımı esirgemeyen Sayın Doç. Dr. Mustafa Tayyar KARAYİĞİT'e sonsuz şükranlarımı borç bilirim.

Ayrıca bu süreçte gerek fikri gerekse fiziki desteklerini hissettiren tüm arkadaşlarıma teşekkür etmek isterim. Ve bu çalışmamı, tüm eğitim hayatım boyunca eksikliğini hissettirmeyen kıymetli anneme ithaf ediyorum.

İstanbul, Temmuz 2019

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR.....	iii
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
GİRİŞ	1
1. DTÖ ANLAŞMALARI VE ANLAŞMAZLIKLARIN HALLİ MEKANİZMASI	5
1.1. GATT (1947)	6
1.2. DTÖ'NÜN KURULMASI	7
1.3. DTÖ KURULUŞ ANLAŞMASI VE EKLERİ.....	9
1.3.1. DTÖ'nün Temel İlkeleri	9
1.3.1.1. Ayrımcılık Yapmama İlkesi.....	9
1.3.1.2. Değişimlerin Liberalizasyonu.....	10
1.3.1.3. Öngörülebilirlik ve Şeffaflık.....	11
1.3.1.4. Karşılıklılık ve Adil Rekabet	11
1.3.2. Uruguay Turu Nihai Senedi'nin Hukuki Yapısı	11
1.3.3. DTÖ'nün Kurumsal Yapısı	12
1.3.4. DTÖ'nün Karar Alma Usulü.....	14
1.3.5. DTÖ Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması.....	16
1.3.5.1. Danışma	17
1.3.5.2. Panel Kurma	18
1.3.5.3. Temyiz Süreci	18
1.3.5.4. Raporların Kabulü.....	20
1.3.5.5. Raporların Uygulanması ve Denetlenmesi	20
1.4. DEĞERLENDİRME.....	22
2. AB'NİN ORTAK TİCARET POLİTİKASI ve ULUSLARARASI HUKUK İLİŞKİSİ	25
2.1. AB'NİN ORTAK DIŞ TİCARET POLİTİKASI ve YETKİ ALANI	25
2.2. AB HUKUKU ve ULUSLARARASI HUKUK	29
2.3. AB HUKUKUNDA ULUSLARARASI ANLAŞMALAR.....	36
2.3.1. Uluslararası Anlaşmaların AB Hukukunda Yeri ve İlişkisi	37

2.3.2. Uluslararası Anlaşmaların AB Hukukunda Etkisi.....	41
3. DTÖ HUKUKUNUN AB HUKUK DÜZENİNDE HUKUKİ ETKİLERİ	49
3.1. DTÖ HUKUKUNUN BAĞLAYICILIĞI VE AB HUKUKU İLİŞKİŞİ	49
3.2. DTÖ HUKUKUNUN AB HUKUKUNDAKİ YERİ	50
3.2.1. GATT Hukukunun AB Hukukundaki Yeri ve Bağlayıcılığı.....	50
3.3. DTÖ HUKUKUNUN AB HUKUKUNDAKİ ETKİSİ	53
3.3.1. GATT/DTÖ Anlaşmalarının Doğrudan Etkisi	53
3.3.2. Değerlendirme	60
3.3.3. GATT/DTÖ Anlaşmalarının Doğrudan Etkisine Getirilen İstisnalar	63
3.3.4. GATT/DTÖ Anlaşmalarının Dolaylı Etkisi (Uyumlu Yorum).....	68
3.3.5. DTÖ Hukukunun Üye Devletlerde Etkisi	70
3.3.6. DTÖ Hukukuna Aykırılık Nedeniyle Tazminat Hakkı	70
3.4. DTÖ KAPSAMINDA AHO KARARLARI ve AB HUKUKU	72
3.4.1. AHO Kararlarının Bağlayıcılığı	72
3.4.2. AHO Kararlarının AB Hukukundaki Etkisi	73
3.4.3. Değerlendirme	76
3.4.4. AHO Kararları Çerçevesinde Tazminat Hakkı.....	78
3.5. GENEL DEĞERLENDİRME.....	80
SONUÇ.....	84
KAYNAKÇA	88

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABA	Avrupa Birliği Anlaşması
ABAD	Avrupa Birliği Adalet Divanı
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ABİHA	Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AETA	Avrupa Ekonomik Topluluğu Antlaşması
AHM	Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması
AHMM	Anlaşmazlıkların Halli ve Usulleri Hakkındaki Mutabakat Metni
AHO	Anlaşmazlıkların Halli Organı
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
APS	Avrupa Patent Sözleşmesi
AT	Avrupa Topluluğu
BÇS	Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi
Bkz.	Bakınız
DT	Dünya Ticaret rgt
EFTA	Avrupa Serbest Ticaret Birliği
GATS	Hizmet Ticareti Genel Anlaşması
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
IBRD	Dünya Bankası
IMF	Uluslararası Para Fonu
ITO	Uluslararası Ticaret rgt
ODGP	Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
para.	Paragraf(lar)

s.	sayfa
ss.	Sayfalar
STA	Serbest Ticaret Anlaşması
TRIPS	Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Anlaşması
TTEA	Ticarette Teknik Engeller Anlaşması
v.	versus

ÖZET

Uluslararası ticari işlemlere uygulanacak kuralları ve kurumsal çerçeveyi oluşturan DTÖ hukuku, AB hukuk düzeninin ayrılmaz bir parçası olarak hukuki sonuçlar doğurmaktadır. AB hukukunun üst yargısal organı ve aynı zamanda oluşturduğu içtihatlarla AB hukukunun gelişiminde en önemli aktör olan Avrupa Birliği Adalet Divanı kararları, uluslararası anlaşmaların AB hukukundaki yeri, doğrudan ve dolaylı etkileri bakımından önemlidir. Bu noktada Divan'ın üstlendiği görev, uluslararası kamu hukuku ve uluslararası anlaşmalardan kaynaklı yükümlülüklerin, Birlik hukuku aracılığıyla AB üyesi tüm ülkelerde yeterince etkin ve yeknesak bir şekilde uygulanmasını sağlamaktır. Uluslararası kamu hukukuna uygun olarak anlaşmanın tarafları, anlaşma hükümlerinin iç hukuk düzeninde nasıl bir etkiye sahip olacağını belirlemekte serbesttir. Dolayısıyla, DTÖ Anlaşması ve Ekleri Birlik hukuku kapsamında kaldıkça bu yetki Divan'a düşecektir. Bu bakımdan, DTÖ hukukunun AB hukuk düzenindeki etkileri Divan'ın içtihatlarından bağımsız açıklanamaz. Buradan hareketle, konun verimli bir şekilde analizi ve bu hususta öne çıkan etmenlerin yeterince anlaşılabilmesi için, literatürün yanı sıra DTÖ hukukunu konu alan davalar incelenerek, genel olarak AB'nin uluslararası anlaşmalarının ve bu kapsamda DTÖ Anlaşması ve Eklerinin AB hukuk düzenindeki hukuki etkilerine ilişkin çıkarılar yapılmıştır. Böylece, Divan'ın DTÖ bünyesinde oluşturulan hukuk kurallarının AB hukukundaki etkilerine ilişkin kararları, gerekçeleriyle birlikte değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: AB hukuku, Uluslararası Anlaşmalar, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Anlaşmazlıkların Halli Organı.

ABSTRACT

WTO law, which deals with rules of applied to international trade and institutional framework for trade transactions, has legal implications as an integral part of the EU legal order. Decisions of the European Court of Justice, which is the most fundamental actor in the development of EU law, are significant to determine the status, direct and indirect effects of international treaties in the EU law. Herein, jurisdiction of ECJ is to ensure that the obligations arising from international public law and international agreements are implemented in an efficient and uniform manner in all EU member states through EU law. In conformity with the principle of public international law, contracting parties are free to determine what effect the provisions of the agreement are to have in the internal legal order. Therefore, as long as the WTO Agreement and its Annexes remain integral part of EU law, ECJ has jurisdiction within the framework of its jurisdiction under the Treaty. In this respect, the effects of WTO law in the EU legal order cannot be explained independently of the case law of the Court. From this point of view, to efficiently analyze the subject and to understand the factors that stand out in this respect, in addition to the literature, the cases related to WTO law were examined. Thus, the legal effects of international agreements and in this context WTO Agreement and its Annexes on the EU legal order have been determined. Consequently, settled case law of the ECJ related to WTO law in EU law was tried to be evaluated together with its reasoning.

Keywords: EU law, International Agreements, World Trade Organization (WTO), Dispute Settlement Body (DSB).

GİRİŞ

GATT'ın temelleri, savaş sonrası dönemde ekonomik çatışmaları sona erdirmeyi amaçlayan liberal düşüncelere dayanmaktadır. Aslında, kurumsal kapsamı olmayan ve geçici bir anlaşma olan GATT, dünya ticaretini düzenlemeyi, üyeliğini ve kapsamını kademeli olarak artırmayı ve böylece uluslararası ticari işlemlere uygulanacak hukuki çerçeveyi oluşturmayı başarmıştır. Bu çok taraflı ticari işbirliği sistemi, uluslararası ticarete yaklaşık yarım asırdır gelişme kaydeden kalıcı bir yapı oluşturduğunu kanıtlamıştır.¹ Bununla beraber, GATT (1947) döneminde zayıf yapıya sahip olan uyuşmazlıkların çözüm sistemi, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) bünyesinde Anlaşmazlıkların Halli Organı'nın (AHO) kurulmasıyla zorunlu bir uyuşmazlık çözüm sistemine sahip olmuştur.

Bütün bunların ötesinde, uluslararası ticaret açısından GATT sisteminin en önemli başarılarından biri de uluslararası düzeydeki ekonomik çıkarların hukuk kuralları ile korunduğu yapının, tüm üyelerin dahil olduğu Müzakere Turları aracılığıyla dinamik bir pazarlık ve müzakere sonucunda yeniden yaratılmasına imkân sağlamış olmasıdır. Böylece, GATT kapsamında ticaretin serbestleştirilmesi, üyeler arasında yalnızca daha fazla ve farklı ticaret ilişkilerine neden olmakla kalmamış, aynı zamanda fikri mülkiyet gibi yeni ticaret konularını ve devlet dışı örgütler gibi yeni aktörlerin üyeliğini de gündeme getirmiştir.² Bu doğrultuda, uluslararası ticaretin kapsamı, yürütülen müzakereler sonucunda mutabakat sağlanan yeni alanların da dahil edilmesiyle giderek artmıştır. Dahası, uluslararası ticarete katılan tarafların artan sayısı, ticari işlemlerin pek çok farklı unsuru barındırması ve küreselleşmeyle beraber uluslararası ticaretin değişen yapısı, ticari ilişkilerde karşılaşılabilecek belirsizlikler için ayrıntılı bir hukuki düzenlemeyi zorunlu kılmıştır. Bu alanda düzenleme yapan 1947 tarihli GATT'ın yerine, 10 Ocak 1995'e DTÖ Anlaşması ve Ekleri yürürlüğe girmiştir. Böylelikle, DTÖ GATT'tan (1947) oldukça kapsamlı düzenlemeler içermiş³ ve yeni

¹ IRWIN, Douglas A., Petros C. MAVROIDIS & Alan O. SYKES, **The Genesis of the GATT**, New York: Cambridge University Press, 2008, s. 1.

² BARTON, John H. & Others, **The Evolution of the Trade Regime: Politics, Law, and Economics of the GATT and the WTO**, New Jersey: Princeton University Press, 2006, s. 3.

³ CAMERON, James and Kevin R. GREY. "Principles of International Law in the WTO Dispute Settlement Body", **International and Comparative Law Quarterly** (248-298), Vol. 50, 2001, s. 248.

kurumsal yapısıyla, uluslararası ticari işlemlere uygulanacak kurallarda köklü değişiklikler getirmiştir.

DTÖ Anlaşması ile kurulan ve AHO ile güvence altına alınan bu hukuk sistemi, En Çok Kayrılan Ülke (*Most Favoured Nation - MFN*) ve Ulusal Muamele (*National Treatment - NT*) kurallarıyla beslenen Ayrımcılık Yapmama ilkesine dayanmaktadır.⁴ Bununla beraber DTÖ, uluslararası ticaretin daha da serbest, öngörülebilir ve adil rekabet ortamında yapılması gibi temel ilkelere sahiptir. Ne var ki bu ilkeler, açık bir şekilde kurala bağlanmış ve gerekli tanımları yapılmış olsa da her yapıda olduğu gibi, uluslararası ticari uygulamaları bu ilkeler çerçevesinde yürütmenin o kadar da kolay olmadığı aşikardır. Üstelik, DTÖ hukukunda Ayrımcılık Yapmama İlkesi çerçevesinde En Çok Kayrılan Ülke ve Ulusal Muamele kurallarından sapmaya olanak sağlayan istisnalar mevcuttur. Bu gibi durumlar, DTÖ hukukunun uygulanmasında birtakım zorluklara ve suiistimallere yol açabilmektedir.⁵

Bu noktada, DTÖ uyuşmazlık çözüm sisteminin önem kazandığını söylemek mümkündür. DTÖ bünyesindeki AHO uyuşmazlık çözüm sürecinin her aşaması, GATT dönemindekine nazaran daha ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir.⁶ Ayrıca yeni yapıda, süreci tıkamaya elverişli karar alma mekanizmaları değiştirilmiş, negatif mutabakat kuralı ile karar alma süreci otomatik hale getirilmiştir. Böylece en azından kâğıt üzerinde, uluslararası ticari anlaşmazlıklar için hukukun üstünlüğü ilkesiyle işleyen çözüm süreci oluşturulduğu ileri sürülebilir.⁷ Ayrıca, uluslararası ticari uyuşmazlıklara çözüm arama noktasında AHO'na başvuru sayısının artması, DTÖ bünyesindeki uyuşmazlık çözüm sisteminin pratik önem kazandığının bir göstergesidir.⁸ Bu anlamda, uluslararası hukukta uygulanma potansiyeli açısından DTÖ'nün başarılı bir yargı

⁴ KAYA, Talat. "DTÖ Hukuku Uygulamasında Ayrımcılık Yapmama İlkesi", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi** (183-242), 59 (2), 2010, s. 187.

⁵ GREY, Felicia A. "Why Do Member Countries Choose Not to Participate in the World Trade Organization's Dispute Settlement Body?", **The International Trade Journal** (139-159), Vol. 33, No. 2, 2019, s. 139.

⁶ SABRY, Faten. "The Development and Effectiveness of the WTO's Dispute Settlement Body", **MSU-DCL Journal of International Law** (521-538), Vol. 10, 2001, s. 521.

⁷ TREBILCOCK, Michael, Robert HOWSE & Antonia ELIASON, **The Regulation of the International Trade**, 4th Edition, Ney York: Routledge, 2013, s. 225; AGAH, Frederick Yonov. "WTO Dispute Settlement Body Developments in 2010: An Analysis", **Trade Law and Development**(241-252), Vol. 4, No. 1, 2012, s. 242; DANI, Marco. "Remedying European Legal Pluralism: The FIAMM and Fedon Litigation and the Judicial Protection of International Trade Bystanders", **The European Journal of Internatinal Law** (303-340), Vol: 21, No: 2, 2010, s. 318; CAMERON and GREY, op. cit. dipnot 3, s. 250.

⁸ Ibid, s. 250.

sürecine sahip olduğu genel kabul görmektedir. Bununla beraber, detaylı düzenleme içeren yeni yapısıyla DTÖ uyuşmazlık çözüm mekanizmasının, AB gibi karmaşık yapıya sahip önemli üyelerinin bu yeni hukuk düzeni ile uyumu konusunda başarısızlıklara düşer olduğu da gözlemlenmiştir.⁹

Avrupa Birliği (AB), ABD ile birlikte GATT/DTÖ sisteminin iki devinden biri olmakla beraber, DTÖ'nün en zorlu üyesi olmayı sürdürmektedir.¹⁰ Genel olarak, DTÖ ile AB arasında, ekonomik entegrasyonu amaçlaması ve yapısını sürekli olarak yenilemesi gibi benzerlikler bulunmaktadır. Esasen belirtilmesi gereken nokta, bu iki sistemin uluslararası yönetimi benimseyerek hem kamu hem de özel çıkarları azami derecede korumaya yeltenmesidir.¹¹ Dolayısıyla gerek AB için DTÖ gerekse DTÖ için AB en önemli ticari yapılardan biri olmaya devam ederken her iki yapı bir diğerini dikkate almak zorunda kalacaktır. Zira AB'nin, 1960'lı yıllardan itibaren GATT (1947) çerçevesinde çok taraflı ticaret müzakerelerine girdiği ve ticari ilişkilerini bu düzlemde yürüttüğü görülmektedir.¹² Öte yandan, diğer üyelerinden farklı olarak DTÖ nezdinde AB'nin özel durumu mevcuttur. Bu anlamda, AB'nin DTÖ sistemi ile ilişkisi daha karmaşıktır.¹³

AB'nin kendine özgü siyasi ve hukuki düzeninin özerkliği ilkesi çerçevesinde, uluslararası hukukun AB hukuk düzeninde statü ve etkisi, AB hukuku tarafından belirlenmektedir.¹⁴ Kurucu Antlaşma Birlik kurumlarının, Antlaşmalarca öngörülen amaçlar çerçevesinde, hukuken bağlayıcı tasarruf ve üçüncü taraflarla uluslararası anlaşmalar akdedebileceğini kurala bağlamıştır. Birlik tarafından akdedilen anlaşmalar, organlar ve üye devletler için bağlayıcı ve yerleşik içtihat hukuku uyarınca AB hukukunun ayrılmaz bir parçasıdır. Bunlar, AB'nin akdettiği saf, üye devletlerle birlikte

⁹ PRINCEN, Sebastiaan "EC Compliance with WTO Law: The Interplay Law and Politics", **The European Journal of International Law** (555-574), Vol: 15, No: 3, 2004, s. 556.

¹⁰ DILLON, Sara. **International Trade and Economic Law and the European Union**, Hart Publishing, Portland, Oregon - 2002, s. 1.

¹¹ Ibid., s. 1.

¹² AKMAN, Sait M. "Dış Ticaret Politikası", Belgin AKÇAY ve İlke GÖÇMEN (der.), **Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar** (639-674), Ankara: Seçkin Yayınları, 3. Baskı, 2016, s. 642.

¹³ DILLON, op. cit. dipnot 10, s. 2.

¹⁴ KARAYİĞİT, Mustafa T., **Avrupa Birliği Anayasa Hukuku**, 1. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2019, s. 204.

karma ve bütün üye devletler tarafından önceden akdedilen ve halefiyet veya ikame teorisi çerçevesinde AB'yi bağladığı kabul edilen anlaşmalardır.¹⁵

Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD) erken dönem içtihatlarında, önceden üye devletler tarafından akdedilen 1947 tarihli GATT'ın halefiyet yoluyla Birliği bağladığını kabul etmiştir.¹⁶ Bununla beraber, 1986'da başlayan Uruguay Turu müzakereleri, Birlik ve üye ülkeler adına Komisyon tarafından yürütülmüştür. Müzakereler sonucunda ortaya çıkan DTÖ Kuruluş Anlaşması, Birlik adına Konsey Başkanı ve üye ülke temsilcileri tarafından karma anlaşma niteliğinde imzalanmıştır. Böylece, AB üyesi ülkelerin ve AB'nin DTÖ'ne üye olması, DTÖ Anlaşması ve Eklerinden kaynaklı yükümlülükler bakımından Birlik kurumları ve üye devletleri bağlayıcı kılmıştır. Divan'ın bu yöndeki yerleşik içtihadı bu durumu teyit etmektedir.

Birlik ve üye devletler tarafından akdedilen bir anlaşma olan DTÖ Anlaşması ve Ekleri, AB hukuk düzeninde etkiler doğurmaktadır. AB hukukunda kural olarak uluslararası anlaşmalar, ikincil norma üstün ve anlaşma hükümleri belirli koşulları sağlamaları halinde doğrudan etkili kabul edilmektedir. Ancak bu tür tespitler kendiliğinden belirlenebilir olmayıp, Divan'ın içtihatlarında ortaya konmuştur. Nitekim Kurucu Antlaşma, bu duruma ilişkin ayrıntılı bir düzenleme içermediğinden, bu yükü, uluslararası anlaşmaların AB hukukunda yeknesak bir şekilde uygulanmasını sağlamak görevi çerçevesinde Divan üstlenmiştir. Dolayısıyla, uluslararası anlaşmaların ve bu kapsamda çalışmamızın esasını oluşturan DTÖ Anlaşması ve Eklerinin AB hukukundaki etkilerine ilişkin değerlendirmeler, Divan'ın içtihatları ışığında yapılmıştır.

¹⁵ Ibid., s. 206.

¹⁶ Joined Cases C-21-24/72, *International Fruit Company v. Produktschap Groenten Fruit*, EU:C:1972:115, para. 9-18.

1. DTÖ ANLAŞMALARI VE ANLAŞMAZLIKLARIN HALLİ MEKANİZMASI

Malların, sermayenin ve insanların oldukça serbest dolaşımının söz konusu olduğu¹⁷ 1914'te, Birinci Dünya Savaşı'nın patlaması, ılımlı tarifelerle dünya çapında artan ekonomik refah dönemini ve iyi işleyen (altın standardına dayalı) uluslararası para sistemi tarafından desteklenen dünya ticaretinin genişleme sürecini durdurmuştur.¹⁸ Savaş yıllarında görülen hiperenflasyonlar ve savaş sonrasında ülkelerin ödemeler dengesinde karşılaştığı sıkıntılar, uluslararası ticarete korumacı politikaları beraberinde getirmiştir. Ciddi zorlukların ardından 1925'te savaş öncesi sisteme dönülmüş olmasına karşın, 1929 yılında yaşanan Büyük Buhran uluslararası ticaret hacmini önemli ölçüde daraltmıştır. Bunu takip eden dönemde, İngiltere (1931) ve ABD'nin (1933) altın standardından çıkması, krizi oldukça derinleştirmiş ve sistemin çökmesine neden olmuştur.¹⁹

II. Dünya Savaşı'nın her alanda getirdiği yıkım, küreselleşmenin de etkisiyle, ülkeler arasında yeni bir ekonomik sistemi zorunlu kılmıştır. Savaş öncesi dönemdeki siyasi ve ekonomik bunalım ve aşırılıkların yükselişinin kavranması, GATT'ın çıkış noktasının anlaşılması açısından önemlidir.²⁰ Bu doğrultuda, dönemin hâkim devletleri tarafından atılan adımlarla, 1944 yılında uluslararası yeniden yapılandırma ve kalkındırma amaçlı Dünya Bankası (IBRD) ve 1945 yılında uluslararası para ve finans yönetimi için Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) kurulmasının ardından dünya ticaretini tüm yönleriyle düzenlemek amacıyla Uluslararası Ticaret Örgütü (ITO) kuruluşuna ilişkin çalışmalar başlamıştır.

¹⁷ KAYA, Talat. **Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Anlaşmalarının İç Hukukta Uygulanması: ABD, AB ve Türkiye Örnekleri**, Ankara: Legal Yayıncılık, 2015, s.7.

¹⁸ MAVROIDIS, Petros C. "The Genesis of GATT Summary", Henrik HORN and Petros C. MAVROIDIS (eds.), **Legal and Economic Principles of World Trade Law** (1-8), 1st Editon, New York: Cambridge University Press, 2013, s. 1.

¹⁹ WTO, **World Trade Report 2007, 'Six decades of multilateral trade cooperation: What have we learnt?'**, Geneva, 2007, s. 42.

²⁰ IRWIN, MAVROIDIS & SYKES, op. cit. dipnot 1, s. 5.

1.1. GATT (1947)

Günümüzde dünya genelinde, uluslararası ticari işlemlere uygulanmakta olan hukuk kuralları ağırlıklı olarak DTÖ Anlaşmaları ve Ekleri çerçevesinde belirlenmektedir.²¹ DTÖ Anlaşmaları'nın temelini, ITO'nun kuruluş aşamasında geçici olarak tasarlanan, yerini 1994'te DTÖ Anlaşmaları'na bırakana kadar, neredeyse yarım asırlık süre için genel olarak, dünya ticaretinin kurallarını düzenleyen Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) oluşturmaktadır.²² Geçici Protokol olarak 23 ülke arasında 1947'de çoktarafli anlaşma şeklinde müzakere edilmiş ve 1948'de uygulanmaya başlamıştır.²³

GATT temelinde yürütülen ve ağırlıklı olarak gümrük tarifelerini konu alan birçok müzakere turları gerçekleştirilmiştir. Tarifelerin indirilmesi ve bağlanmasını esas alan erken dönem turları giderek geniş katılıma yol açmıştır. Nitekim GATT'ın temel amacı, tüm ticari engellerin kaldırılarak, ülkeler arasındaki ticaret akışının mümkün olduğunca serbest bir ortamda sağlanmasına yardımcı olmaktır - zira bu ülkelerin ekonomik gelişme ve refahı için önemlidir.²⁴ Bu anlamda temelleri, David Ricardo'nun 'karşılaştırmalı üstünlük yasası' ile iktisattaki korumacılığa teorik düzeyde ölümcül bir darbe vuran nitelikteki²⁵ dünya ticaretini dönüştüren fikrine dayandığını söylemek mümkündür.²⁶

2001 yılından beri müzakereleri devam etmekte olan Doha Turu haricinde GATT kapsamında sonuçlandırılan 8 Müzakere Turunun²⁷ ilk beşi tarifeleri konu

²¹ GREY, Felicia A., op. cit. dipnot 5, s. 139.

²² WTO, **Understanding the WTO**, Fifth Edition, Geneva, 2015, s. 15; MAVROIDIS, 2013, s. 3; HOEKMAN, Bernard M. & KOSTECKI, Michel M. **The Political Economy of the World Trade System: The WTO and Beyond**, Third Edition, Oxford: Oxford University Press, 2009, s. 38; CROWLEY, Meredith A., "An Introduction to the WTO and GATT", **Economic Perspectives** (42-57), Federal Reserve Bank of Chicago, Issue Q IV, 2003, s. 42.

²³ SKALAR, Meltem Sarıbeyoğlu. **Uluslararası Ekonomi Hukuku Açısından Dünya Ticaret Örgütü Gümrük Birliği ve Türkiye**, 1. Baskı, İstanbul: Türkmen Kitabevi, 2010, s. 35; ayrıca bkz. Protocol of Provisional Application to the General Agreement on Tariffs and Trade, 30 October 1947, https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/gatt_ai_e/prov_appl_gen_agree_e.pdf (erişim tarihi 03.04.2019).

²⁴ WTO, op. cit. dipnot 22, s. 12.

²⁵ SKOUSEN, Mark, **İktisadi Düşünce Tarihi: Modern İktisadın İnşası**, 7. Baskı, Ankara: Adres Yayınları, 2016, s. 110.

²⁶ TREBILCOCK, HOWSE & ELIASON, op. cit. dipnot 7, s. 3.

²⁷ Bunlar, Cenevre Turu (1947), Annecy Turu (1949), Torquay Turu (1951), Cenevre Turu (1956), Dillon Turu (1960-1961), Kennedy Turu (1964-1967), Tokyo Turu (1973-1979) ve Uruguay Turu'dur (1986-1994); https://www.wto.org/english/docs_e/gattbilaterals_e/indexbyround_e.htm (erişim tarihi 04.04.2019); Turların detaylı incelemesi için ayrıca bkz. ULUSOY, Ülkü Halatçı. **Dünya Ticaret Örgütü'nde Uyuşmazlıkların Çözüm Mekanizması**, 1. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 2009, ss. 36-48.

almıştır. Daha çok ülkenin katılımıyla sürdürülen Kennedy Turu ve sonraki müzakere turlarında tarifelerin indirilmesi ve bağlanması dışında, tarife dışı ve anti-damping önlemleri ele alınmış ve 1967 yılında Uluslararası Anti-Dumping Kodu imzalanmıştır.²⁸ Bu anlamda dönem itibarıyla, tarife dışı engellerin kaldırılması konusunda ilerleme kaydedilmiştir.²⁹ Ne var ki sağlanan ilerleme, GATT müzakerelerinin esasını oluşturan, gümrük tarifelerini düşürmek, uluslararası ticarete liberalizasyonu sağlamak ve ülkelerin korumacı politikalarını engellemekten uzaktı. Nitekim GATT o dönemde sadece mal ticaretiyle ilgili düzenlemeler içermekteydi ve bu bakımdan, yetki ve sorumluluk anlamında oldukça sınırlandırılmıştı.³⁰

Bu eksikliklere rağmen, Tokyo Turu tamamlandığında, GATT kapsamındaki düzenlemeler, mal ticaretinin gümrük tarifelerinde önemli düşüşler sağlayarak dünya ticaret hacminin genişlemesine olanak sağlamıştır. Ancak GATT'ın, tarifeleri oldukça alt bir seviyeye indirmedeki başarısı, 1970'lerin ve 1980'lerin başlarındaki bir dizi ekonomik durgunluk döneminde, hükümetlerin dış rekabete maruz kalan sektörler için koruma politikalarını engellemeye yetmemiştir.³¹ Ülkelerin artan korumacı politikaları ve o dönemde ABD'nin uyguladığı sıkı para politikaları, uluslararası ticaret alanındaki düzenlemelerinin güncellenmesini zorunlu kılmıştır. Bu doğrultuda, DTÖ'nün kuruluşu ile sonuçlanan, Uruguay Turu müzakereleri 1986 yılında başlatılmıştır.

1.2. DTÖ'NÜN KURULMASI

Müzakereleri yaklaşık yedi buçuk yıl süren Uruguay Turu, başta tarifeler olmak üzere, tarife dışı önlemler, hizmet ticareti, fikri mülkiyet hakları, tarım ve tekstil sektörüne ilişkin düzenlemeler, DTÖ'nün kurulması ve anlaşmazlıkların halli mekanizmasına ilişkin konulara odaklandı. Dört yıl planlanan müzakerelerin uzaması, başta tarım alanı olmak üzere, hizmetler, pazara erişim, anti-damping kuralları ve yeni bir kurum oluşturulması konularında ABD ile AB arasındaki görüş farklılıklarından

²⁸ WTO, op. cit. dipnot 19, s. 184; KAYA, op. cit. dipnot 17, s. 14.

²⁹ KAYA, op. cit. dipnot 17, s. 14.

³⁰ ALTAN, Mehmet. **Uluslararası Ekonomi Politik**, 1. Baskı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013, s. 123.

³¹ WTO, op. cit. dipnot 22, s. 17.

kaynaklanmıştır.³² Nihayet, ihtilaf konularında sağlanan mutabakat ile müzakereler 1993 sonucunda tamamlanmıştır. 123 ülkenin katılımıyla sonuçlanan, Uruguay Turu'nun Nihai Senedi 15 Nisan 1994 tarihinde Marakeş'te Bakanlar düzeyinde imzalanarak 1 Ocak 1995 itibariyle yürürlüğe girmiştir.³³

Uruguay Turu müzakereleri sonucunda uluslararası ticaretin üst organı sayılabilecek olan DTÖ kurulmuştur. DTÖ, ayrıntılı düzenlemeleriyle, otomatik ve bağlayıcı uyuşmazlık çözüm mekanizması ile uluslararası ticarete benzersiz bir model oluşturan kuruluş haline gelmiştir.³⁴ Bir yandan güncellenen haliyle GATT, DTÖ semsiyesi altında mal ticareti düzenlemeleriyle bağlantılı olarak varlığını sürdürürken, diğer yandan DTÖ, Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS), Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması (TRIPS) ve müzakereler kapsamında diğer tüm alanlarda anlaşma ve düzenlemeler içermiştir.³⁵ Bu anlamda, müzakerelerle ulaşılan sonuç oldukça kapsamlı ve daha da önemlisi, anlaşmalarda 'tek taahhüt' (*single-undertaking*) prensibi kabul edilmiştir.³⁶ Böylece, DTÖ'ne taraf ülkelerin anlaşmaların tümünü kabul etmeleri ve anlaşmalara uygun hareket etmeleri gerekmektedir.³⁷

Bunlara ek olarak, uluslararası kuruluş olmasıyla beraber DTÖ'nün hukuki kişiliğe sahip olduğunu ve bunun bir sonucu olarak üçüncü taraflarla anlaşma akdedebildiğini belirtmek gerekir.³⁸ Öte yandan DTÖ, GATT tarafından geçici olarak üstlenilen rolü, onun bir devamı olarak ve sürekli bir şekilde, daha geniş hukuki altyapıyla devam ettirmiştir.³⁹ Bu bakımdan, DTÖ'nün kurulması, uluslararası ticaret bakımından çok önemli bir gelişme teşkil etmiştir. Zira uluslararası ticari işlemler bakımından DTÖ'nü hayati kılan fonksiyonu ve örgütün temel amacı, bireylerin, şirketlerin ve hükümetlerin uluslararası ticaret kurallarının şeffaf ve onlara ani bir

³² Ibid., s. 19; BARTON & Others, op. cit. dipnot 2, s. 3.

³³ WTO, op. cit. dipnot 22, s. 19; KAYA, op. cit. dipnot 17, s. 15.

³⁴ SABRY, op. cit. dipnot 6, s. 521; BARTON, & Others, op. cit. dipnot 2, s. 1.

³⁵ HOEKMAN, & KOSTECKI, op. cit. dipnot 22, s. 57.

³⁶ Ibid., s. 57; KAYA, op. cit. dipnot 17, s. 15.

³⁷ CAMERON and GREY, op. cit. dipnot 3, s. 248.

³⁸ DTÖ Kuruluş Anlaşması, md. VIII. Bu konuda, İsviçre ile yürütülen müzakereler örnek teşkil etmektedir; HOEKMAN, & KOSTECKI, op. cit. dipnot 22, s. 58.

³⁹ KAYA, op. cit. dipnot 17, s. 15.

politika değişikliği olmayacağına dair güven vermek anlamında, öngörülebilir olmasını sağlamaktadır.⁴⁰

1.3. DTÖ KURULUŞ ANLAŞMASI VE EKLERİ

Anlaşma'nın dibacesine göre DTÖ, ticaret ve ekonomik alanındaki ilişkileri geliştirerek, yaşam standartlarını yükseltmek, tam istihdam sağlamak ve artarak ve istikrarlı bir şekilde büyüyen, reel gelir ve etkin talep hacmini artırmak ve malların üretimini ve hizmet ticaretini arttırmayı amaçlamaktadır. Bunları gerçekleştirirken DTÖ, sürdürülebilir kalkınmanın amacına uygun olarak dünyadaki kaynakların optimal şekilde kullanılmasına hem çevreyi korumaya hem de artan dünya ticaretinden ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeyleri ve ihtiyaçlarıyla tutarlı bir şekilde pay almalarına özen gösterilecektir. Ayrıca DTÖ, Anlaşma ve Eklerinde belirlenen amaçları, GATT döneminde belirlenen ilkeler temelinde gerçekleştirmektedir.

1.3.1. DTÖ'nün Temel İlkeleri

GATT/DTÖ'nün en temel ilkesi, ülkeler arasında ticari işlemlerde eşitliktir.⁴¹ Uluslararası ticaret hacminin artırılması ve ekonomik gelişmenin sağlanması için, eşit şartlarda rekabet, karşılıklı olarak gümrük vergilerinin indirilmesi ve sınırların açılarak dış ticaret engellerinin kaldırılması önemlidir. Buna göre, Ayrımcılık Yapmama, Değişimlerin Liberalizasyonu, Öngörülebilirlik ve Şeffaflık, Karşılıklılık ve Adil Rekabet çok taraflı ticari sistemin temel taşı olarak sayılabilir.

1.3.1.1. Ayrımcılık Yapmama İlkesi

DTÖ Anlaşması'nın dibacesi, tarafların uluslararası ticari ilişkilerde ayrımcılığı ortadan kaldıran çok taraflı sistem kurmada mutabakatını açıklamıştır. Bu anlamda, üye ülkeler arasında ticaretin ayrımcı olmayan temelde yapılması benimsenmiştir.⁴² Zira herhangi bir ülkeye tanınan ayrıcalık diğer üyelere de tanınmak zorundadır. Ayrımcılık

⁴⁰ WTO, op. cit. dipnot 22, s. 10, ULUSOY, op. cit. dipnot 27, s. 77.

⁴¹ PARASIZ, İlker. **Uluslararası Mali ve Ekonomik Kuruluşlar**, Genişletilmiş 3. Baskı, İstanbul: Ezgi Kitabevi, 2012, s. 116; SKALAR, op. cit. dipnot 23, s. 61.

⁴² PARASIZ, op. cit. dipnot 41, s. 117.

Yapmama ilkesi, En Çok Kayırılan Ülke (*Most Favoured Nation*) ve Ulusal Muamele (*National Treatment*) kurallarına dayanmaktadır.⁴³

En Çok Kayırılan Ülke kuralı uyarınca, bir ülkeye daha düşük gümrük vergisi oranı uygulanırsa, diğer tüm DTÖ üyeleri için de aynı oranın uygulanması gerekir. Dolayısıyla, bu kural DTÖ'nün Mal Ticaretine ilişkin Eki (GATT) için önemlidir.⁴⁴ Ayrıca, Hizmetler Ticaretine ilişkin (GATS) ve Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Haklarına İlişkin (TRIPS) Ekler bakımından ilk kertede önemlidir. Son kertede, iç pazara giriş sonrasında GATT, GATS ve TRIPS kapsamında, Ulusal Muamele kuralı daha önemlidir. Zira bu kural, DTÖ üyesi ülkeler arasında, ülke temelinde yapılacak yerli yabancı ayrımcılığının uygulanmamasını öngörüyor.⁴⁵

Ayrımcılık Yapmama ilkesine istisna olarak, gümrük birlikleri ve serbest ticaret bölgeleri gibi bölgesel ekonomik birleşmeler yaratmaya yönelik girişimler, bu ilkenin istisnasını oluşturmaktadır ve bu nedenle ihlali sayılmayacaktır.⁴⁶ Bu istisnanın en güzel örneği AB'nin oluşturduğu Ortak Pazar'dır.

1.3.1.2. Değişimlerin Liberalizasyonu

Değişimlerin Liberalizasyonunu sağlamak DTÖ Anlaşması ve Eklerinde öngörülen amaçlara ulaşılması bakımından önemlidir. Bu anlamda, hizmet ticareti bakımından üye ülkeler arasında pazara girişin kolayca sağlanabilmesi ve mal ticareti bakımından, gümrük tarifelerinin düşürülmesi, miktar kısıtlamalarının kaldırılması ve damping uygulamalarının engellenmesi ya da önlenmesi gerekmektedir. Bütün bunların uygulanması, uluslararası ticarete açık pazarın oluşturulmasını sağlayacaktır. DTÖ Anlaşması ve Ekleri, üye ülkelerin tedricen liberalizasyon yoluyla kademeli olarak ticaretin önündeki tüm engellerin kaldırılmasını hedeflemektedir.⁴⁷ Buna istisna olarak, gelişmekte olan ülkelere yükümlülüklerini yerine getirmeleri için daha uzun süre tanınmaktadır.

⁴³ KAYA, op. cit. dipnot 4, s. 187; KAYA, Talat. "DTÖ Anlaşmalarındaki Yükümlülüklerden Kaçınmaya Olanak Sağlayan İstisna Hükümleri", *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi* (169-192), Sayı 7 (2), 2017, s. 174; SKALAR, op. cit. dipnot 23, s. 61.

⁴⁴ WTO, op. cit. dipnot 22, s. 10.

⁴⁵ Ibid., s. 10, KAYA, op. cit. dipnot 17, s. 23; SKALAR, op. cit. dipnot 23, ss. 67-68.

⁴⁶ PARASIZ, op. cit. dipnot 41, s. 117; WTO, op. cit. dipnot 22, s. 11.

⁴⁷ WTO, op. cit. dipnot 22, s. 11.

1.3.1.3. Öngörülebilirlik ve Şeffaflık

Ticari engellerin kaldırılarak değişimlerin liberalizasyonunu sağlamak kadar, ani değişikliklerin olmayacağına dair kaygıları ortadan kaldırmak adına ticari düzenlemelerin öngörülebilir ve şeffaf olması da önemlidir. Zira öngörülebilirlik ve şeffaflık, uluslararası ticaretin süjeleri olan bireylere, şirketlere ve hükümetlere gelecek hakkında daha net bilgi sağlar.⁴⁸ Yatırımın teşvik edilmesi, istihdam yaratılması, tüketicilerin farklı seçenek ve düşük fiyatlar sunan rekabet avantajlarından yararlanması istikrar ve öngörülebilirlik ile sağlanırken, ticaret kurallarına ilişkin mevzuatın yayınlanması, mevzuatın yeknesak ve orantılı bir şekilde uygulanması, ihtilaflara yönelik yargı yollarının olması şeffaflık ile sağlanacaktır.⁴⁹

1.3.1.4. Karşılıklılık ve Adil Rekabet

DTÖ Anlaşması ve Eklerinde belirlenen amaçlara, öngörülen ilkeler temelinde, Anlaşma'nın dibacesinde belirtildiği gibi karşılıklı menfaat esasına dayalı ilişkiler çerçevesinde ulaşılabacaktır. Böylece, karşılıklı verilen ödümler sonucu, ticari engeller azaltılmış ya da kaldırılmış olacaktır.⁵⁰ Ancak, DTÖ üyeleri arasında engellerin kaldırılarak yapılacak serbest ticaretin aynı zamanda, adil rekabet ortamında gerçekleşmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, fiyat tespiti, pazar bölüşümü ve hakim durumun kötüye kullanılması gibi adil rekabeti bozacak faaliyetlere yönelik tedbirler önemi haizdir. Bu bağlamda, haksız ticari uygulamaların önüne geçmek amacıyla bazı düzenlemeler getirilmiştir. DTÖ kapsamında GATT 1994'e ilave olarak, VI. Maddesinin Tatbikine İlişkin ayrı anlaşmalar halinde düzenlenen Anti-Damping Anlaşması ile Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Tedbirler Anlaşması yapılmıştır.⁵¹

1.3.2. Uruguay Turu Nihai Senedi'nin Hukuki Yapısı

Uruguay Turu Nihai senedi oldukça kapsamlı düzenleme içermektedir. Tur sonrasında Anlaşmanın tüm yönlerini anlatan yirmi beş bin sayfalık metin ortaya

⁴⁸ Ibid., s. 11.

⁴⁹ Ibid., s. 11-12; SKALAR, op. cit. dipnot 23, s. 73.

⁵⁰ PARASIZ, op. cit. dipnot 41, s. 118.

⁵¹ KAYA, op. cit. dipnot 17, s. 25.

çıkıştır.⁵² DTÖ'nü uluslararası örgüt olarak kuran, işlevini ve yapısını tanımlayan, aynı zamanda Uruguay Turu'nda ortaya çıkan tüm hukuki metinleri şemsiyesi altına alan DTÖ Kuruluş Anlaşması, yalnızca on sayfadan ibaret olup, tüm diğer belgelere nazaran öncelliğe sahiptir. DTÖ, üye ülkeler arasındaki ticari ilişkilerin bu anlaşmanın ekleri ve ilgili yasal belgeler ile ilgili konularda ortak kurumsal çerçevesini sağlayacaktır.⁵³

DTÖ, Kuruluş Anlaşması dışında, Uruguay Turunun diğer müzakere metinlerini içeren dört eke sahiptir. Bu ekler, DTÖ üyelerine haklar ve yükümlülükler getirmektedir.⁵⁴ Ek 1, 1A - Mal Ticaretine ilişkin (GATT 1994 ve diğer ilgili anlaşmalar), 1B - Hizmet Ticaretine ilişkin (GATS) ve 1C - Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Haklarına ilişkin anlaşmalardan oluşmaktadır. Ek 2, DTÖ Anlaşmaları kapsamında ortaya çıkabilecek ihtilaflara uygulanacak Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması'na dair mutabakat metnini içermektedir. Ek 3, Ticaret Politikası Mekanizmasını kapsar. Ek 1, Ek 2 ve Ek 3 için, “tek taahhüt” prensibi benimsenmiş ve bu nedenle, DTÖ'nün ayrılmaz bir parçası olup, tüm üyeler için bağlayıcıdır.⁵⁵ Tek taahhüt prensibinin istisnası olarak, Ek 4, yalnızca onları imzalayan üyeler için geçerli dört adet çok taraflı anlaşma içermektedir.⁵⁶

Bunlara ek olarak DTÖ, çok taraflı ticaret anlaşmalarının uygulanmasını sağlamak ve kolaylaştırmak, müzakereler için bir forum sağlamak, uyuşmazlık çözüm mekanizmasını yönetmek, ticaret politikalarının çok yönlü gözetimini sağlamak ve Dünya Bankası ile IMF ile işbirliği içinde uyumlu küresel ekonomik politika oluşturmakla yükümlüdür.⁵⁷

1.3.3. DTÖ'nün Kurumsal Yapısı

Tüm DTÖ üyeleri, Temyiz Kurulu, Uyuşmazlık Çözüm Panelleri ve çok taraflı komiteler hariç tüm konseylere, komitelere katılabilir.⁵⁸ Nitekim DTÖ, kurumsal olarak üye ülkeler tarafından yönetilen bir uluslararası kuruluştur; bu anlamda, IMF ve Dünya

⁵² WTO, op. cit. dipnot 19, s. 192; ULUSOY, op. cit. dipnot 27, s. 51.

⁵³ DTÖ Kuruluş Anlaşması, md. II.

⁵⁴ HOEKMAN, & KOSTECKI, op. cit. dipnot 22, s. 59.

⁵⁵ Ibid, s. 59.

⁵⁶ Bunlar, Sivil Uçak Ticareti Anlaşması, Kamu Alımları Anlaşması, Uluslararası Süt Ürünleri Anlaşması ve Uluslararası Sığır Eti Anlaşması.

⁵⁷ DTÖ Kuruluş Anlaşması, md. III; SKALAR, op. cit. dipnot 23, s. 37.

⁵⁸ WTO, op. cit. dipnot 22, s. 103.

Bankası'ndan farklılaşarak, kurumsal yapılanmada karar alma ve uygulama gücü üye ülkelerin temsilcilerinin oluşturduğu yapılara verilmiştir.⁵⁹ Hâlihazırda, 2019 itibariyle DTÖ'nün, aynı zamanda katılım müzakerelerini yürüten 23 gözlemci ülkesi ve 164 üyesi vardır.⁶⁰ Buna ek olarak belirtmek gerekirse, DTÖ'ne sadece devletler değil aynı zamanda, uluslararası ticari ilişkileri yürütme konusunda tam özerkliğe sahip gümrük bölgeleri⁶¹ ve AB gibi yapılar da üye olabilmektedir.⁶²

DTÖ'nün kurumsal yapılanmasına bakıldığında, ilgili düzenleme uyarınca, her iki yılda en az bir kez toplanacak olan tüm üyelerin temsilcilerinden oluşan bir Bakanlar Konferansı düzenlenecektir. Bakanlar Konferansı DTÖ'nün işlevlerini yerine getirir ve bu amaçla gerekli önlemleri alır; bu çerçevede, Kuruluş Anlaşması'nda ve ilgili Çok Taraflı Ticaret Anlaşmalarında yer alan usullere uygun olarak, bir üyenin talebi üzerine, Çok Taraflı Ticaret Anlaşmalarından herhangi biri altındaki tüm konularda karar alma yetkisine sahiptir.⁶³

Bakanlar Konferansı'na göre ikincil seviyede yer alan ve daimî statüde çalışan, tüm üyelerin temsilcilerinden oluşan bir Genel Konsey yer almaktadır. Bakanlar Konferansı toplantıları arasındaki zaman aralığında, işlevleri Genel Konsey tarafından yürütülür ve yılda yaklaşık olarak 12 kez toplanır.⁶⁴ Her yıl üyeler arasından seçilen Başkan tarafından yönetilen Genel Konsey'in genel rehberliğinde, Mal Ticareti, Hizmet Ticareti ve Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Haklarıyla ilgili üç alt Konsey ve ödeme dengesi amaçlı işlemler için alınan ticari kısıtlama işlemlerinin gözetimi; bölgesel ticaret anlaşmalarının gözetimi; ticaret-çevre bağlantılarıyla ilgili ayrı ayrı komiteler, ticaret ve gelişme gibi belirli alanlarda faaliyet göstermektedir.⁶⁵

Öte yandan, Genel Konsey, gerektiğinde ticaret ihtilaflarını karara bağlamak (Anlaşmazlıkların Halli Organı - AHO) ve üye ülkelerin ticaret politikalarını gözden geçirmek (Ticaret Politikası Gözden Geçirme Organı - TPRB) için yetkilendirilmiştir.⁶⁶

⁵⁹ KAYA, op. cit. dipnot 17, s. 19.

⁶⁰ DTÖ üyeleri ve gözlemcileri hakkında daha detaylı bilgi için bkz. https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm (erişim tarihi 07.04.2019).

⁶¹ Örnek olarak: Hong Kong ve Tayvan gümrük bölgesi olarak üyedir.

⁶² Nitekim hem AB hem de AB üyesi ülkeler DTÖ'ne üyedir; WTO, op. cit. dipnot 22, s. 106.

⁶³ DTÖ Kuruluş Anlaşması, md. IV (1).

⁶⁴ HOEKMAN, & KOSTECKI, op. cit. dipnot 22, s. 61.

⁶⁵ WTO, op. cit. dipnot 22, s. 103.

⁶⁶ HOEKMAN, & KOSTECKI, op. cit. dipnot 22, s. 61.

İlgili düzenleme uyarınca Genel Konsey, anlaşmazlıkların çözülmesi için DTÖ Ek 2'de öngörülen Anlaşmazlıkların Halli Organı sorumluluklarını yerine getirmek için organ sıfatıyla toplanır.⁶⁷ Ve yine Ek 3'de belirtilen Ticaret Politikası Gözden Geçirme Organı (TPGGO) sorumluluklarını yerine getirmek için organ sıfatıyla toplanır.⁶⁸ Ancak, Genel Konsey'e verilen bu yetki uyarınca organ sıfatıyla toplanması ve çalışmalarını sürdürmesi, aylık olağan toplanan AHO ve TPGGO'nun işlevlerine hanel getirmez. Son olarak belirtmek gerekirse, Genel Konsey altında bir Komite, DTÖ'nün kapsamının genişletilmesi ve etkinliğinin artırılması için 2001 yılından beri 'Doha Kalkınma Turu' ticari müzakerelerini yürütmektedir.⁶⁹

Bu kurumsal yapılara ek olarak, görev, hizmet koşulları ve görev sürelerini belirleyen Bakanlar Konferansınca atanan Genel Müdür tarafından yönetilen DTÖ Sekreteryası⁷⁰ ve bunlardan bağımsız olarak, DTÖ Temyiz Kurulu yer almaktadır. DTÖ Sekreteryası'nın, yetkileri oldukça sınırlıdır. Örneğin, DTÖ Anlaşmaları'nı yorumlayamaz veya bir üyenin politikasının DTÖ kurallarına uygunluğunu denetleyemez, DTÖ kurallarını bariz bir şekilde ihlal edildiğine bakılmaksızın, bir üyeye karşı dava açamaz.⁷¹ Bu bakımdan, DTÖ Sekreteryası'nın rolü sadece, üyelere yönetim organlarının toplantılarını düzenlemek ve bu süreçte gerekli belgeleri hazırlamak dâhil olmak üzere teknik ve lojistik destek sağlamaktır.⁷²

1.3.4. DTÖ'nün Karar Alma Usulü

İlk olarak belirtmek gerekirse DTÖ, Dünya Bankası veya IMF'den farklı olarak, bazı ülkeleri temsil eden bir yürütme organına veya kuruluna sahip değildir. DTÖ'de karar alma usulü kural olarak, GATT 1947'de olduğu gibi, pazarlık ve istişare sürecine dayanan mutabakat/konsensüs ilkesine bağlanmıştır.⁷³ Ancak, 160'ın üzerinde tarafın bulunduğu bir ortamda oybirliği sağlamak hiçte kolay bir iş değildir.⁷⁴ Dolayısıyla, burada 'mutabakat'tan anlaşılması gereken konsensüstür, yani kararın alındığı toplantıda

⁶⁷ DTÖ Kuruluş Anlaşması, md. IV (3).

⁶⁸ DTÖ Kuruluş Anlaşması, md. IV (4).

⁶⁹ WTO, op. cit. dipnot 22, s. 103.

⁷⁰ DTÖ Kuruluş Anlaşması, md. VI (2).

⁷¹ HOEKMAN, & KOSTECKI, op. cit. dipnot 22, s. 62.

⁷² Ibid, s. 62.

⁷³ DTÖ Kuruluş Anlaşması, md. IX (1).

⁷⁴ HOEKMAN, & KOSTECKI, op. cit. dipnot 22, s. 66.

hazır bulunan hiçbir üye önerilen karar aleyhine itiraz etmez ise, söz konusu tavrın uzlaşma olarak sayılacağıdır.

Öte yandan, aksi belirtilmedikçe, kararın oybirliği ile alınamaması durumlarında, söz konusu meseleye oylama ile karar verilir. İlgili düzenleme uyarınca Bakanlar Konferansı ve Genel Kurul toplantılarında, DTÖ'nün her bir üyesi bir oy hakkına sahiptir ve bu kararlar, Kuruluş Anlaşmada veya ilgili Çok Taraflı Ticaret Anlaşmasında aksi belirtilmedikçe, kullanılan oyların çoğunluğu ile alınır. Ancak, oyçokluğu ile karar alma usulü kimi hükümlere mutlak suretle uygulanamaz. DTÖ Anlaşmaları'nın temelini oluşturan hükümlerin değiştirilmesi için, mutabakatın sağlanması şarttır.⁷⁵

Bunların dışında, konunun önemine göre nitelikli çoğunluk ve basit çoğunlukla karar alma usulleri de benimsenmiştir. Nitelikli çoğunluk aranan kararlara, DTÖ Anlaşmalarının yorumlanması ve değiştirilmesi, katılım, bütçe ve mali düzenlemeler örnek verilebilir. Yukarıda sayılanların dışındaki kararlarda ise basit çoğunluk aranır. Son olarak, aşağıda daha ayrıntılı olarak açıklayacağımız üzere, DTÖ yapısında karar alma usulü olarak kullanılan, bazı AHO kararlarının ters mutabakat ile alındığını da belirtmek gerekmektedir.

Hülasa edersek, DTÖ'de karar alma konusunda temel yaklaşım kararların mutabakat ile alınmasıdır. Bu konuda, herkesin üzerinde uzlaşacağı veya en azından itiraz etmeyeceği bir noktaya gelene kadar tartışıldıktan sonra alınması konusunda bir eğilim vardır.⁷⁶ Bununla beraber, herhangi bir kararın çıkması için belli bir ağırlığın yakalanması durumunda kararlar mutabakat ile alınmaktadır.⁷⁷ Burada yakalanması gereken ağırlığın, üyelerin niceliğinden çok, pazar büyüklüklerine göre belirlendiğini belirtmek yerinde olacaktır. Nitekim AB, ABD ve Çin gibi ekonomiler görece ağırlığa sahiptir.

⁷⁵ DTÖ Kuruluş Anlaşması, md. X (2).

⁷⁶ KAYA, op. cit. dipnot 17, s. 22.

⁷⁷ Ibid, s. 22.

1.3.5. DTÖ Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması

Uluslararası ticari sistemin üst mercii olarak DTÖ'nün kurulmasının yanında, Uruguay Turu müzakerelerinin bir diğer başarısı, ticari uyuşmazlıkların çözümü bağlamında Anlaşmazlıkların Halli Mekanizmasını (AHM) oluşturmasıdır. Ancak buradan, GATT (1947) döneminin uyuşmazlık çözümü sistemine sahip olmadığı anlaşılmalıdır.⁷⁸ Genel olarak AHM, DTÖ Anlaşmalarının üye ülkeler tarafından uygulanması konusunda hukuki güvence oluşturmaktadır. Ayrıca, ihtilafların diplomatik yollarla çözüme kavuşturularak sonuçlarının bağlayıcı hale getirilmesi, DTÖ'nü pek çok uluslararası kuruluştan farklı kılmaktadır.⁷⁹ Bu bağlamda uyuşmazlık çözüm sistemi, gerek GATT (1947) döneminde gerek ise, daha kurumsal ve güçlendirilmiş haliyle DTÖ bünyesindeki haliyle uluslararası ticari sistemin belkemiğini temsil etmektedir.⁸⁰ Bu yapının hukuki temelini, DTÖ Kuruluş Anlaşması'na Ek 2'de yer verilen, kısa adıyla, Anlaşmazlıkların Halli Mutabakat Metni (AHMM) oluşturmaktadır.

AHMM'ne bakıldığında, uyuşmazlıkların çözüm sürecine ilişkin ayrıntılı ve aşamalı bir usul kullanılarak getirildiğini söylemek mümkündür. AHM ile ayrıca, DTÖ kapsamındaki tüm çok taraflı anlaşmaları kapsayacak şekilde bütüncül,⁸¹ çözüm sürecinin sağlıklı ve karşılıklı mutabakat ile ilerleyebilmesi anlamında pozitif yaklaşım benimsenmiştir. Bunların da ötesinde, AHM uyuşmazlık çözümünde, hem karar alma sürecini tıkayan mekanizmalara karşı 'negatif mutabakat'⁸² kuralı geliştirilerek otomatikleştirilmiş⁸³ hem de kararlara uyum sağlamayan ülkelere karşı taviz ve yükümlülükleri askıya alma imkânı tanınmıştır.

Yukarıdakilere ek olarak belirtmek gerekirse, AHM uyuşmazlıkların çözümü için aşamalı bir süreç öngörmüştür. Bu anlamda AHM bir yandan, GATT (1947)

⁷⁸ WTO, **A Handbook on the WTO Dispute Settlement System**, First Edition, Cambridge: Cambridge University Press, 2004, s. 12.

⁷⁹ HOEKMAN, & KOSTECKI, op. cit. dipnot 22, s. 84.

⁸⁰ BUSCH, Marc L. & Eric REINHARDT. "Testing International Trade Law: Empirical Studies of GATT/WTO Dispute Settlement", Daniel L. KENNEDY, & James D. SOUTHWICK (eds.), **The Political Economy of International Trade Law** (457-481), First Edition, New York: Cambridge University Press, 2002, s. 457.

⁸¹ MERRILLS J. G., **International Dispute Settlement**, Forth Edition, New York: Cambridge University Press, 2005, s. 214.

⁸² *Negatif mutabakat kuralı; kararların alınmaması için tüm taraf ülkelerin mutabakatını gerektirmesi nedeniyle, sadece davacı ülkenin talebi ile bile, kararların alınabilmesi anlamına gelmektedir.* KAYA, op. cit. dipnot 17, s. 59.

⁸³ MERRILLS, op. cit. dipnot 81, s. 214.

dönemindeki tecrübe konsolide edilmiş, öte yandan yeni mekanizmalara geliştirilerek daha da ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir.

1.3.5.1. Danışma

AHO paneller kurma, panel ve Temyiz Organı raporlarını kabul etme, kararların ve tavsiyelerin uygulanmasının denetimi ve ilgili anlaşmalar çerçevesinde tavizlerin ve diğer yükümlülüklerin askıya alınmasına izin verme yetkisine sahiptir.⁸⁴ Ancak, davacı tarafın panel kurulması için başvurmadan önce, uyuşmazlığın taraflar arasında dostane bir şekilde çözümlenebilmesi için Danışma sürecine başvurması zorunludur.⁸⁵ Bu süreç, DTÖ kapsamında taraflar arasında uyuşmazlıkların çözümüne pozitif yaklaşım getirmektedir. Nitekim uyuşmazlık çözüm mekanizmasının amacı, tarafların mutabakatı ile olumlu bir çözüm sağlamaktır. Davacı ülkenin Danışma sürecine başvurmadan, diğer aşamalara geçmesi mümkün değildir.⁸⁶ Öte yandan danışma süreci yükümlülüğüne karşın, davalı tarafın süreci kötüye kullanmaması için, belirli sürede harekete geçme zorunluluğu getirmiştir.⁸⁷

Esasen, danışma süreci gizli tutulacak ve daha sonraki işlemlerde herhangi bir ülkenin haklarına hanel getirmeyecektir.⁸⁸ Öte yandan, danışma sürecinde esaslı menfaati olan ülkeler, davalı ülkenin rızası olması durumunda, danışmalara katılabilmektedir.

Son olarak belirtmek gerekirse, AHO, tarafların arabuluculuk ve uzlaşma gibi alternatif uyuşmazlık çözüm yollarını da kabul etmektedir.⁸⁹ Zira uluslararası ticari işlemlerdeki uyuşmazlıkların dostane çözümü önemi haizdir.

⁸⁴ AHMM, md. 1 (1).

⁸⁵ AHMM, md. 3 (7).

⁸⁶ KAYA, op. cit. dipnot 17, s. 60.

⁸⁷ AHMM, md. 4 (3); MERRILLS, op. cit. dipnot 81, s. 214; KAYA, op. cit. dipnot 17, s. 60.

⁸⁸ AHMM, md. 4 (6).

⁸⁹ AHMM, md. 5; ERKSINE, Daniel H. **Resolving Trade Disputes: The Mechanism of GATT/WTO Dispute Resolution**, Santa Clara Journal of International Law (39-83), Vol. 2, Issues 1, 2003, s. 70, MERRILLS, op. cit. dipnot 81, s. 216; KAYA, op. cit. dipnot 17, s. 61.

1.3.5.2. Panel Kurma

AHM kapsamında yürütülen Danışma usulü ile tarafların arasındaki uyuşmazlık giderilemediği takdirde, davacı ülke Panel kurulmasını talep edebilir.⁹⁰ Davacı ülke talebini, danışma sürecinin kapsamını da içerecek şekilde, uyuşmazlık konusu önlemleri ve şikâyetlerinin yasal dayanağını yeterince açık bir ifadeyle içeren, ilgili düzenlemede öngörülen standart koşullara uygun bir şekilde yazılı olarak AHO ilettikten sonra panel kurma süreci başlar.⁹¹ Panel, taraflarca aksi kararlaştırılmadıkça, AHMM kapsamında belirlenen çalışma usulüne uygun olarak çalışır.⁹²

Usulüne uygun olarak yapılan Panel talebi, AHO gündemine alınır. İlk toplantıda davalı ülkenin engelleme imkânına karşın, ikinci kez gündeme alınan talep, negatif mutabakat kuralı gereğince otomatik olarak kurulur.⁹³ Bu arada, birden fazla DTÖ üyesi ülkenin talebi üzerine, ilgili ülkelerin haklarını dikkate alarak tek bir panel kurulabilir.⁹⁴ Paneller daimi statüde bulunmadığından, olay bazında (*ad hoc*) olarak kurulur.⁹⁵ İlgili düzenleme uyarınca, Panelde yer alacak panelistler, bağımsız, uluslararası ticaret hukuku ve politikası konusunda uzman ve tecrübeli kişilerden uyuşmazlık taraflarınca mutabakat ile kararlaştırılır.⁹⁶

Bütün bu sürecin ardından, uyuşmazlığın esasına dayalı gerçekleştirilen Panel, taraflarca aksi kararlaştırılmadıkça gizli yapılır. Panel sürecinde taraflar ilgili vakıa, delil ve iddialarını karşılıklı olarak yazılı yapar. Danışma sürecinde olduğu gibi, Panel aşaması da istisnalar barındırmakla beraber, sıkı zaman ile sınırlandırılmıştır.

1.3.5.3. Temyiz Süreci

Temyiz edilmesi halinde, panel raporlarının hukuki konularını incelemek ve yorumlamak üzere 1995 yılında, AHO bünyesinde Daimî statüde çalışacak Temyiz Organı kurulmuştur. Kimi genel hükümler hem panel hem de Temyiz Organı için

⁹⁰ WTO, op. cit. dipnot 78, s. 47.

⁹¹ AHMM, md. 6 (2), ERKSINE, 2003, ss. 70-71.

⁹² AHMM, md. 12 (1).

⁹³ WTO, op. cit. dipnot 78, s. 49.

⁹⁴ KAYA, op. cit. dipnot 17, ss. 61-62.

⁹⁵ WTO, op. cit. dipnot 78, s. 50; KAYA, op. cit. dipnot 17, s. 62.

⁹⁶ AHMM, md. 8; WTO, op. cit. dipnot 78, s. 50.

geçerli olup, AHMM temyiz süreci hakkında ayrıntılı düzenleme getirmemiştir.⁹⁷ Temyiz Organı, 4 yıllık bir dönem için, uluslararası ticaret ve hukuk uzmanları arasından seçilen 7 üye ve DTÖ Sekretaryası'ndan bağımsız, hukukçular ve destek personelinden oluşan Sekreteryaya ile çalışmaktadır.⁹⁸

İlgili düzenleme temyiz için açık bir şekilde son başvuru tarihi (*deadline*) öngörmemiştir.⁹⁹ Ancak, DTÖ üyelerine bildirilmesinden itibaren 60 gün içerisinde temyiz edilmeyen Panel raporu, AHO tarafından kabul edilecektir.¹⁰⁰ Buna karşın, temyiz hakkına sahip tarafın AHO'ya ve eş zamanlı olarak Temyiz Organı'na temyiz bildirisi¹⁰¹ ilgili Panel raporunun AHO tarafından kabulünü askıya alacaktır. Bununla beraber temyiz süreci, temyiz konusu panel raporlarının hukuki incelemesi ve yorumlaması olmak üzere sınırlandırılmıştır.¹⁰²

Temyiz bildirimini, panel raporu hakkında diğer ayrıntılı bilgilerle beraber, yapılan hukuki yanıtlara ilişkin iddialar ve Panel tarafından yapılan yorumları içermelidir.¹⁰³ Buna ek olarak, temyiz talebinde bulunan tarafın aynı gün içerisinde yapılan yazılı sunumda, temyize ilişkin hukuksal argümanları açık bir şekilde bildirmesi gerekmektedir.¹⁰⁴ İlgili iddialara karşılık, karşı tarafın yazılı bildiriminden ardından, tarafların ve üçüncü tarafların iddialarını dile getirdiği sözlü oturuma geçilir. Taraflarca aksi kararlaştırılmadıkça, Temyiz Organı önünde gerçekleşen süreç gizli tutulur.¹⁰⁵

Tüm bu süreci takiben, sıkı bir zamana bağlı olmak üzere Temyiz Organı, diğer üyelerin katkısına başvurmak ve içtihatla tutarlılık sağlamak adına toplantı yaptıktan sonra,¹⁰⁶ raporunu yayımlar. Temyiz Organı kararlarının, oybirliği ile alınması yönünde çaba gösterir, ancak, bunun mümkün olmaması halinde kararlarını oy çokluğu ile alır.¹⁰⁷

⁹⁷ WTO, op. cit. dipnot 78, s. 63; AHMM'nin süreç hakkındaki 16 (4) ve Temyiz Organı yapısını düzenleyen 17. Maddeler hariç.

⁹⁸ AHMM, md. 17 (1); ERKSINE, op. cit. dipnot 89, s. 72; KAYA, op. cit. dipnot 17, s. 64.

⁹⁹ WTO, op. cit. dipnot 78, s. 63.

¹⁰⁰ AHMM, md. 16 (4).

¹⁰¹ WTO, Appellate Body, Working Procedures for Appellate Review, WT/AB/WP/6, md. 20 (1).

¹⁰² AHMM, md. 17 (6), MERRILLS, op. cit. dipnot 81, s. 224.

¹⁰³ WTO, op. cit. dipnot 101, md. 20 (2).

¹⁰⁴ KAYA, op. cit. dipnot 17, s. 65.

¹⁰⁵ AHMM, md. 17 (10); WTO, op. cit. dipnot 78, s. 70.

¹⁰⁶ WTO, op. cit. dipnot 101, md. 4.

¹⁰⁷ Ibid, md. 3 (2).

1.3.5.4. Raporların Kabulü

Uyuşmazlığın çözümüne ilişkin, Panel ve Temyiz Organı raporları, esaslı bulgu ve sonuçlar ihtiva etse de raporlar AHO tarafından kabul edilmesi ile bağlayıcılık kazanır.¹⁰⁸ Panel ve Temyiz Organı raporunun kabul edilmesinde, AHMM'ne göre, negatif mutabakat kuralının geçerli olduğu ve AHO tarafından otomatik olarak kabul edileceği zımnen belirtilmiştir. Buna göre, Panel raporları, DTÖ üyelerine bildirilmelerinden itibaren, en geç 60 gün içerisinde, usulünce temyiz edilmez ise;¹⁰⁹ Temyiz Organı raporları ise, DTÖ üyelerine bildirilmelerinden itibaren 30 gün içerisinde kabul edilecektir.¹¹⁰ AHO, Panel ve Temyiz Organı raporlarının kabulü ile beraber, kaybeden tarafın uygulamalarını DTÖ Anlaşmaları ile uyumlu hale getirmesi için tavsiye kararı alır.¹¹¹

1.3.5.5. Raporların Uygulanması ve Denetlenmesi

AHO tarafından kabul edilen Panel ve/veya Temyiz raporlarının uygulanması, DTÖ üyeleri arasındaki uyuşmazlıkların çözümünün pratik anlamda tecrübe edildiği aşamadır. Ne var ki bu aşama esasen, AHM'nin gerçek başarısını ortaya koymaktadır.¹¹² Nitekim bu konuda AHMM ayrıntılı düzenleme getirmiştir.

İlk olarak, AHMM uyarınca, uyuşmazlıkların tüm üyeler lehine etkin çözümünü sağlamak adına, AHO'nun tavsiye ve kararlarına derhal uyulması esastır.¹¹³ Sürecin takip edilmesi bakımından, raporun kabul edilmesini takip eden 30 gün içinde yapılan ilk AHO toplantısında, ilgili üye devlet tavsiye ve kararların uygulanması konusunda önerilerini bildirir.¹¹⁴ Bununla beraber, hızlı bir şekilde uyumun mümkün olmaması durumlarında, kendisine tanınan makul süreyi aşmayacak şekilde taraflarca mutabakat ile tarih belirlenir.

¹⁰⁸ KAYA, op. cit. dipnot 17, s. 66.

¹⁰⁹ AHMM, md. 16 (4); WTO, op. cit. dipnot 78, s. 61; ERKSINE, op. cit. dipnot 89, ss. 71-72.

¹¹⁰ AHMM, md. 17 (14); WTO, op. cit. dipnot 78, ss. 74-75; ERKSINE, op. cit. dipnot 89, ss. 72-73.

¹¹¹ KAYA, op. cit. dipnot 17, s. 67; AHMM, md. 19 (1).

¹¹² KAYA, op. cit. dipnot 17, s. 68.

¹¹³ AHMM, md. 21 (1); WTO, op. cit. dipnot 78, s. 75; MERRILLS, op. cit. dipnot 81, s. 228;

¹¹⁴ AHMM, md. 21 (3); WTO, op. cit. dipnot 78, s. 75; MERRILLS, op. cit. dipnot 81, s. 228;

Diğer yandan, AHO tavsiye ve kararların ilgili üye devlet tarafından uygulanıp uygulanmadığını sürekli gözetim altında tutar.¹¹⁵ Zira ilgili tavsiye ve karara uyum süreci, AHMM 21. (5) Maddesinde öngörülen Uyum Panelince ya da herhangi üye tarafından, karara müteakip herhangi bir tarihte AHO gündemine getirilme imkânı vardır. Dahası, aksine karar verilmedikçe, AHO gündemine alınan konular, çözümleninceye kadar gündemde kalır ki böylece, ilgili ülkenin sürekli gözetim ve baskı altında tutularak, en kısa zamanda uyum sağlaması amaçlanır.¹¹⁶

Ne var ki, tavsiye ve kararlara karşı ilgili üye ülkelerin tutumlu, her zaman beklendiği gibi sonuçlanmamaktadır. Buna çare olarak, tavsiye ve kararlara makul sürede uyum konusunda direnen üyelere karşı önemli düzenlemeler getirilmiştir. Bu konuda ilgili düzenleme, geçici önlem olarak, tavsiye ve kararlara uyum sağlamayan ülkenin tazminat veya DTÖ kapsamında imtiyazı askıya alınmak suretiyle uyuma zorlanacağını belirtmiştir.¹¹⁷ Bu doğrultuda kaybeden taraf, karşı tarafın talebi üzerine kabul edilebilir tazminat belirlemek için müzakere yapmak zorundadır.¹¹⁸ Diğer yandan, verilecek tazminat, ihlal ve aykırılığın neden olduğu kayıp değerinde başka bir sektörde tarife indirimi içereceğinden, DTÖ kuralları ile uyumlu olarak En Çok Kayırılan Ülke kuralı uyarınca, tüm DTÖ üyelerine eşit bir şekilde uygulanmak durumundadır.¹¹⁹

Makul sürenin dolmasından itibaren 20 gün içerisinde taraflar, tazminat konusunda uzlaşma sağlamamışsa, davacı ülke, ilgili anlaşmalar kapsamında imtiyaz ve yükümlülükleri karşı taraf bakımından askıya alınması için AHO'dan izin verilmesini isteyebilir.¹²⁰ AHMM, askıya alınacak önlemlerin, uyuşmazlık konusu ihlal veya aykırılık ile orantılı olması gerektiğini öngörmüştür.¹²¹ Bu bakımdan, alınacak önlemin neden olunan zarar ile makul bir çerçevede kalması esastır. İmtiyaz ve yükümlülüklerin askıya alınması süreciyle ilgili anlaşmazlık ortaya çıkması durumunda, tarafların

¹¹⁵ WTO, op. cit. dipnot 78, ss. 78-79.

¹¹⁶ KAYA, op. cit. dipnot 17, ss. 68-69.

¹¹⁷ AHMM, md. 22 (1); WTO, 2op. cit. dipnot 78, s. 80; MERRILLS, op. cit. dipnot 81, s. 229.

¹¹⁸ MERRILLS, op. cit. dipnot 81, s. 229; KAYA, op. cit. dipnot 17, s. 69.

¹¹⁹ WTO, op. cit. dipnot 78, s. 80; KAYA, op. cit. dipnot 17, s. 69.

¹²⁰ AHMM, md. 22 (2); WTO, op. cit. dipnot 78, s. 81;

¹²¹ AHMM, md. 22 (4).

zorunlu olarak tahkime başvurması ve tahkim kararına göre hareket etmesi gerekmektedir.¹²²

Son olarak, ihlali veya aykırılığı gerçekleştiren üye ülkelerin aleyhine alınan tedbirlerin, tavsiye ve kararlara uyum sağlayana kadar geçici bir süreyle alınması, başka bir deyişle ileriye dönük önlemlerin alınması, bu bağlamda tavsiye ve kararlara uymakta direnen ülkelerin geriye dönük maliyete katlanmaması¹²³ DTÖ uyuşmazlık çözümü sisteminin eksikliği olarak ileri sürülebilir.

1.4. DEĞERLENDİRME

Öncelikli olarak belirtmek gerekir ki, 1947 tarihli GATT sistemi ABD'nin egemenliği altındaydı ve liberal uzlaşından uzaktı. Ancak, olabildiğince başarılı bir şekilde yürütülen ticaret müzakereleri sonucunda oluşturulan DTÖ yapısında güç daha eşitlikçiydi. Zira bir yandan AB, ticaret müzakerelerinde daha iddialyken, diğer yandan transatlantik ortaklara ek olarak dahil olan, Japonya ve Kanada önemli ekonomik aktör olarak konumunu almıştır.¹²⁴ Öte yandan, DTÖ kapsamında getirilen yenilikler, üye ülkelerin bir grup ülkeyle bir araya gelerek ticari bloklar oluşturmasına olanak sağlamaktadır. Bu bağlamda DTÖ, üye ülkelerin aralarında tercihli ticaret anlaşma yapmasına imkân sağlayarak, bir anlamda küresel ticaretin simgesi haline gelen üst kuruma yani, üyelerin DTÖ'ne meydan okumasına temel oluşturmuştur.¹²⁵ Dolayısıyla, uygulamada her ne kadar bu tür öneklere pek rastlanmasa da teorik zeminde bir tür çelişki barındırmaktadır.

Ayrıca bir yandan, sınır ötesi mal ve hizmet üretiminin önemli bir biçiminde değerlendirilmesi diğer yandan ise, üretim ağlarına ve dış kaynak kullanımına artan güven, ülke sınırlarını aşan kuralların öneminin artmasına neden olmaktadır.¹²⁶ Bu noktada son haliyle DTÖ düzeni uluslararası ticari işlemlerin katılımcılarına şeffaflık ve hukuki öngörülebilirlik sunmaktadır. Bununla beraber DTÖ, üç temel fonksiyonu yerine

¹²² AHMM, md. 22 (6); WTO, op. cit. dipnot 78, s. 84; MERRILLS, op. cit. dipnot 81, ss. 230-231.

¹²³ KAYA, op. cit. dipnot 17, s. 70.

¹²⁴ ELSIG, Manfred. "Functioning of the WTO: Options for Reform and Enhanced Performance", E15Initiative, Geneva: **International Centre for Trade and Sustainable Development (ICTSD) and World Economic Forum**, 2014, s.9.

¹²⁵ Ibid, s. 9.

¹²⁶ Ibid, s. 9.

getirmektedir. İlk olarak DTÖ, ticaret müzakereleri için bir platform görevi üstlenmektedir; ikinci olarak, (taahhütlerin uygulanmasını, eğitim, teknik yardımın sağlanmasını ve araştırma faaliyetlerine dayalı bilgilerin yayılmasını içeren) uluslararası ticaret sürecini yönetmektedir ve son olarak, ticari uyuşmazlıklara çözüm mekanizması sunmaktadır.¹²⁷ Peki DTÖ'nün çok taraflı uluslararası ticari sistemdeki rolü nedir?

DTÖ'nün yerine getirdiği fonksiyonlara dayanarak öncelikli olarak, önemli ticari aktörlerin serbest ticarete yönelimini ele alarak, ticaretteki tüm engelleri asgari düzeye indirmeye çalıştığı öne sürülebilir. Uluslararası ticarete dahil olan birçok faktörün (alıcı ve satıcılar, uzaklık, zaman, ulaştırma, dil çeşitliliği, ticari gelenekler, gümrük vergileri, ithalat ve ihracat yasakları, kur farklılığı, teknik düzenleme ve standartlar gibi ticarete etki edebilecek faktörlerin) varlığı uluslararası ticari işlemleri karmaşık hale getirmektedir. Dolayısıyla DTÖ uluslararası ticaretin aktörlerine, bu tür belirsizliklerin üstesinden gelebilmek için bilgi, teknik ve hukuki yardım sunmaktadır. Diğer yandan DTÖ, belki de uluslararası ticarete önemi haiz olan, ticari aktörler arasında oluşabilecek ihtilafların barışçıl ve hukuki yollarla çözülmesi için olabildiğince esnek aşamalı ve kabul edilebilir ve uzlaştırıcı yaptırım içeren çözüm süreci öngörmüştür.

Bütün bunların ışığında, DTÖ hukukunun her şeyden önce tarafların pazarlık ve müzakereleri sonucunda oluşturulan karşılıklı avantajlı düzenlemeler içeren çok taraflı ticari sistem oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bu anlamda DTÖ kapsamında, karşılıklı fayda temelinde ülkeler arası ticaretin yayılması, bir yandan ulusal ekonomilerin gelişmesi ve ülkelerde refah düzeyinin artmasına yardımcı olurken, diğer yandan ticari ilişkilerin oluşturduğu bağımlılık ülkeler arasındaki işbirliğini besleyecektir. Ve uluslararası düzeydeki ekonomik çıkarların DTÖ bünyesinde sürdürülen Müzakere Turları aracılığıyla mevcut düzenin sürekli olarak yeniden yaratılmasına imkân sağlamaktadır. Ayrıca DTÖ, görece hegemon güçler tarafından yönetilen GATT döneminden farklı olarak hukuk kuralları ile yönetilen normatif güç halini almıştır.

Diğer yandan DTÖ'nün uluslararası düzeydeki ticari ihtilaflara yönelik oluşturduğu çözüm süreci, DTÖ yapısına uluslararası hukukta eşi benzeri bulunmayan

¹²⁷ Ibid., s. 8.

bir nitelik katmaktadır. Nitekim DTÖ uyuşmazlıkların çözümünde ilkesel olarak dostane ve barışçıl yöntem benimsemiştir. Ayrıca DTÖ bünyesinde, genellikle uluslararası örgütlerde sık rastlanan bir sorun olan, uyuşmazlıklara yönelik karar alma sürecinin güçlü aktörler tarafından tıkanmasına imkân tanıyan mekanizmalar bertaraf edilmiştir. Yani bu anlamda olası ticari uyuşmazlıklarda güçlü ekonomik aktörlerin çözüm sürecine etki edebilme potansiyeli asgari düzeye indirilmiştir. Bu ise DTÖ'ne, sadece uluslararası ticari işlemlerin uygulanmasında şeffaflık, öngörülebilirlik ve hukuki güvence sağlamakla kalmayan ticari uyuşmazlıkların çözümü sürecinde hukuka riayet edilmesini taahhüt altına alan bir yapı olma özelliği kazandırmıştır.

2. AB'NİN ORTAK TİCARET POLİTİKASI ve ULUSLARARASI HUKUK İLİŞKİSİ

2.1. AB'NİN ORTAK DIŞ TİCARET POLİTİKASI ve YETKİ ALANI

Dış ilişkilerde, genel olarak üçüncü taraflarla antlaşma yapma, antlaşmadan kaynaklı yükümlülükleri yerine getirme ve Birliğin uluslararası alanda temsil sürecinde AB kurumları ve üye devletler arasında, yetki bölüşümünden ve işbirliğinden bahsedebiliriz. Bu doğrultuda AB, kurumlar ile üye devletler arasındaki ilişkiler, uluslararası temsil ve farklı politika alanları olarak tutarlılık, eşgüdüm ve işbirliği arayışındadır.¹²⁸ Avrupa bütünleşmesinin başından beri üçüncü ülkelerle yapılan ticaretin düzenlenmesine ilişkin kural, mevzuat ve süreçleri içeren ticaret politikası uluslararası seviyede ele alınmıştır.¹²⁹ Nitekim AB, uluslararası ticaret üzerindeki kısıtlamaların tedricen kaldırılması da dahil, tüm ülkelerin dünya ekonomisiyle bütünleşmesini teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla AB, ticareti, ilişkilerin geliştirilmesinde araç olarak kullanmaktadır.¹³⁰ Ortak dış ticaret politikası, AB'nin münhasır yetkisi içindedir. Burada, gümrük birliğinin bir sonucu olarak üçüncü ülkelere karşı ticaret politikasında yeknesak uygulama amaçlanmıştır.

AB'nin ortak dış ticaret politikasının kapsamı, zaman içinde içtihat hukuku ve kurucu antlaşmalarla sürekli olarak değişmiştir.¹³¹ Bu süreçte AB bakımından önemli ticari yapı olarak varlığını sürdüren GATT/DTÖ sisteminin, inkâr edilemez payı vardır. Uluslararası ticaret politikası yeni alanlar eklenerek değişim gösterirken, bu değişimler AB nezdinde de vuku bulmuştur. Bu anlamda, Uruguay Turu müzakerelerinde uluslararası ticaretin kapsamına, hizmet ticareti, fikri mülkiyet haklarının ticaretle bağlantılı yönleri ve doğrudan yatırım gibi konular eklenmiştir.¹³²

Uluslararası ticari işlemlere uygulanan 1947 tarihli GATT'ın kapsamını genişletmek amacıyla 1986 yılında başlayan Uruguay Turu müzakerelerinin tek elden

¹²⁸ BAYKAL, Sanem ve İlke GÖÇMEN, *Avrupa Birliği Kurumsal Hukuku*, 1. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınları, 2016, s. 688.

¹²⁹ AKMAN, op. cit. dipnot 12, s. 641.

¹³⁰ Ibid, s. 641.

¹³¹ BAYKAL ve GÖÇMEN, op. cit. dipnot 128, s. 706.

¹³² CAMERON and GREY, op. cit. dipnot 3, s. 248.

tutarlı bir şekilde yürütülmesi için bu görevi, Topluluk ve üye ülkeler adına Komisyon üstlenmiştir.¹³³ Uruguay Turu müzakerelerinin tamamlanmasından sonra, DTÖ Anlaşmalarının imzalanması için yetki konusunda, üye ülkeler ile Komisyon arasında başlayan tartışmalara açıklık getirmesi adına Divan'dan görüş talep edilmiştir. Komisyon ilk olarak, Topluluğun münhasır olarak, Ortak Dış Ticaret Politikası alanına giren mal ticaretine ilişkin çok taraflı anlaşmaları (GATT) akdetmeye yetkili olup olmadığını; bununla bağlantılı, münhasır yetki hükümleri ve iç yetki ve dış yetki arasındaki paralelizmin bir sonucu olarak, hizmet ticaretine ilişkin anlaşmayı (GATS) ve ticaretle bağlantılı fikri mülkiyet haklarına ilişkin anlaşmayı (TRIPS) akdetmeye yetkili olup olmadığını sormuştur.¹³⁴

Söz konusu anlaşmalar, uluslararası ticari ilişkilere uygulanacak hukukun kurumsal çerçevesini oluşturan ve aynı zamanda, DTÖ'yü kuran Anlaşma'nın eklerini oluşturmaktadır. Dolayısıyla, Divan'a yöneltilen temel soru, Topluluğun, DTÖ Anlaşması ve Eklerini akdetme konusunda münhasır yetkili olup olmadığıdır.¹³⁵ Kapsadıkları alanlar bakımından farklılık arz ettiğinden Divan, Anlaşmalar ayrı ayrı incelemiştir. Divan ilk olarak, mal ticaretine ilişkin anlaşmayı incelemiş ve kurucu Anlaşma'nın hükümlerine uygun olarak, bu alanda Topluluğun münhasır yetkili olduğunu ifade etmiştir.¹³⁶

Hizmet ticaretine ilişkin yaptığı değerlendirmede Divan, *1/78 Mütalaa*'sı ile tutarlı bir şekilde ortak dış ticaret politikası alanına mümkün olabildiğince kısıtlayıcı olmayan yorum getirmiştir.¹³⁷ Buna göre, GATS dört farklı hizmet çeşidi içerdiğini ve Topluluğun ancak, kısmen mal ticareti ile bağlantılı olan sınır ötesinde hizmet sunma kısmı üzerinde yetkili olduğunu, hizmet sunumuna ilişkin geri kalan alanlarda prensip olarak üye ülkelerin yetkili olduğunu açıklamıştır.¹³⁸ Ayrıca, ulaştırma hizmetlerinin de ortak ticaret politikası alanına girmediğini dile getirmiştir.

¹³³ DILLON, op. cit. dipnot 10, s. 345; KAYA, op. cit. dipnot 17, s. 136.

¹³⁴ *Opinion 1/94, Competence of the Community to conclude international agreements concerning services and the protection of intellectual property*, EU:C:1994:384, para. 1.

¹³⁵ Ibid.,para. 14.

¹³⁶ Ibid.,para. 25-34.

¹³⁷ Ibid.,para. 36; DILLON, op. cit. dipnot 10, s. 347.

¹³⁸ *Opinion 1/94*, op. cit. dipnot 134,para. 36-47; DILLON, op. cit. dipnot 10, s. 347, KAYA, op. cit. dipnot 17, s. 137.

Korsan ürünlerin serbest dolaşımı ve ticaretle bağlantılı fikri mülkiyet haklarını konu alan TRIPS için Divan, korsan ürünlerin serbest dolaşımının engellenmesi dışındaki alanların ortak dış ticaret politikası kapsamına girmediğini, dolayısıyla bu alanda anlaşma akdetmede Topluluğun yetkili olmadığını belirtmiştir.¹³⁹ Sonuç itibarıyla, Divan, Komisyon'un iddiaları üzerine, GATS ve TRIPS alanlardaki Anlaşmalarında paylaşılan yetki çerçevesinde Topluluk ve üye ülkelerin ortak yetkili olduğunu bildirmiştir.¹⁴⁰

Neticede, kendisine tevdi edilen yetki çerçevesinde Konsey'in Onaylanmasına İlişkin Kararı uyarınca, çok taraflı ve karma bir anlaşma hüviyetinde olan DTÖ Kuruluş Anlaşması ve Ekleri, Topluluk için bağlayıcıdır.¹⁴¹ Mevcut DTÖ hukuku çerçevesinde AB Lizbon Antlaşması'nda güncellenen Ortak Dış Ticaret Politikası (207. Madde) çerçevesinde, DTÖ anlaşmaları kapsamındaki tüm alanlarda, idari ve ceza hukuku ile ilgili ve gerçek kişilerin sınır ötesi hizmetini içeren hizmet ticareti gibi bazı istisnalar dışında, münhasır yetkilidir.¹⁴²

Yetki meselesine değinen *Hermés*¹⁴³ davasında, Amsterdam mahkemesi önkara prosedürü ile Divan'dan, paylaşılan yetki çerçevesinde hem Topluluk hem de üye devletler tarafından akdedilen DTÖ bünyesindeki Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Haklarına İlişkin Anlaşma'nın yorumlanmasını talep etmiştir. Davaya katılan bazı ülkeler, Divan'ın *1/94 Sayılı Mütalaa*'sında vurguladığı gibi, TRIPS'in Topluluğun yetkisi dışında kaldığını ve daha bu alanda, herhangi bir uyumlaştırıcı önlemin alınmadığını sebep göstererek Divan'ın yorumlama yetkisinin olmadığını ileri sürmüştür.¹⁴⁴ Buna mukabil Divan, DTÖ Anlaşması'nın Topluluk tarafından sonuçlandırılıp üye ülkeler tarafından onaylandığını ve üçüncü taraflara karşı yükümlülüklerinde herhangi görev paylaşımının yapılmadığını belirtmiştir. Ayrıca Divan, *Commission v. Germany* kararında hükmettiği gibi, Topluluk ikincil mevzuatının mümkün olduğu kadar Topluluk tarafından akdedilen uluslararası anlaşmalarla uyumlu

¹³⁹ *Opinion 1/94*, op. cit. dipnot 134, para. 54-71.

¹⁴⁰ *Ibid.*, para. 98 ve 105.

¹⁴¹ Council Decision, 22 December 1994, (94/800/EC).

¹⁴² MATSUSHITA, Mitsuo and Others. *The World Trade Organization: Law, Practice and Policy*, 3rd Edition, Oxford: Oxford International Law Library, 2015, s. 36.

¹⁴³ Case C-53/96, *Hermés International (a partnership limited by shares) v. FHT Marketing Choice BV*, EU:C:1998:292.

¹⁴⁴ *Ibid.*, para. 22-23.

bir şekilde yorumlanması gerektiğini ve bu çerçevede, kendisinin yorum yetkisinin bulunduğunu ifade etmiştir.¹⁴⁵

Aynı şekilde *Dior* davasında, TRIPS AB ve üye devletlerce karma anlaşma niteliğinde akdedildiğinden,¹⁴⁶ Kurucu Antlaşma'nın hükümlerine uygun olarak önkarar yoluyla Divan'ın önüne getirildiğinde, AB'nin kendi yükümlülüklerini belirleme ve bu amaçla yorumlama yetkisinin olduğunu ifade etmiştir.¹⁴⁷ Divan bu noktada, *Hérmes* kararındaki tutumunu yenileyerek TRIPS 50. Maddesini yorumlama yetkisinin kendinde olduğunu vurgulamıştır.¹⁴⁸ Bu bağlamda, Topluluk kurumları ve üye devletler, DTÖ kapsamında akdedilen karma anlaşmalardan kaynaklanan yükümlülükleri yerine getirmek için yakın işbirliği yapmak zorundadır. Buradan hareketle Divan, AB ticari markalar alanında uygulanmakta olan TRIPS 50. Maddesi gibi bir hükmün hem ulusal hem de Topluluk hukuku kapsamında olduğu durumlara, Birliğin yararı için, gelecekteki yorumlama farklılıklarını önleyecektir.¹⁴⁹

Ayrıca, bir hükmünün hem ulusal hukuk hem de Topluluk hukuku kapsamında uygulanabileceği durumlarda, gelecekteki yorum farklılıklarını önlemek için, bu hüküm hangi şartlarda olursa olsun Divan tarafından yorumlanmasının, Topluluğun çıkarına olacağını vurgulamıştır.¹⁵⁰

Ne var ki, Divan'ın DTÖ Anlaşmalarına ilişkin *1/94 Sayılı Mütalaa*'sı dışında, geliştirdiği içtihat ortak ticaret politikası alanını sürekli genişletmiştir.¹⁵¹ Dahası buna paralel olarak, Lizbon Antlaşması, Ortak Ticaret Politikası alanında önemli gelişme ve değişiklikleri getirmiştir.¹⁵² Buna göre, hizmet ticareti, ticaretle bağlantılı fikri mülkiyet hakları ve doğrudan yabancı yatırımlar, ortak ticaret politikası alanına dâhil edilmiştir.¹⁵³ Böylece Birlik, DTÖ kapsamındaki ticari anlaşmaların tümü üzerinde münhasır yetkiye sahip olmuş, bu alandaki karmaşık yapı netleşmiş ve tartışmalı durum

¹⁴⁵ Ibid., para. 24-29.

¹⁴⁶ *Opinion 1/94*, op. cit. dipnot 134, para. 105.

¹⁴⁷ Joined Cases C-300/98 and C-392/98, *Parfums Cristian Dior SA v. TUK Consultancy BV and Assco Gerüste and Rob van Dijk v. Wilhelm Layher GmbH & Co. KG and Lahye BV*, EU:C:2000:688, para. 33.

¹⁴⁸ Ibid., para. 32; *Hérmes*, op. cit. dipnot 143, para. 23.

¹⁴⁹ *Dior*, op. cit. dipnot 147, para. 35; *Hérmes*, op. cit. dipnot 143, para. 32-33.

¹⁵⁰ *Hérmes*, op. cit. dipnot 143, para. 32.

¹⁵¹ DILLON, op. cit. dipnot 10, s. 344.

¹⁵² KAYA, op. cit. dipnot 17, ss. 134-135.

¹⁵³ ABİHA, md. 207.

ortadan kalkmıştır. Ancak halen, çevre ve ulaştırma alanları gibi ortak ticaret politikası kapsamı dışında tutulan alanlarda mevcuttur.

2.2. AB HUKUKU ve ULUSLARARASI HUKUK

Devletler dışında, dava açabilme, antlaşma yapabilme ve dokunulmazlık ve ayrıcalıklardan yararlanma yeteneği ve hukuki kişiliği haiz olan uluslararası örgütlerde uluslararası hukukun süjesi olma kapasitesine sahiptir.¹⁵⁴ Nitekim AB, bunun en iyi örneğini teşkil etmektedir. Bu bakımdan AB'nin, uluslararası hukuk süjesi olduğu ve uluslararası alanda etki edebilen güç haline geldiği konusunda genel kabulün olduğu söylenebilir. Divan *ERTA* kararında, Topluluğun uluslararası kişiliğe sahip olduğunu, dolayısıyla, Topluluğun hem antlaşmalar hukuku hem de uluslararası teamül hukuku bakımından diğer uluslararası hukuk süjeleriyle haklar kazanmaya ve yükümlülükler üstlenmeye dayalı ilişkiler kurabileceğini ifade etmiştir.¹⁵⁵ Ayrıca Lizbon Antlaşması, Birliğin uluslararası hukukun süjesi olabilmesi için gerekli olan anayasal nitelikli sarih hükümleri de barındırmaktadır.

Bu durum, yürürlükte olmayan AKÇT Antlaşması'nın 'Uluslararası ilişkilerde, Topluluk, görevlerini yerine getirmek ve hedeflerine ulaşmak için gerekli hukuki ehliyete sahiptir.' hükmü ile benzerlik taşıyan Lizbon Antlaşması'nın 211. Maddesinde ifade edilmiştir.¹⁵⁶ Böylece Birlik, temsil edilme hakkı, üçüncü ülke ve uluslararası örgütlerin temsilcilerini kabul etme hakkı, uluslararası yargı mercilerde talepte bulunma ve işlem yapma hakkı, uluslararası sözleşmelere taraf olma hakkı ve bağışıklıklardan yararlanma hakkını elinde bulundurmaktadır.¹⁵⁷

Bununla beraber ilkesel olarak AB, Lizbon Antlaşması uyarınca dış dünya ile ilişkilerinde kendi çıkarlarını savunarak, dünyada istikrarlı barışın ve uluslararası

¹⁵⁴ ÖZKAN, Işıl. **Avrupa Birliği Kamu Hukuku (Lizbon Andlaşmasındaki Son Değişikliklerle)**, Güncellenmiş 2. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınları, 2016, s. 74.

¹⁵⁵ MENGİLER, Özgür. **Avrupa Birliği'nin Anayasal Dönüm Noktası Lizbon Antlaşması**, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara: İmaj Yayınevi, 2015, s. 77.

¹⁵⁶ JACOBS, Francis G. "Direct Effect and Interpretation of International Agreements in the Recent Case Law of the European Court of Justice". Alan DASHWOOD and Marc MARSCEAU (eds.). **Law And Practice of EU External Relations: Salient Features of Changing Landscape** (13-33), New York: Cambridge University Press, 2008, s. 13.

¹⁵⁷ BAYKAL ve GÖÇMEN, op. cit. dipnot 128, s. 686.

hukukun gelişmesine katkıda bulunacaktır.¹⁵⁸ Buna göre, Birlik değerlerinin yanı sıra uluslararası alanda, barışa, güvenliğe, dünyanın sürdürülebilir kalkınmasına, halklar arasında dayanışma ve karşılıklı saygıya, serbest ve dürüst ticarete, yoksulluğun ortadan kaldırılmasına ve çocuk hakları başta olmak üzere insan haklarının korunmasına ve Birleşmiş Milletler Şartı'nda yer alan ilkelere saygı gösterilmesi de dâhil uluslararası hukuka titizlikle uyulmasına özen gösterecektir.

ABİHA'nın 216. Maddesi, Birliğin, kurucu Antlaşmalar'da öngörülen durumlarda, Birliğin politikaları çerçevesinde, Antlaşmalar'da belirlenen hedeflere ulaşmak için gerekli olduğunda veya Birliğin hukuken bağlayıcı bir tasarrufunda öngörüldüğünde veya Birliğin ortak kurallarını etkileme ya da kapsamlarını değiştirme ihtimali taşıdığına, bir veya daha çok üçüncü ülkeyle ya da uluslararası örgütlerle anlaşmalar akdedebileceğini öngörmüştür. Ayrıca bu kapsamda Birlik tarafından akdedilen anlaşmaları, Birlik kurumları ve üye devletler için bağlayıcı kılmıştır.¹⁵⁹

AB hukuk düzeni, ulusal ve uluslararası hukuk düzeninden özerk bir yapıya sahiptir.¹⁶⁰ Bu anlamda, uluslararası hukukun AB hukukunda (doğrudan ve dolaylı) etkisi ve hiyerarşik durumuna ilişkin tespitler AB hukuku tarafından belirlenmektedir. Ulusal hukuk düzeni ile aynı, uluslararası hukuk düzeninden farklılık arz eden bu durum, kuruluş itibarıyla otonom yapıya sahip AB hukuk düzeninin önemli özelliklerinden biridir.

AB hukuku normlar hiyerarşisinde, alt düzeydeki kurallar geçerliliğini üst düzey kurallardan almaktadır.¹⁶¹ Nitekim ilgili ikincil mevzuat üst mevzuata atıfta bulunulmasa bile, hiyerarşik olarak alt düzeyde bulunduğundan, her zaman üst düzey AB mevzuatına karşı denetime tabi tutulabilmektedir.¹⁶² Uluslararası hukuk (AB'nin uluslararası anlaşmaları, uluslararası teamül hukuku, uluslararası anlaşmalarla kurulan organların kararları ve uluslararası örgüt kararları) AB hukukunda hiyerarşik olarak,

¹⁵⁸ Bkz. ABA. md. 3 (5).

¹⁵⁹ Bkz. ABİHA, md. 216 (2).

¹⁶⁰ KARAYİĞİT, op. cit. dipnot 14, s. 37.

¹⁶¹ KARAYİĞİT, op. cit. dipnot 14, s. 78.

¹⁶² SEMMELMANN, Constanze, "General Principles in EU Law between a Compensatory Role and Intrinsic Value", *European Law Journal* (457-487), Vol. 19, No: 4, July 2013, s. 486.

birincil hukuka (Kurucu Antlaşmalara) göre alt, ikincil hukuka (tüzükler, direktifler, kararalar vs.) göre üst düzeyde konumlanmaktadır.¹⁶³

Geleneksel ulusal hukuk düzeninde uluslararası hukukun/anlaşmaların yerini ülkenin anayasası tayin ederken, Birlik hukukunda bu duruma ilişkin açık bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak uluslararası anlaşmaların AB hukukundaki statüsüne yönelik yukarıda belirttiğimiz durumu teyit eden kimi tespitler yapmak mümkündür. AB tarafından akdedilen uluslararası anlaşmalar, hiyerarşik olarak birincil AB hukukuna göre alt düzeydedir. Zira uluslararası anlaşmalar akdedilmeden önce, talep üzerine ABAD, ilgili anlaşmanın AB birincil hukukuna uygunluğunu denetleyebilmektedir. Bu anlamda, uluslararası anlaşmaların AB hukukuna uygunluğu *ex ante* yargısal denetime tabidir.¹⁶⁴ Nitekim düzenlemeye göre, bir üye devlet, Avrupa Parlamentosu, Konsey veya Komisyon'un talebi üzerine, kurucu Antlaşmaların hükümlerine uygun olup olmadığı konusunda ABAD'ın görüşüne başvurabilir. Eğer, Divan'ın görüşü olumsuz ise öngörülen anlaşma, söz konusu anlaşmada veya Antlaşmalar'da değişiklik yapılmadıkça yürürlüğe girmez.¹⁶⁵

Bunlara ek olarak belirtilmesi gereken husus, ABAD'ın Görüşü, müzakereler başlamadan önce, müzakereler tamamlandıktan sonra ve hatta ilgili anlaşma imzalandıktan sonra bile talep edilebilir. Ancak, Konseyin ilgili uluslararası anlaşmanın akdedilmesine ilişkin onaylandıktan sonra o anlaşma bağlayıcı hale geleceği için, artık görüş talep edilemez.¹⁶⁶ Nitekim uluslararası anlaşmaların akdedilmesinden evvel uygunluk denetimine tabii tutulması, Kurucu Antlaşma ile AB bakımından bağlayıcılık kazanacağı öngörülen anlaşma arasındaki oluşabilecek hukuki uyumsuzlukların önlenmesi açısından önemlidir.¹⁶⁷ Ancak, ne uluslararası anlaşmalara ilişkin *ex ante* denetim, ne de ilgili uluslararası anlaşmanın bağlayıcılık kazanması, *ex post* denetim için engel teşkil etmez.¹⁶⁸ Zira Divan, *Germany v Council* kararında, anlaşmayı

¹⁶³ ROSAS, Alan. "The Status in the EU Law of International Agreements Concluded by EU Member States", **Fordham International Law Journal** (1304-1344), Volume 34, Issue 5, Article 7, 2011 s. 1310.

¹⁶⁴ KARAYİĞİT, op. cit. dipnot 14, s. 208.

¹⁶⁵ Bkz. ABİHA, md. 218 (11).

¹⁶⁶ BAYKAL ve GÖÇMEN, op. cit. dipnot 128, s. 705.

¹⁶⁷ Ibid., s. 705.

¹⁶⁸ KARAYİĞİT, op. cit. dipnot 14, s. 208.

onaylayan Konsey kararına karşı iptal davası açılabileceğini belirtmiştir.¹⁶⁹ Ayrıca, öngörülen uluslararası anlaşmalar birincil AB hukukuna aykırılık teşkil edemez.¹⁷⁰

Öte yandan, AB tarafından akdedilen uluslararası anlaşmalar AB organlarını ve üye devletleri bağladığından, AB tasarruflarının üstündedir.¹⁷¹ Bu anlamda uluslararası anlaşmalar, AB hukuk düzeninde, üstünlük (*supremacy*) ilkesi uyarınca, Birliğin ikincil hukukuna karşı üstünlük taşır.¹⁷² Ayrıca içtihadı göre, bu anlaşmalar ikincil hukuka üstünlük taşıdığından, AB organlarının tasarrufları, uluslararası anlaşmanın doğrudan etkili hükümleri çerçevesinde yargısal denetime tabi iken,¹⁷³ dolaylı etkisi çerçevesinde ise, tasarrufların mümkün olduğunca uluslararası anlaşmalarla uyumlu yorumlanması bir yükümlülüktür.¹⁷⁴

AB hukukuna etkisi bakımından uluslararası anlaşmanın niteliği önemlidir. Çünkü ilgili uluslararası anlaşmanın AB hukukuna etkisi, anlaşmanın AB'yi bağlayıcılığı noktasında söz konusu olacaktır. Bu çerçevede, AB tarafından akdedilen saf, AB'nin üye devletler ile birlikte akdettiği karma ve sadece üye devletlerin kendi aralarında veya üçüncü taraflarla akdettiği anlaşmalardan bahsetmek mümkündür. Yeri gelmişken belirtmek gerekirse, AB'nin taraf olmamasına rağmen, bütün üye devletler tarafından önceden akdedilen uluslararası anlaşmalar, ilgili alanda üye devletlerin AB'ye yetki devri çerçevesinde halefiyet yoluyla AB'yi bağlamaktadır.¹⁷⁵ Bunların dışında, sarıh bir şekilde teyit edilmemiş olsa da, AB için doğrudan bağlayıcı olmamalarına rağmen, uluslararası hukuktan neşet eden yükümlülükler ve kurucu

¹⁶⁹ Case C-122/95, *Federal Republic of Germany v. Council*, EU:C:1998:94, para. 47, 82.

¹⁷⁰ KARAYİĞİT, op. cit. dipnot 14, s. 82.

¹⁷¹ Ibid., s. 207.

¹⁷² LENAERTS, Koen & Eddy de Smitjer. **The European Union as an Actor under International Law**, Yearbook of European Law (95-138), Vol-19, Issue 1, January 1999, s. 106. Burada yapılan ayırım, AB hukuku literatüründe çoğu zaman ikame edilerek kullanılmaktadır. Ancak kanaatimizce, üstünlük (*supremacy*) ve öncelik (*primacy*) ilkeleri farklı nitelikler sahiptir ve farklı anlamlar içermektedir. Üstünlük (*supremacy*) ilkesi, genel olarak federatif yapılarda kullanılmakla beraber, üstün olduğu düzenlemeyi ilga eder. Ancak, öncelik (*primacy*) ilkesi böyle bir işleve sahip değildir. Daha çok AB hukukunda kullanılan bu ilke, ulusal norm ile Birlik normlarının çatışması durumunda, aykırı ulusal normun sadece ilgili durumlarda uygulanamaz kılar.

¹⁷³ Case C-308/06, *The Queen, on the application of International Association of Independent Tanker Owners (Intertanko) and Others v Secretary of State for Transport*, EU:C:2008:312, para. 42-45.

¹⁷⁴ Case C-61/94, *Commission of the European Communities v. Federal Republic of Germany*, EU:C:1996:313, para. 52; Case C-286/02, *Bellio F.lli Srl v Prefettura di Treviso*, EU:C:2004:212, para. 33; Case C-311/04, *Algemene Scheeps Agentuur Dordrecht BV v Inspecteur der Belastingdienst - Douanedistrict Rotterdam*, EU:C:2006:23, para. 25.

¹⁷⁵ Ancak burada önemle belirtilmelidir ki, bir uluslararası anlaşmanın halefiyet yoluyla AB'ni bağlar hale gelmesi için, anlaşmanın bütün üye devletler tarafından akdedilmiş olması ve anlaşmanın konusunun alanına ilişkin yetkilerin münhasıran AB'ne devredilmiş olması gerekir; KARAYİĞİT, op. cit. dipnot 14, s. 212.

Antlaşmanın kimi hükümleri çerçevesinde BM Şartı ve Güvenlik Konseyi kararları AB için bağlayıcılık taşımaktadır.¹⁷⁶ AB'yi ve bütün üye devletleri bağlamayan ancak, kimi hükümleri uluslararası teamül hukuku hükümlerini yansıttığından Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi AB hukuk düzeninin bir parçası olarak AB organlarını bağlamaktadır.¹⁷⁷

Uluslararası anlaşmaların AB hukuk düzeninde etkileri doğrudan ve dolaylı etki ilkeleri çerçevesinde ele alınabilir.¹⁷⁸ İlgili uluslararası anlaşmanın doğrudan etki doğurmaya elverişli olması durumunda, AB tasarruflarının hukukilik ve geçerlilik denetiminde ölçü olarak kullanılabilir. Uluslararası anlaşmaların dolaylı etkisi çerçevesinde, AB tasarruflarının mümkün olduğunca anlaşmalara uyumlu yorumlanması bir yükümlülüktür.¹⁷⁹

Bir uluslararası anlaşmanın AB tasarruflarının geçerlilik denetiminde ölçü olarak kullanılabilmesi için üç temel şartı sağlaması gerekmektedir: (i) ilgili uluslararası anlaşma AB için bağlayıcı olmalı; (ii) anlaşmanın doğası, genel yapısı, ruhu ve amacı AB hukuk düzeninde doğrudan etki doğurmaya elverişli olmalı; (iii) anlaşma hükmünün lafzı açık, kesin ve şartsız nitelikte olmalıdır.¹⁸⁰ Ayrıca önemle belirtilmelidir ki, AB tasarruflarının hukuka uygunluk denetiminde ölçü olarak kullanılabilmesi için, bir uluslararası anlaşmanın AB için bağlayıcı olması tek başına yeterli olmayıp, anlaşmanın doğrudan etkiye müsait olması gerekir.¹⁸¹ Zira Divan, BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin AB'yi bağladığının ve AB hukuk sisteminin ayrılmaz bir parçası olduğunun altını çizmesine rağmen,¹⁸² doğrudan ve derhal kişilere uygulanmayı ve onlara devletlere karşı ileri sürülebilecek hak ve özgürlükler bahşetmeyi amaçlayan kurallar inşa etmediğini ifade etmiştir.¹⁸³

Diğer yandan, bir uluslararası anlaşma hükümlerinin doğrudan etkili olmaması onların dolaylı etkiye sahip olmasına engel teşkil etmez. Dolayısıyla, bir anlaşmanın

¹⁷⁶ Ibid., ss. 214-215.

¹⁷⁷ Ibid., s. 220.

¹⁷⁸ KARAYİĞİT, op. cit. dipnot 14, s. 212.

¹⁷⁹ *Commission v Germany*, op. cit. dipnot 174, para. 52.

¹⁸⁰ KARAYİĞİT, op. cit. dipnot 14, s. 212.

¹⁸¹ Ibid., ss. 215-216.

¹⁸² *Intertanko and Others*, op. cit. dipnot 173, para. 38.

¹⁸³ Ibid., para. 64.

hükümleri doğrudan etkili olmasa bile, dolaylı etkiye sahip olabilir. Divan anlaşma hükümlerinin dolaylı etkisi bakımından, AB tarafından akdedilen uluslararası anlaşmaların, Birlik ikincil mevzuatına önceliği çerçevesinde, AB tasarruflarının mümkün olduğu kadar, anlaşmalarla uyumlu bir şekilde yorumlanması gerektiğine hükmetmiştir.¹⁸⁴ Burada uyumlu yorum yükümlülüğü ulusal mahkemeleri de kapsamaktadır. Zira, ulusal mahkemeler AB hukuku altında ulusal normları etkili yargısal koruma temin etme adına olabildiğince uluslararası anlaşma hükümlerinin lafız ve amacına uygun olarak yorumlamakla mükelleftirler.¹⁸⁵

AB hukukunda, uluslararası hukuk ile AB hukuku ilişkisi bağlamında, uluslararası anlaşmalar hukuki etkiler doğurmaktadır.¹⁸⁶ Bu bağlamda kurucu Antlaşma, AB tarafından akdedilen anlaşmaların, Birlik organları ve üye devletler için bağlayıcı olacağı belirtilmiştir.¹⁸⁷ Bu hüküm, uluslararası hukukun temel ilkelerinden olan ahde vefa (*pacta sunt servanda*) ilkesinin Birlik hukukuna yansımaları olarak değerlendirilebilir.¹⁸⁸ Bunun dışında, AB müktesebatında, uluslararası anlaşmaların Birlik hukuk düzeninde doğuracağı etkilere ilişkin açık hüküm bulunmamaktadır. Ancak, Antlaşmaların yorumlanması ve uygulanmasında hukuka riayet edilmesini sağlamak ve Birlik hukukunun yorumlanması veya Birlik organları tasarruflarının geçerliliğini denetlemek yetkisi Divan'a verilmiştir.¹⁸⁹ Dolayısıyla, AB hukukunda uluslararası anlaşmaların hukuki etkileri konusunda Divan'ın içtihatları öne çıkmaktadır.

Bu itibarla Divan 1973 yılında, *Haegeman* Davası'nda AB hukuku bakımından yürürlüğe girmiş olan anlaşmaların Birlik hukukunun parçası olduğuna hükmetmiştir.¹⁹⁰ Bu çerçevede ABAD, dava konusu Yunanistan ile AET arasında akdedilen Ortaklık Anlaşması'nın uluslararası anlaşma olmasıyla Birlik hukukunun parçası olduğunu ve

¹⁸⁴ *Commission v Germany*, op. cit. dipnot 174, para. 52; KARAYİĞİT, Mustafa T. "Commonalities and Differences between the Transatlantic Approaches Towards WTO Law", **Kluwer Law International: Legal Issues of Economic Integration** (69-94), Volume: 35 (1), 2008, s. 84.

¹⁸⁵ *Dior*, op. cit. dipnot 147, para. 47; Case C-240/09, *Lesoochránske zoskupenie VLK v. Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky*, EU:C:2011:312, para. 53; Case C-470/16, *North East Pylon Pressure Campaign Limited and Maura Sheehy v An Bord Pleanála and Others*, EU:C:2018:185, para. 46; KARAYİĞİT, op. cit. dipnot 14, s. 220.

¹⁸⁶ BAYKAL ve GÖÇMEN, op. cit. dipnot 128, s. 719.

¹⁸⁷ Bkz. ABİHA, md. 216 (2).

¹⁸⁸ KAYA, op. cit. dipnot 17, s. 126.

¹⁸⁹ Bkz. ABA, md. 19 (1) ve (3b).

¹⁹⁰ Case C-181/73, *R. & V. Haegeman v. Belgian State*, EU:C:1974:41, para. 5, s. 460.

dolayısıyla, yorumlama yetkisinin kendisinde olduğunu belirtmiştir.¹⁹¹ Daha sonra Divan, *Demirel*¹⁹² kararında, *Haegeman*'da dile getirdiği hususlara ilave olarak, münhasır yetkiye dayanarak Birlik tarafından yapılan anlaşmaların yanı sıra, Birlik hukukunu ilgilendiren alanlarda yapılmış olan karma anlaşmaları ve uluslararası anlaşmaya dayanılarak yapılan hukuki düzenleme ve kararları da AB hukukun parçası olarak kabul etmiştir.¹⁹³ Dahası, AB uluslararası anlaşmalarının niteliği (örn. hükümlerinin doğrudan etkili olup olmadığı veya karma anlaşma olması) AB hukuk sisteminin parçası olmasını engellemez.¹⁹⁴

Yukarıda zikredilen kararlar, ABAD'ın geliştirdiği içtihat hukuku açısından AB hukuku ile uluslararası hukuk ilişkisine yönelik önemli ipucu vermektedir. Zira monist görüşün savunucusu Kelsen'e göre, uluslararası hukuk bir bakıma ulusal hukuk düzenin bir parçası olarak kabul edilebilir.¹⁹⁵ Bu bağlamda, AB devlet olmamakla birlikte, uluslararası hukuk ile ilişkisi, uluslararası yükümlülükler üstlenmesi bakımından uluslararası hukuk ile ulusal hukuk ilişkisine benzer nitelik taşımaktadır. Divan'ın, AB'nin uluslararası anlaşmalarını Birlik hukukunun ayrılmaz bir parçası olarak kabul ettiğine yönelik içtihadı, uluslararası hukuk ile AB hukuku ilişkisinde monist¹⁹⁶ görüşü benimsemiş olduğunu göstermektedir.¹⁹⁷ Bu bakımdan, AB hukuk düzeninin bir parçasını teşkil eden uluslararası anlaşmaların AB hukukuna aktarılmasını sağlayacak AB tasarrufuna ihtiyaç yoktur.¹⁹⁸

Ancak, ne ABAD'ın uluslararası anlaşmaları Birlik hukukunun ayrılmaz bir parçası olarak kabul etmesi, ne de uluslararası anlaşmaların hiyerarşik olarak üst düzeyde yer alması, tek başına uluslararası anlaşmaların Birlik hukukunda doğuracağı etkiler bakımından netlik ifade etmemektedir. Bu bakımdan, uluslararası hukuk ile Birlik hukuku ilişkisi, Divan'ın AB'nin uluslararası anlaşmalarını konu alan kararları ışığında yapılacak olan değerlendirme sonucu özel olarak incelenecektir.

¹⁹¹ Ibid., para. 7, s. 460.

¹⁹² Case C-12/86, *Meryem Demirel v. Stadt Schwäbisch Gmünd*, EU:C:1987:400.

¹⁹³ *Demirel*, op. cit. dipnot 192, para. 7.

¹⁹⁴ Case C-431/05, *Merck Genéricos v. Produtos Farmacéuticos*, EU:C:2007:496, para. 30-31.

¹⁹⁵ KELSEN, Hans. **Principles of International Law**, New York: Rinehart, 1952, s. 424.

¹⁹⁶ Uluslararası hukuk ve iç hukuk ilişkisi açısından kuramsal görüş ve Monist ve Dualist ayrım için bkz. PAZARCI, Hüseyin. **Uluslararası Hukuk**, Gözden Geçirilmiş 12. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 2013, ss. 18-30.

¹⁹⁷ LENAERTS & SMITJER, op. cit. dipnot 172, s. 105; PAZARCI, op. cit. dipnot 196, s. 30; BAYKAL ve GÖÇMEN, op. cit. dipnot 128, s. 721; KARAYİĞİT, op. cit. dipnot 14, s. 59 ve 205.

¹⁹⁸ LENAERTS & SMITJER, op. cit. dipnot 172, s. 104; KARAYİĞİT, op. cit. dipnot 14, s. 205.

2.3. AB HUKUKUNDA ULUSLARARASI ANLAŞMALAR

Bu bölümde, GATT (1947) ve devamı niteliğinde olan DTÖ Anlaşması ve Ekleri dışında genel olarak uluslararası hukukun/uluslararası anlaşmaların AB hukuku ilişkisi, etkisi ve statüsüne ilişkin genel yaklaşım incelenecektir. Zira, ABAD genel olarak DTÖ Anlaşmalarının, karşılıklı avantajlı düzenlemeler temelinde yapılan müzakere sonucunda oluşturulan ve yalnız bu nedenle AB'nin diğer uluslararası anlaşmalardan farklı tutulması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁹⁹ Bu nedenle, GATT (1947), DTÖ Anlaşmaları ve ekleri ayrı bir bölümde ele alınacaktır. Yukarıda da ifade edildiği üzere, uluslararası anlaşmaların Birlik hukukunda statüsü ve doğurduğu etkiler bakımından, Divan'ın geliştirdiği içtihat önemlidir.

Ancak burada kimi hususlara açıklık getirmek yerinde olacaktır. AB hukukunda Divan, genel olarak, AB'nin akdettiği uluslararası anlaşmaların Kurucu Antlaşmalara uygunluğuna dair *ex ante* denetime ilişkin taleplerde ve önkarar usulünde münhasır yargı yetkisine sahiptir.²⁰⁰ Önkarar usulünde, ulusal mahkemeler AB düzeninin bir parçası olarak, Divan ile işbirliği içerisinde AB hukukunun yeknesak yorumlanması ve doğru uygulanmasına katılmaktadırlar.²⁰¹ Bu çerçevede uluslar mahkemeler önkarar usulü ile, Divan'dan AB hukukunun yorum ve geçerliliğini talep edebilir.²⁰²

Ortak dış ve güvenlik politikasına ilişkin tasarrufların geçerlilik denetiminde Divan'ın yargı yetkisine getirilen istisnalar mevcuttur, ancak bu çerçevede akdedilen uluslararası anlaşmaların yorumlanmasında tam yetkilidir.²⁰³ Bunların dışında Divan, AB'nin bütün tasarruflarının yorum ve geçerliliğine dair önkarar verme yetkisine sahiptir.²⁰⁴ Dolayısıyla, AB hukukunun ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilen

¹⁹⁹ Case C-149/96, *Portuguese Republic v. Council of the European Union*, EU:C:1999:574, para. 45; KARAYİĞİT, op. cit. dipnot 184, 2008, s. 84; GÖÇMEN, İlke. "Böyle Buyurdu Divan: Uluslararası Anlaşmaların ve Bu Kapsamda 1947 Tarihli GATT ve DTÖ Anlaşması ve Eklerinin Topluluk Hukukunda Doğurduğu Etkiler", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi** (253-335), Sayı: 3, Cilt 57, 2008, ss. 291-292.

²⁰⁰ KARAYİĞİT, op. cit. dipnot 14, s. 383.

²⁰¹ *Ibid.*, s. 413; REÇBER, Kamuran. **Avrupa Birliği Hukuku ve Temel Metinleri**, 2. Baskı, Bursa: Dora Yayınlar, 2013, s. 363.

²⁰² Önkarar usulü, dolaylı olarak ulusal hukukun AB hukukuna uygunluğunun Divan ile mahkemeler arasındaki hukuki işbirliği çerçevesinde görev ve yetki bölüşümü yoluyla denetim mekanizmasıdır; KARAYİĞİT, op. cit. dipnot 14, ss. 414-415.

²⁰³ *Ibid.*, s. 415.

²⁰⁴ Case C-322/88, *Salvatore Grimaldi v. Fonds des maladies professionnelles*, EU:C:1989:646, para. 8; Case C-11/05, *Friesland Coberco Dairy Foods BV v. Inspecteur van de Belastingdienst/Douane Noord/kantoor Groningen*, EU:C:2006:312, para. 35-36; Case C-137/08, *VB Pénzügyi Lízing Zrt. v Ferenc Schneider*, EU:C:2010:659, para. 38; KARAYİĞİT, op. cit. dipnot 14, s. 415.

uluslararası anlaşmalar²⁰⁵ ve bu anlaşmalarla kurulmuş organların kararları²⁰⁶ önkarar davasına konu olabilir. Diğer yandan yerleşik içtihadı göre, üye ülkelerin kendi aralarında ve üçüncü taraflarla akdetmiş olduğu, yani Birlik hukuku dışında kalan uluslararası anlaşmalar bu yargısal denetim dışındadır.²⁰⁷ Divan, bu tür anlaşmaların hukuki etkileri meselesine ulusal hukuk sisteminde etkisine dair tespiti ulusal hukuk sisteminin kendisine bırakmıştır.²⁰⁸ AB'nin henüz düzenleme yapmadığı ve karma anlaşmalarda da üye devletlerin yetkisine giren alanlara ilişkin olarak anlaşmanın hukuki etkisini belirlemek ulusal mahkemelerin yetkisindedir.²⁰⁹

2.3.1. Uluslararası Anlaşmaların AB Hukukunda Yeri ve İlişkisi

Yukarıda birçok kez atıf yapıldığı üzere, Divan *Haegeman Kararı*'nda uluslararası anlaşmaları Birlik hukukunun ayrılmaz parçası olarak kabul etmiştir. Belçika ulusal mahkemesi, önkarar prosedürü ile Konsey tarafından sonuçlandırılan, AET ile Yunanistan arasındaki Ortaklık Anlaşma'nın (*Atina Anlaşması*) belirli hükümlerinin yorumlanmasını istemiştir. Divan kararında, ilgili hükümlerin önkarar davasına konu olabilecek Topluluk tasarruflarından biri olduğunu²¹⁰ ve Atina Anlaşması'nın kurumlar tarafından sonuçlandırılan işlemler kapsamında bir Topluluk hukukunun bir parçası olduğunu belirtmiştir²¹¹.

Böylece Divan'ın bu içtihadıyla, uluslararası anlaşma nitelikli Atina Anlaşması'nın Birlik hukukunun ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmesi ile,²¹² AB uluslararası anlaşmalarının Birlik hukukuna etki edebilme potansiyeli daha da netlik kazanmıştır.

Daha sonra Divan *Kupferberk* davasında, önkarar prosedürü ile Portekiz ile AET arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması'nın ve bağlantılı AET Antlaşması'nın ilgili hükümlerini yorumlamıştır. Divan ilk olarak, üye devletlerin Topluluk kurumları

²⁰⁵ *Haegeman*, op. cit. dipnot 190, para. 5-6.

²⁰⁶ Court of Justice. Case C-192/89, *Sevince v. Staatssecretaris van Justitie*, EU:C:1990:322, para. 10-12.

²⁰⁷ LENARTS, Koen, Ignace MASELIS & Kathleen GUTMAN. **EU Procedural Law**, Oxford: Oxford University Press, 2014, s. 225.

²⁰⁸ KARAĞİT, op. cit. dipnot 14, s. 206.

²⁰⁹ *Dior*, op. cit. dipnot 147, para. 48.

²¹⁰ *Haegeman*, op. cit. dipnot 190, para. 2.

²¹¹ *Ibid.*, para. 4.

²¹² *Ibid.*, para. 5.

tarafından akdedilen anlaşmaya saygı göstermesi gerektiğini ve daha da önemlisi, anlaşmanın ifasında doğan bir yükümlülük üstlendiğini belirtmiştir. İlâveten, *Haegeman* kararındaki görüşünü yineleyerek, ihtilaf konusu Anlaşma hükümlerinin Topluluk hukukunun ayrılmaz bir parçası olduğunu kabul etmiştir.²¹³ Dahası Divan, Topluluk hukukunun doğası gereği, bu tür hükümlerin Topluluk hukukuna etkisi bakımından hem anlaşma hükümlerinin yorumlanmasının hem de anlaşmanın ifasında Topluluk kurumları ve üye devletler arasında yeknesak bir şekilde uygulanmasını sağlamanın kendi yetkisi dâhilinde olduğunu belirtmiştir.²¹⁴ Zira Avrupa bütünleşmesi temelinde yeknesak kuralların uygulanmasıyla Kurucu Antlaşmalar'da öngörülen amaçlara ulaşılabilecektir.

Demirel davası kapsamında Alman ulusal mahkemesi, önkarar prosedürü ile Divan'ın AET ile Türkiye arasındaki Ortaklık Anlaşması'nın (*Ankara Anlaşması*) kimi hükümlerini yorumlamasını talep etmiştir. Bu doğrultuda, Ortaklık Anlaşması'nın kurucu Antlaşmayla bağlantılı, Türk işçilerin serbest dolaşımına ilişkin hükmü ve Antlaşmaya Ek Protokolün ilgili hükmünün, Topluluk hukuku uyarınca, mevcut bir idari uygulamanın değiştirilmesi yoluyla kısıtlama getirmeyi engelleyecek şekilde doğrudan uygulanabilirliği ve işçilerin serbest dolaşımına ilişkin hükmün, işçilerin aile bireyleri ile birlikte oturma izni hakkını vermeyi kapsayıp kapsamadığı soruları yöneltmiştir.²¹⁵ Divan kararında, AET ile Yunanistan arasındaki Ortaklık Anlaşması'nı konu alan *Haegeman* kararına atıf yaparak, Ankara Anlaşması'nı Topluluk hukukun bir parçası olarak kabul etmiştir.²¹⁶

*Greece v Commission*²¹⁷ davasında, Yunanistan, AET ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki Ortaklık Anlaşması ile kurulan Ortaklık Konseyi'nin 2/80 sayılı Türkiye'ye mali işbirliği çerçevesinde yardım konulu kararının uygulanmasına yönelik Komisyon işleminin iptali için Topluluk mahkemesine başvurmuştur. Yunanistan, işlem için (i) hukuki bir temelin bulunmadığını, (ii) Topluluk hukukunu ihlal ettiği, (iii) temel prosedür gerekliliklerinin yerine getirilmediği, (iv) Komisyonun, üzerinde anlaşmaya

²¹³ Case C-104/81, *Hauptzollamt Mainz v C.A. Kupferberg & Cie KG a.A.*, EU:C:1982:362, para. 13; *Haegeman*, op. cit. dipnot 190, para. 2.

²¹⁴ *Kupferberg*, op. cit. dipnot 213, para. 14.

²¹⁵ *Demirel*, op. cit. dipnot 192, para. 4.

²¹⁶ *Ibid.*, para. 7; *Haegeman*, op. cit. dipnot 190, para. 2.

²¹⁷ Case C-30/88, *Hellenic Republic v. Commission of the European Communities*, EU:C:1989:422.

varılmayan tedbirleri alma yetkisine sahip olmadığı ve prosedürün kötüye kullanıldığı iddiasıyla başvurusunu dört temel ile desteklemiştir.²¹⁸

Divan, ilk olarak *Demirel* kararında dile getirdiği gibi, AET ile Türkiye arasındaki Ortaklık Anlaşması'nın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren Topluluk hukukunun ayrılmaz bir parçası olduğunu belirtmiştir.²¹⁹ Hedeflenen amaçlara ulaşmak için karar alıcı kurum olarak Ortaklık Konseyi'nin kurulması Ortaklık Anlaşması hükümlerinde açıkça belirtilmiştir.²²⁰ Dahası, âkit taraflarının bir ortak davranışı gerekli görüldüğü takdirde, Anlaşma bunun için gerekli davranış yetkisini öngörmese bile, Ortaklık Konseyi uygun kararları alır²²¹ ve taraflar bu Anlaşma'dan doğan yükümlülüklerin yerine getirilmesini sağlayıcı her türlü genel ve özel tedbirleri alırlar.²²²

Divan bu ve diğer özel hususlara dikkat çekerek, Yunanistan'ın ileri sürdüğü diğer iddialarla beraber, ilgili işlemin yasal dayanağının olmadığı iddiasının geçersiz olduğuna karar vermiştir.²²³

Sevince davasında, Hollanda ulusal mahkemesi önkarar prosedürü ile Divan'dan, AET ile Türkiye arasındaki Ortaklık Konseyi'nin 2/76 ve 1/80 sayılı kararlarının yorumlamasını istemiştir. *Sevince*, ikamet izni uzatma başvurusunun reddedilmesiyle ilgili Hollanda Yüksek İdari Mahkemesi'nin temyiz kararını beklediği sürede, Ortaklık Konseyi kararlarına dayanarak almış olduğu çalışma iznine ve bu süre zarfında ücretli istihdam edilen olarak oturma izni için tekrar başvurmuş ve başvurusu reddedilmiştir.²²⁴

Bu davada Divan ilk olarak, genel olarak AET ile Türkiye arasında ortaklık kuran Anlaşmayı konu alan kararlarına dikkat çekmiştir. Buna göre, *Demirel* ile *Greece v. Commission* kararlarında kabul ettiği gibi, Ortaklık Anlaşması hükümleri Topluluk hukuk sisteminin ayrılmaz bir parçasıdır.²²⁵ Ayrıca, yürürlükte olan Anlaşma ile doğrudan bağlantılı olduğundan, Ortaklık Konseyi kararlarının, Anlaşma gibi aynı

²¹⁸ Ibid., para. 9.

²¹⁹ Ibid., para. 12; *Demirel*, op. cit. dipnot 192, para. 7.

²²⁰ *Greece v Commission*, op. cit. dipnot 217, para. 13.

²²¹ Ankara Anlaşması, md. 22.

²²² *Greece v Commission*, op. cit. dipnot 217, para. 15; Ankara Anlaşması, md. 7.

²²³ *Greece v Commission*, op. cit. dipnot 217, para. 17-24.

²²⁴ *Sevince*, op. cit. dipnot 206, para. 3-4.

²²⁵ Ibid., para. 8; *Greece v Commission*, op. cit. dipnot 217, para. 12; *Demirel*, op. cit. dipnot 192, para. 7.

şekilde yürürlüğe girdikleri tarihten itibaren, Topluluk hukuk sisteminin ayrılmaz bir parçasını oluşturduğunu belirtmiştir.²²⁶ Bununla bağlantılı olarak Divan, *Haegeman* kararındaki tutumunu yineleyerek, önkarar prosedürü ile Anlaşma hükümlerinin yorumlanmasına ilişkin yetkisinin ilintili kararları da kapsadığını ifade etmiştir.²²⁷

*Opel Austria*²²⁸ davasında, davacı Topluluk ile Avusturya arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması (STA) kapsamında yapılan, 3697/93 Sayılı Topluluk Tüzüğü'nün iptali için başvurmuştur. Davacı, Tüzüğü'nün diğerlerinin yanında genel olarak, AEA Anlaşması hükümlerini, GATT hükümlerini, STA hükümlerini ve temel hakları ihlal ettiğini ileri sürmüştür.²²⁹

Genel Mahkeme ilk olarak, davacının ileri sürdüğü, ilgili Tüzüğü'nün AEA Anlaşması'nın yürürlüğe girmesinden birkaç gün önce düzenlendiğini ve dolayısıyla, uluslararası kamu hukukunun (*'the principle of good faith'* iyi niyet ilkesinin sonucu olarak) 'yürürlüğe girmeden önce bir anlaşmanın konu ve amacını ortadan kaldıracak eylemlerden kaçınma yükümlülüğü'²³⁰nü ihlal ettiği iddiasıyla bağlantılı olarak, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin halefiyet yoluyla Topluluğu bağladığını kabul etmiştir.²³¹ Aslında Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, AB ve bütün üye devletleri tarafından akdedilmemiştir ancak, kimi hükümleri uluslararası teamül hukuku hükümlerini yansıttığından AB hukuk düzeninin bir parçası olarak AB organlarını bağlamaktadır.²³² AEA Anlaşması üzerinde incelemesini sürdüren Genel Mahkeme, *Haegeman* kararıyla tutarlı bir şekilde Anlaşma'nın, Topluluk tarafından akdedilen anlaşma olarak Topluluk hukuk sisteminin ayrılmaz bir parçası olduğunu ve bu itibarla kurumları ve üye devletleri bağladığını ifade etmiştir.²³³

²²⁶ *Sevince*, op. cit. dipnot 206, para. 9.

²²⁷ *Ibid.*, para. 10; *Haegeman*, op. cit. dipnot 190, para. 6.

²²⁸ Case T-115/94, *Opel Austria GmbH v. Council of the European Union*, EU:T:1997:3.

²²⁹ *Ibid.*, para. 36.

²³⁰ Bkz. Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi md. 18.

²³¹ *Opel Austria v. Council*, op. cit. dipnot 228, para. 84.

²³² Case C-162/96, *A. Racke GmbH & Co. v. Hauptzollamt Mainz*, EU:C:1998:293, para. 59; KARAYİĞİT, op. cit. dipnot 14, s. 220.

²³³ *Opel Austria v. Council*, op. cit. dipnot 228, para. 101-102.

2.3.2. Uluslararası Anlaşmaların AB Hukukunda Etkisi

Van Gend en Loos kararı, uluslararası anlaşmaların AB hukukunda doğrudan etkisi bakımından mukaddime niteliğindedir. Bu önemli davada Hollanda ulusal mahkemesi, kurucu Antlaşma'nın ilgili maddesinin üye devletlerde doğrudan etki doğurup doğurmayacağına ilişkin önkarar prosedürü çerçevesinde Divan'dan görüş talep etmiştir. Divan'ın 1963 yılında hükme bağladığı bu önkarıda, Birlik hukuku kurallarının doğrudan etkili olabileceğini belirtmiştir. Divan, ilk olarak uluslararası anlaşma niteliğinde kurucu Antlaşma'nın doğrudan etkili olabileceği ileri sürmüş ise de uluslararası anlaşmaların Birlik hukukunun ayrılmaz bir parçası olduğu yönünde Divan'ın oluşturduğu içtihat hukuku dikkate alındığında, doğrudan etki ilkesi birincil ve ikincil hukukun yanı sıra, AB'nin uluslararası anlaşmaları için de söz konusu olacaktır.

Ancak burada önemle belirtmelidir ki, doğrudan etki AB'nin tüm uluslararası anlaşmaları için geçerli değildir. Zira anlaşma hükümlerinin "ruhu, sistematığı ve lafzı" dikkate alınarak, ilgili anlaşmanın doğrudan etkili olup olmadığı belirlenecektir.²³⁴ Nitekim ABAD, *Van Gend en Loos* kararında kurucu Antlaşma'nın doğrudan etkisini belirlemek için, başta anlaşmayı daha sonra ilgili hükmünü dikkate alan iki aşamalı incelemeye tabi tutmuş ve doğrudan etkili bulunmuştur; buna göre ilgili maddenin lafzı, 'olumsuz bir yükümlülüğü içeren açık ve koşulsuz yasaklama getirmemekte' ve uygulanmasında, 'üye devletlerin ek bir yasal düzenlemesini gerektirmemektedir'.²³⁵ Genel anlamda Divan'a göre, hukuki düzenlemeler sarıh, kesin ve koşulsuz olması kaydıyla, bireyler ulusal mahkemeler önünde doğrudan öne sürülebilecek haklar tanır.²³⁶

Yeri gelmişken belirtmek gerekirse, *Van Gend en Loos* kararı, doğrudan etki ilkesi metodolojisinin geliştirilmesiyle, AB hukuk düzeninde bireylerin yargısal koruma altına alınması, Birlik ve üye devletler mahkemeleri ilişkisinin biçimlendirilmesi, üye devletlerin hukuka riayet etmesinin sağlanması ve AB ile uluslararası hukuk düzeni ilişkisi ve uluslararası anlaşmaların Birlik hukukunda etkisi açısından ABAD'nın ortaya

²³⁴ BAYKAL ve GÖÇMEN, op. cit. dipnot 128, s. 558.

²³⁵ Ibid., ss. 558-559.

²³⁶ Case C-26/62, *NV Algemene Transport- en Expeditie Onderneming van Gend & Loos v Netherlands Inland Revenue Administration*, EU:C:1963:1, para. 3.

koyduğu önemli içtihatır.²³⁷ Nitekim doğrudan etki kavramı, geniş ve dar anlamda iki farklı boyutta yorumlanmaktadır; uluslararası hukuk kuralların ulusal hukuk düzenindeki yeri ve normlar hiyerarşisindeki konumu ile bağlantılı olan geniş yorum, uluslararası anlaşmaların kendiliğinden uygulanabilirliği, dar anlamda doğrudan etki kavramı, ABAD içtihat hukukunun AB uluslararası anlaşmalarının etkileri üzerine kritik bir yorumu ile sağlanabilir.²³⁸

Pabst & Richarz davasında, Hamburg mahkemesi önkarar prosedürü ile ABAD'dan ayrımcı iç vergi getirilmesinin yasaklanmasıyla ilgili Yunanistan ile AET arasındaki Ortaklık Anlaşması'nın ve bağlantılı AET Antlaşması'nın ilgili hükümlerinin yorumlamasını ister.²³⁹ Divan, kurucu Antlaşma'nın 95. Maddesi ile benzerlik taşıyan²⁴⁰ "Taraflardan hiçbiri, diğer tarafın ürünlerine, doğrudan veya dolaylı olarak benzer yerli ürüne uygulanan vergiden fazla vergilendirme uygulamaz" şeklindeki Anlaşma hükmünü²⁴¹ incelemiş, amacı ve niteliği itibarıyla ilgili hükmün açık, kesin ve uygulanması veya etkileri için herhangi müteakip işlemin gerekli olmadığını ifade etmiştir.²⁴² Bu durumdan yola çıkarak, ilgili hükmün doğrudan etkili olduğuna karar vermiştir.²⁴³

Divan *Kupferberk* davasında, uluslararası anlaşmaların Topluluk hukukunda doğurduğu etkiler bakımından kimi tespitlerde bulunmuştur. Uluslararası kamu hukukuna uygun olarak, üçüncü ülkelerle müzakere etme ve anlaşma yapma yetkisine sahip olan Topluluk kurumları, anlaşma hükümlerinin iç hukuk düzeninde nasıl bir etkiye sahip olacağını kabul etmekte özgürdür.²⁴⁴ Ancak, bu durum ilgili anlaşmada açıklığa kavuşturulmadıysa, konuyla ilgili özellikle kurucu Antlaşma ile yargı yetkisine sahip olan Divan, ilgili anlaşmanın Topluluk ile bağlantılı olması durumunda, yargı

²³⁷ MARTINES, Francesca. **Direct Effect of International Agreements of the European Union**, The European Journal of International Law (129-147), Vol. 25, No. 1, 2014, s. 131; HILLON, Christophe & Panos KOUTRAKOS (eds.), **Mixed Agreements Revisited: The EU and its Member States in the World** (30-54), 1st Edition, Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2010, s 187.

²³⁸ Ibid., s. 131.

²³⁹ Case C-17/81, *Pabst & Richarz KG v. Hauptzollamt Oldenburg*, EU:C:1982:129.

²⁴⁰ Ibid., para. 26.

²⁴¹ Atina Anlaşması, md. 53 (1).

²⁴² *Pabst & Richarz*, op. cit. dipnot 239, para. 27.

²⁴³ Ibid., para. 27.

²⁴⁴ *Kupferberg*, op. cit. dipnot 213, para. 17; KARAYİĞİT, op. cit. dipnot 14, s. 81.

alanı çerçevesinde yorumlama yetkisine sahip olacaktır.²⁴⁵ Âkit taraflar, anlaşmadan kaynaklanan yükümlülüklerini, uluslararası hukukun genel ilkelerine göre, iyi niyetle yerine getirmelidir ve tarafların hukuk düzeninde anlaşmanın doğurduğu etkiler bakımından farklılıkların bulunması, kendiliğinden, anlaşmanın uygulanmasında karşılıklılık ilkesinin bulunmadığını ima etmez.²⁴⁶ Ve tarafların, anlaşmanın uygulanmasıyla ilgili olarak görüş almak ve müzakereler için özel bir kurumsal yapı oluşturdukları gerçeği, söz konusu anlaşmanın tüm yargısal uygulamalarını dışlamak için tek başına yeterli değildir.²⁴⁷

Sonuç olarak Divan, ihtilaf konusu Serbest Ticaret Anlaşması'nın (STA) ilgili hükmünün doğrudan etkisini belirlemek için, Anlaşma'nın amacı ve kapsamı ışığında değerlendirme yaparak, ilgili hükmü, Anlaşma'nın doğası ve yapısı gereği bireylere mahkemeler önünde ileri sürülebileceği haklar vermeye elverişli bulmuştur.²⁴⁸

*Bresciani*²⁴⁹ kararında Divan, kendisine yöneltilen soruları çözümlmek için ilk olarak, sözleşmenin ve ilgili hükmün 'ruhu, genel yapısı ve lafzının' dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir.²⁵⁰ AET Antlaşması'nın 131. Maddesine dayanarak oluşturulan, ülkelerin kalkınmaları için özel ekonomik ve siyasi ilişkiler geliştirmeye dayanan bu Sözleşme'nin hükümlerinden anlaşılacağı üzere, âkit taraflara eşit yükümlülükler getirmemektedir.²⁵¹ Ancak bu durum, Sözleşme'nin bazı hükümlerinin 'doğrudan etkili'²⁵² olmasını engellemez.²⁵³

Dolayısıyla Divan, AET Antlaşması'nın ithalatta gümrük vergisine eşdeğer etkiye sahip tedbirlerle ilgili hükümlerine referansla oluşturulan ilgili Sözleşme

²⁴⁵ *Kupferberg*, op. cit. dipnot 213, para. 17.

²⁴⁶ *Ibid.*, para. 18.

²⁴⁷ *Ibid.*, para. 20.

²⁴⁸ *Ibid.*, para. 22-27.

²⁴⁹ Case C-87/75, *Conceria Daniele Bresciani v. Amministrazione Italiana delle Finanze*, EU:C:1976:18.

²⁵⁰ *Ibid.*, para. 16.

²⁵¹ *Ibid.*, para. 22.

²⁵² Burada önemle belirtmek gerekir ki, Divan bu dönemde 'doğrudan etki' ve 'doğrudan uygulanabilir' ilkeleri arasında ayrıma gitmemiştir. İkisi arasındaki fark, ABAD'ın daha sonraki içtihatlarıyla netlik kazanacaktır.

²⁵³ *Bresciani*, op. cit. dipnot 249, para. 23.

hükümlerinin getirdiği yükümlüklerin belirli olduğunu²⁵⁴ ve bireylere mahkemeler önünde ileri sürülebilecek haklar tanıdığını belirtmiştir.²⁵⁵

Demirel davasında Divan ilk olarak, ilgili anlaşma bir ortaklık anlaşması olduğundan Topluluğun, Topluluk üyesi olmayan ülkelere özel, ayrıcalıklı bağlantılar kurarak, Kurucu Antlaşma'nın kapsadığı tüm alanlarda üye olmayan ülkelere yönelik taahhütleri garanti almak zorunda olduğunu ifade etmiştir.²⁵⁶ Dolayısıyla, *Kupferberg* kararındaki tutumunu teyit ederek, üye devletlerin Topluluk kurumları tarafından akdedilen anlaşmaya saygı gösterilmesi gerektiğini ve anlaşmanın uygulanmasından doğan bir yükümlülük üstlendiğini belirtmiştir.²⁵⁷ Neticede Divan, işçilerin dolaşımına ilişkin Ortaklık Anlaşması ve Ek Protokol hükümlerinin yorumlarına dair yetkisinin olduğunu belirtmiştir.

Daha sonra Divan, iki hususu göz önünde bulundurarak inceleme yapmıştır.²⁵⁸ Buna göre, Topluluk kurumları ile üçüncü ülkelerle yapılan anlaşma hükümlerinin doğrudan etkili olması için ilk olarak, ilgili anlaşmanın lafzı ve genel yapısı dikkate alındıktan sonra, ilgili hükmün uygulanması için müteakip bir işlemin gerekli olmaksızın, açık ve kesin bir yükümlülük içermesi gerekmektedir.²⁵⁹ Bu perspektiften bakıldığında, Ankara Anlaşması, amaçlarının gerçekleştirilmesi için Ortaklık Konseyini karar ve tavsiyeler vermede yetkilendirdiği²⁶⁰ için uygulanması için müteakip işlem gerektirmektedir. Ortaklık Anlaşması 12. Maddesi ve Ek Protokolün 36. Maddesi İşçilerin serbest dolaşımına ilişkin yeterince kesin ve koşulsuz uygulanabilecek yükümlülük içermemektedir.²⁶¹ Sonuç olarak Divan, Anlaşmanın ve Ek Protokolün ilgili hükümleri Topluluk hukukunda doğrudan etkili olmadığına karar vermiştir.²⁶²

Sevince kararında Divan, Ortaklık Konseyi kararlarının doğrudan etkiye sahip olabilmesi için, Anlaşma hükümlerine uygulanan aynı koşulları sağlaması gerektiğinden

²⁵⁴ Ibid., para. 25.

²⁵⁵ Ibid., para. 26.

²⁵⁶ *Demirel*, op. cit. dipnot 192, para. 9.

²⁵⁷ Ibid., para. 11; *Kupferberg*, op. cit. dipnot 213, para. 14.

²⁵⁸ ABAD'ın *Demirel* kararında uluslararası anlaşmaları tabii tuttuğu iki aşamalı test, Divan'ın uluslararası anlaşma hükmünün doğrudan etkisine ilişkin ileri kararları açısından önemli esas teşkil etmiştir.

²⁵⁹ *Demirel*, op. cit. dipnot 192, para. 14.

²⁶⁰ Ibid., para. 17; ayrıca bkz. Ankara Anlaşması md. 22.

²⁶¹ Ibid., para. 19.

²⁶² Ibid., para. 25.

yola çıkarak, *Demirel* kararındaki gibi iki koşulu sağlayıp sağlamadığını incelemiştir.²⁶³ Buna göre, Ortaklık Konseyi kararının doğrudan etkili olup olmayacağını belirlenmesinde de, lafzı ve genel yapısı dikkate alındıktan sonra, ilgili kararın uygulanması için müteakip bir işlemin gerekli olmaksızın, açık ve kesin bir yükümlülük içermesi gerektiği koşullarının sağlanması gerekmektedir.

Karar boyunca birçok içtihadına atıf yapan Divan neticede, Ortaklık Konseyi'nin 2/76 ve 1/80 sayılı kararlarının Topluluk üye ülkelerinde doğrudan etkili olduğuna hükmetmiştir.²⁶⁴

*Kziber*²⁶⁵ davasında, işsizlik ödeneği konusunda çıkan ihtilafta Belçika ulusal mahkemesinin önkarar prosedürü ile Divan'dan, AET ile Fas Krallığı arasındaki İşbirliği Anlaşması'nın yorumlamasını talep etmiştir. İstihdam ve işsizliğe ilişkin Belçika Kraliyet Kararnamesi uyarınca, mesleki gelişimlerini tamamlamış ancak, işsiz olan genç işçilere işsizlik ödeneği verilmesi gerekmektedir ve yabancı ve vatansız işçiler, ödeneği alma hakkına sahip değildir.²⁶⁶

Kendisine yöneltilen soruları cevaplamak üzere Divan, İşbirliği Anlaşması'nın kimi hükümlerini incelemiştir. İlk olarak, ilgili Anlaşma'nın hedefi, Fas'ın ekonomik ve sosyal kalkınmasına katkıda bulunmak ve taraflar arasında ekonomik, teknik, finansal, ticari ve işgücü alanlarındaki ilişkilerin güçlendirilmesine yardımcı olmak amacıyla genel işbirliğini teşvik etmektir.²⁶⁷ İşgücü alanında düzenleme yapan Anlaşma hükmü uyarınca, işçilerin çalışma koşulları ve ücretlerinde vatandaşlık temelinde ayrımcılık yasaklanmıştır.²⁶⁸ Ayrıca, işçinin birlikte yaşadığı aile bireylerinin de aynı sosyal haklardan yararlanabilmelerine olanak tanınmış ve işçinin aile bireylerine de vatandaşlık temelinde ayrımcılık yapılması yasaklanmıştır.²⁶⁹

Divan, Anlaşma hükümlerinin doğrudan etkili olup olmadığını tespit etmek için *Demirel* kararı ile tutarlı bir şekilde ikili inceleme yapmıştır. *Demirel* kararına göre,

²⁶³ *Sevince*, op. cit. dipnot 206, para. 14-15.

²⁶⁴ *Ibid.*, para. 26.

²⁶⁵ Case C-18/90, *Office National de l'emploi v. Bahia Kziber*, EU:C:1991:36.

²⁶⁶ *Ibid.*, para. 4.

²⁶⁷ *Ibid.*, para. 8.

²⁶⁸ *Ibid.*, para. 10; ayrıca bkz. AET ile Fas Krallığı arasında (27 Nisan 1976 Rabat'ta imzalanan) İşbirliği Anlaşması, md. 40.

²⁶⁹ *Ibid.*, para. 11; AET ile Fas Krallığı arasındaki İşbirliği Anlaşması, md. 41 (1).

Topluluk kurumları ile üçüncü ülkelerle yapılan anlaşma hükümlerinin doğrudan etkili olması için ilk olarak, ilgili anlaşmanın lafzı ve genel yapısı dikkate alındıktan sonra, ilgili hükmün uygulanması için müteakip bir işlemin gerekli olmaksızın, açık ve kesin bir yükümlülük içermesi gerekmektedir.²⁷⁰ İncelemesinin sonucunda Divan, ilgili hükmün doğrudan etkili olduğuna karar vermiştir.²⁷¹

Opel Austria davasında, *Bresciani ve Kupferberg* kararlarıyla bağlantılı olarak, AEA (Avrupa Ekonomik Alanı) Anlaşması ilgili hükümlerinin doğrudan etkili olduğuna karar vermiştir; dolayısıyla, AET Anlaşma hükümleri Topluluk tasarruflarının hukuka uygunluk denetiminde ölçü olarak kullanılabilir.²⁷²

Buna ilaveten Konsey'in, AEA Anlaşması'nın hükümlerinin AT Antlaşması'nın ilgili hükümleriyle aynı şekilde yorumlanmaması gerektiğini, bunların arasında büyük farklılıklar bulunduğunu ileri sürmesinden ötürü, Anlaşma ilgili hükümlerini Topluluk hukukuna etkisi açısından, AEA Anlaşması'nın konusu ve amacı ışığında analiz etmiştir. AEA Anlaşması'nın hükümlerine göre anlaşmanın amacı, âkit taraflar arasında eşit rekabet koşullarına dayalı ve ortak oluşturulan kurallara saygı göstererek ticaretin ve ekonomik ilişkilerin sürekli ve dengeli bir şekilde güçlendirilmesini teşvik ederek homojen bir Avrupa Ekonomik Alanı yaratmaktır.²⁷³ Bu amaçla âkit taraflar, serbest ticaret alanlarının kurulmasına ilişkin GATT hükümlerine uygun olarak, esas itibarıyla tüm ticari engelleri ortadan kaldırmaya karar vermiştir.²⁷⁴ Bu bakımdan, hükümlerinden açıkça anlaşıldığı üzere, AEA Anlaşması, diğerlerinin yanı sıra, malların, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımını ve rekabetin bozulmamasını ve bunlarla ilgili kuralların uygulanmasını sağlayan bir sistemin kurulmasını kapsamaktadır, dolayısıyla, AT Anlaşması ile paralel hükümlerine içermektedir.²⁷⁵

Sonuç olarak Genel Mahkeme, itiraz edilen Tüzüğü, Topluluk mevzuatı olarak kabul edilemez bulmuştur.²⁷⁶

²⁷⁰ Ibid., para. 15.

²⁷¹ Ibid., para. 21-23; burada belirtmek gerekirse, Divan, doğrudan uygulanabilirlik ve doğrudan etkilik ilkelerini ikame edilebilir şekilde, aynı anlamda kullanmıştır.

²⁷² *Opel Austria v. Council*, op. cit. dipnot 228, para. 102.

²⁷³ Ibid., para. 106.

²⁷⁴ Ibid., para. 106.

²⁷⁵ Ibid., para. 107.

²⁷⁶ Ibid., para. 125.

Hülasa edersek, yukarıda ele alınan Divan'ın içtihat niteliğindeki kararları ışığında, uluslararası hukuk ile AB hukuku ilişkisi ve uluslararası hukukun/anlaşmaların AB hukukunda statüsü ve hukuki (doğrudan ve dolaylı) etkisine dair aşağıdaki bazı çıkarımlar yapılabilir.

AB hukuku ile uluslararası hukuk ilişkisi bakımından:

—AB'nin akdettiği uluslararası anlaşmalar Birlik hukukunun ayrılmaz bir parçasıdır ve Birlik organları ve üye devletleri bağlar; Topluluğun/Birliğin taraf olduğu uluslararası anlaşmaların dışında, tüm üye ülkelerin önceden akdettiği ve AB'nin münhasır yetkisi alanına giren anlaşmalar da halefiyet yoluyla Topluluğu/Birliği bağlamaktadır;

—Dolayısıyla, Divan'ın AB hukuku ile uluslararası hukuk ilişkisinde monist bir yaklaşım benimsemiş olduğu ileri sürülebilir;

AB hukukunda uluslararası anlaşmaların etkisi bakımından:

—Uluslararası kamu hukukuna uygun olarak, uluslararası hukuktan kaynaklanan müteakibiyet ilkesi çerçevesinde, bir uluslararası anlaşmanın iç hukukta nasıl bir etkiye sahip olacağını belirlemekte, Topluluk/Birlik kurumları özgürdür;

—Bu etki AB organları tarafından uluslararası hukuk çerçevesinde anlaşmayla belirlenmediği takdirde ilgili uluslararası anlaşma hükmünün ruhu, sistematigi ve lafzı dikkate alınarak, doğrudan etkili olup olmadığı AB'nin yargı organları tarafından belirlenecektir;

—Bir uluslararası anlaşmanın amacı ve kapsamı ışığında değerlendirme yapılarak, doğrudan etkili olup olmadığı tespit edilecektir;

—Bir uluslararası anlaşma hükmünün doğrudan etkililiği, amacı ve niteliği itibarıyla ilgili hükmünün açık, kesin ve uygulanması veya etkileri için herhangi müteakip işlemin gerekli olmadığı incelenerek, iki aşamalı test ile belirlenecektir;

—Bir uluslararası anlaşmanın gerekliliği olarak oluşturulan kurumsal yapının (*örn. Ortaklık Konseyi*) kararlarının doğrudan etkili olup olmadığı meselesi, anlaşma hükümlerine uygulanan aynı koşullara tabidir; dolayısıyla bir uluslararası anlaşmadan neşet eden kurumsal yapının kararları, uygulanması için herhangi müteakip işlem gerekli olmaksızın, açık ve kesin yükümlülükler içerdiğinde doğrudan etkili kabul edilecektir.

— Bir uluslararası anlaşmanın doğrudan etkili olmaması, anlaşmanın dolaylı etkiye sahip olmasına engel teşkil etmez.

— Topluluk/Birlik hukukunun ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilen uluslararası anlaşmaların, dolaylı etkisi çerçevesinde, yorumlanması ve Topluluk/Birlik hukukunda yeknesak uygulanmasının sağlanması yetkisi Divan'a aittir; Divan'a göre, Topluluk hukukunun doğası gereği, bu tür anlaşma hükümlerinin Topluluk hukukuna etkisi bakımından, hem anlaşma hükümlerinin yorumlanmasının hem de anlaşmanın ifasında Topluluk kurumları ve üye devletler arasında yeknesak bir şekilde uygulanmasını sağlamak kendi yetkisi dahilindedir. Zira Kurucu Antlaşmalarda öngörülen amaçlara Avrupa bütünleşmesi temelinde yeknesak kuralların uygulanmasıyla ulaşılabilecektir;

AB hukukunda uluslararası anlaşmaların statüsüne ilişkin;

— Topluluk/Birlik hukukunun ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilen uluslararası anlaşmalar, bazı şartları sağlaması halinde Topluluk/Birlik tasarruflarının hukuka uygunluk denetiminde ölçü olarak kullanılabilir; bu durum uluslararası hukukun/anlaşmaların AB hukukunda ikincil hukuka üstünlük taşıdığı bir göstergesidir. AB hukukunda uluslararası hukuk (AB'nin uluslararası anlaşmaları, uluslararası teamül hukuku, uluslararası anlaşmalarla oluşturulan kurumsal yapıların kararları, uluslararası örgüt kararları) hiyerarşik olarak, birincil hukuka (kurucu Antlaşmalara) göre alt, ikincil hukuka (tüzükler, direktifler, kararlar ve diğer tasarruflara) göre üst düzeyde konumlanmaktadır. Bu durumu Topluluk/Birlik hukukunun ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilen uluslararası anlaşmaların, AB organlarını ve üye devletleri bağlaması ve Topluluk/Birlik tasarruflarının hukuka uygunluk denetiminde ölçü olarak kullanılabilmesiyle teyit edilebilir.

3. DTÖ HUKUKUNUN AB HUKUK DÜZENİNDE HUKUKİ ETKİLERİ

Bu bölümde çalışmamızın temelini oluşturan, 1947 tarihli GATT ve onun devamı niteliğinde olan DTÖ Anlaşmalarını konu alan davalar incelenerek, DTÖ hukukunun AB hukuk düzenindeki yeri, hukuki etkileri ve ilişkisi incelenecektir. AB'nin diğer uluslararası anlaşmalarında olduğu gibi DTÖ Anlaşmaları ve bu kapsamda, uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin Panel ve Temyiz Organı raporlarını kabul eden AHO kararlarının AB hukuk düzenindeki etkisi, yeri ve ilişkisi, Divan'ın geliştirdiği içtihatla belirlenmektedir. Ancak bu noktada Divan'ın, genel olarak GATT/DTÖ Anlaşmalarının, karşılıklı avantajlı düzenlemeler temelinde yapılan müzakere sonucunda oluşturulduğunu ve bu nedenle AB'nin diğer uluslararası anlaşmalardan farklı tutulması gerektiğini belirten²⁷⁷ içtihadını hatırlamak yerinde olacaktır.

3.1. DTÖ HUKUKUNUN BAĞLAYICILIĞI VE AB HUKUKU İLİŞKİSİ

Divan, *International Fruit Company* kararında üye devletlerin AET kurulmadan önce taraf olarak yükümlülük altına girmiş olduğu 1947 tarihli GATT'ın düzenleme alanının Topluluk hukuku ile ilgili olmasından ötürü halefiyet yolu ile AB'yi bağladığı ifade etmiştir.²⁷⁸ Bununla beraber AB, üye devletler ile birlikte 1947 tarihli GATT kapsamında yürütülen Uruguay Turu müzakereleri sonucunda ortaya çıkan DTÖ Kuruluş Anlaşması ve Eklerini karma anlaşma niteliğinde akdetmiştir. Böylece, kendisine tevdi edilen yetki çerçevesinde Konsey'in Onaylanmasına İlişkin Kararı uyarınca, çok taraflı ve karma bir anlaşma hüviyetinde olan DTÖ Kuruluş Anlaşması ve Ekleri, Topluluk için bağlayıcı hale gelmiştir.²⁷⁹

Bu itibarla AB'yi bağlayıcılığı noktasında, AB'nin akdettiği uluslararası anlaşmalardan herhangi bir farkın bulunmadığını söylemek mümkündür. Yani halefiyet ilkesi çerçevesinde AB'yi bağlayan anlaşmanın, bir AB tasarrufu marifetiyle

²⁷⁷ *International Fruit Company*, op. cit. dipnot 16, para. 10-18; *Portugal v Council*, op. cit. dipnot 199, para. 45; KARAĞİT, op. cit. dipnot 184, 84; GÖÇMEN, op. cit. dipnot 199, ss. 291-292.

²⁷⁸ *International Fruit Company*, op. cit. dipnot 16, para. 10-18.

²⁷⁹ Council Decision, 22 December 1994, (94/800/EC).

bağlayıcılık kazanan anlaşmalarla normlar hiyerarşisi ilişkisi olmamaktadır.²⁸⁰ Bu durum, ilgili uluslararası anlaşmanın AB düzenine hukuki etkileri için de geçerlidir. Başka bir ifadeyle, bir uluslararası anlaşmanın AB'yi hangi yolla bağladığının pek bir önemi olmayıp, temel husus anlaşmanın AB hukuk düzeninin bir parçasını teşkil etmesidir.

AB'nin diğer uluslararası anlaşmalarında olduğu gibi AB için bağlayıcı olan GATT/DTÖ Anlaşmaları AB hukuk düzeninde hukuki etki doğurmaktadır. Ancak genelde uluslararası anlaşmaların, özelde GATT/DTÖ Anlaşmalarının AB için bağlayıcı olması ve/veya AB hukuk düzenin bir parçasını teşkil etmesi AB tasarruflarının denetiminde yasal dayanak teşkil etmesi adına yeterli değildir.²⁸¹ Bunun için, GATT/DTÖ hükmünün doğrudan etkiye elverişli olması gerekmektedir. Ayrıca Divan, genel olarak doğrudan etkili olmayan olarak kabul ettiği GATT/DTÖ hükümlerinin yargısal denetime yasal dayanak olabileceği bazı istisnalar getirmiştir.

Öte yandan, GATT/DTÖ hükümleri doğrudan etkili bulunmasa da DTÖ hukukunun dolaylı etkisi çerçevesinde ikincil mevzuatın DTÖ Anlaşması hükümlerine olabildiğince uyumlu yorumlanması gerekmektedir.

3.2. DTÖ HUKUKUNUN AB HUKUKUNDAKİ YERİ

3.2.1. GATT Hukukunun AB Hukukundaki Yeri ve Bağlayıcılığı

Yukarıda birçok kez ifade edildi gibi Divan *International Fruit Company* kararında, bütün üye devletler tarafından akdedilen 1947 tarihli GATT'ın düzenleme alanının Topluluk hukuku ile ilgili olmasından ötürü halefiyet yolu ile AB'yi bağladığına hükmetmiştir.²⁸² Aynı zamanda bu yönüyle GATT (1947), Topluluk işlemlerinin hukuki geçerliliğinde ölçüt olarak kullanılabilmenin ilk koşulu sağlamıştır. Divan önkararında, iki hususa dikkat çekmiştir ve ancak bu iki koşulun sağlanması durumunda bir uluslararası anlaşma, Topluluk tasarruflarının geçerliliğinde ölçüt olarak

²⁸⁰ KARAYİĞİT, op. cit. dipnot 14, s. 214.

²⁸¹ Ibid., s. 215.

²⁸² *International Fruit Company*, op. cit. dipnot 16, para. 10-18.

kullanılabileceğini ifade etmiştir.²⁸³ Buna göre, ilk olarak, uluslararası hukuk hükmünün Topluluk ile bağlı olması gerekir,²⁸⁴ ikinci olarak ise, ilgili uluslararası hukuk hükmünün, Topluluk vatandaşlarına mahkemeler önünde ileri sürülecekleri haklar verebilmesi gerekir.²⁸⁵ Dolayısıyla Divan, GATT'ın (1947) bireylere ileri sürülecek haklar tanımaya muktedir olup olmadığını tespit etmek için, anlaşma hükümlerinin ruhu, genel yapısı ve terminolojisini incelemiştir.

İnceleme sonucunda Divan, GATT'ın dibacesinden karşılıklı avantajlı düzenlemeler temelinde yapılan müzakere sonucunda oluşturulduğunu, özellikle de hükümlerinin tadil yolu ile onarılmaya imkân tanıdığını ve istisnai zorluklar ve olası ihtilafların âkit taraflar arasında çözümü kuralı dikkate alındığında, GATT hükümlerinin önemli ölçüde esneklik içerdiğini ifade etmiştir.²⁸⁶ Böylece, GATT XI maddesi, Divan'ın iki aşamalı incelemesinin sonucunda, bireylere ileri sürülecek haklar tanımaya elverişli olmaması nedeniyle, Topluluk tasarruflarının geçerliliğinin denetlenmesinde ölçüt olarak kullanılamaz olarak kabul edilmiştir. Yani GATT hükümleri Topluluk hukukunda doğrudan etkili olmadığından, Topluluk tasarruflarının hukuki geçerliliğinde yasal dayanak olarak kullanılamaz. Ancak, genel olarak doğrudan etkili olmayan olarak kabul edilen GATT/DTÖ hukukunun, aşağıda daha detaylı inceleyeceğimiz bazı istisnai hallerde, Topluluk tasarruflarının hukuki geçerliliğinde yasal dayanak olarak kullanılabilir.

Portugal v. Council kararında Divan, DTÖ Anlaşmalarının, 1947 tarihli GATT gibi, dibacesinde yer alan hükümler çerçevesinde karşılıklı avantajlı düzenlemeler temelinde yapılan müzakere sonucunda oluşturulmuştur ve bu bakımdan, Topluluk ile üçüncü taraflar arasında diğer anlaşmalardan farklılık arz ettiğini dile getirmiştir.²⁸⁷ Kaldı ki, DTÖ üyesi birçok ülke, ulusal hukuk düzeninde DTÖ Anlaşmalarının hukuka uygunluk denetiminde ölçü olamayacağını belirtmiştir.²⁸⁸ Dolayısıyla Divan DTÖ Anlaşmalarının, karşılıklı avantajlı düzenlemeler temelinde yapılan müzakere

²⁸³ Ibid., para. 6-9.

²⁸⁴ Ibid., para. 7.

²⁸⁵ Ibid., para. 8.

²⁸⁶ Ibid., para. 21.

²⁸⁷ *Portugal v Council*, op. cit. dipnot 199, para. 42.

²⁸⁸ Ibid., para. 43.

sonucunda oluşturulan ve yalnız bu nedenle Topluluğun diğer anlaşmalarından farklı tutulması gerektiğini belirtmiştir.

Commission v. Germany davası, GATT (1947) kapsamında, 1973-1979 arasında yürütülen çok taraflı anlaşmalar dâhilinde Konsey kararı ile sonuçlandırılan, Uluslararası Mandıra Anlaşmasını Federal Almanya Cumhuriyeti'nin ihlal ettiği gerekçesiyle Komisyon tarafından açılmıştır.

Divan kararında, yerleşik içtihatla tutarlı bir şekilde, Topluluk mevzuatının ikincil norm hükümlerinin birden fazla yoruma açık olması durumunda, Antlaşma ile uyumlu bir şekilde yorumlanmasını gerektiğinden yola çıkarak, Topluluk tarafından akdedilen uluslararası anlaşmaların, Topluluk ikincil mevzuatına önceliği çerçevesinde, bu tür hükümlerin mümkün olduğu kadar, anlaşmalarla uyumlu bir şekilde yorumlanması gerektiğine karar vermiştir.²⁸⁹

Yukarıda anlatılanlar çerçevesinde, AB'nin diğer uluslararası anlaşmaları gibi GATT/DTÖ Anlaşmaların AB hukukundaki statüsü, ikincil AB hukukuna göre üst düzeyde olduğu söylenebilir. Zira halefiyet yoluyla GATT (1947) ve AB ve üye devletler tarafından karma nitelikli anlaşma olarak akdedilen DTÖ Anlaşması ve Ekleri, AB organlarını ve üye devletleri bağlamaktadır. Ayrıca, GATT/DTÖ hükümleri genel olarak doğrudan etkili olarak kabul edilmese bile, istisnai durumlarda AB hukuki tasarruflarının yargısal denetimine yasal dayanak olarak kullanılabilir. Öte yandan, AB'nin diğer uluslararası anlaşmalarında olduğu gibi GATT/DTÖ Anlaşmalarının dolaylı etkisi çerçevesinde, ikincil mevzuatın olabildiğince GATT/DTÖ Anlaşması hükümlerinin lafzı ve amacı ışığında yorumlanması bir yükümlülüktür.

Bu haliyle GATT, Topluluk için bağlayıcıdır. Bununla beraber Divan, GATT'ın ruhu ve genel yapısı itibarıyla her ne kadar AB'nin diğer uluslararası anlaşmalarından farklı tutulması gerektiğini ifade etmiş olsa da Topluluk hukukunda statü olarak uluslararası anlaşmalarla aynı statüdedir. Yani GATT, AB hukuk düzeninde birincil hukuka göre alt, ikincil hukuka göre üst düzeydedir. Nitekim istisnai durumlar için bile olsa, Topluluk tasarrufunun GATT kurallarına açıkça atıf yapması ve/veya Topluluk GATT hükümlerinden doğan bir yükümlülüğü yerine getirmek amacıyla tasarrufla

²⁸⁹ *Commission v Germany*, op. cit. dipnot 174, para. 52; KARAYİĞİT, op. cit. dipnot 184, 84.

bulunduğu durumlarda, ilgili Topluluk tasarruflarının hukukilik ve geçerlilik denetimi GATT kuralları ışığında yapılabilecektir. Dolayısıyla bu durum istisnai durumlarda olsa bile, GATT hukukunun AB'nin ikincil hukukuna üstünlük taşıdığına işaret etmektedir.

3.3. DTÖ HUKUKUNUN AB HUKUKUNDAKİ ETKİSİ

3.3.1. GATT/DTÖ Anlaşmalarının Doğrudan Etkisi

International Fruit Company davasında, 1947 tarihli GATT hükümlerini ihlal ettiği gerekçesiyle, meyve ve sebze ithalatına ilişkin Topluluk Tüzüklerinin geçerliliğinin denetlenmesi meselesi Divan'a önkarar prosedürü ile gelmiştir. Divan önkararında, iki hususa dikkat çeker ve ancak bu iki koşulun sağlanması durumunda bir uluslararası anlaşma, Topluluk tasarruflarının geçerliliğinde ölçüt olarak kullanılabilir. ²⁹⁰ Buna göre, ilk olarak, uluslararası hukuk hükmünün Topluluk ile bağlı olması gerekir, ²⁹¹ ikinci olarak ise, ilgili uluslararası hukuk hükmünün, Topluluk vatandaşlarına mahkemeler önünde ileri sürebilecekleri haklar verebilmesi gerekir ²⁹².

Divan kararında ilk olarak, üye devletlerin AET kurulmadan önce taraf olarak yükümlülük altına girmiş olduğu 1947 GATT'ın düzenleme alanının Topluluk hukuku ile ilgili olmasından ötürü halefiyet yolu ile AB'yi bağladığı ve Topluluk işlemlerinin geçerliliğinde ölçüt olarak kullanılabilmesi için ilk koşulu sağladığını belirtmiştir. ²⁹³ İkinci aşamada, GATT'ın bireylere ileri sürülecek haklar tanımaya muktedir olup olmadığını tespit etmek için, anlaşma hükümlerinin ruhu, genel yapısı ve terminolojisini incelemiştir. ²⁹⁴

Sonuç olarak Divan, dibacesinden karşılıklı avantajlı düzenlemeler temelinde yapılan müzakere sonucunda oluşturulduğunu, özellikle de hükümlerinin tadil yolu ile onarılmaya imkân tanıdığını ve istisnai zorluklar ve olası ihtilafların âkit taraflar arasında çözümü kuralı dikkate alındığında, GATT hükümlerinin önemli ölçüde

²⁹⁰ *International Fruit Company*, op. cit. dipnot 16, para. 6-9.

²⁹¹ *Ibid.*, para. 7.

²⁹² *Ibid.*, para. 8.

²⁹³ *Ibid.*, para. 10-18.

²⁹⁴ *Ibid.*, para. 19-20.

esneklik içerdığı kararına varmıştır.²⁹⁵ Böylece, GATT XI maddesi, Divan'ın iki aşamalı incelemesinin sonucunda, bireylere ileri sürülebilecek haklar tanımaya elverişli olmaması nedeniyle, Topluluk tasarruflarının geçerliliğinin denetlenmesinde ölçüt olarak kullanılamaz olarak kabul edilmiştir.²⁹⁶ Çünkü, bir anlaşma hükmünün AB tasarruflarının hukuka uygunluk denetiminde ölçü olarak kullanılabilmesi için, AB için bağlayıcı olması tek başına yeterli olmayıp, anlaşmanın doğrudan etkiye müsait olması gerekmektedir.²⁹⁷

*Schlüter*²⁹⁸ davasında Baden-Württemberg Mahkemesi, konjonktürel politikalarla ilgili olarak, Topluluk Tüzükleri ve üye ülkeler tarafından alınan tedbirlerin, 1947 GATT'ın II. Maddesini ihlal etmesi nedeniyle geçerliliğinin denetlenmesini konusunda önkarar prosedürü ile Divan'dan görüş talep etmiştir. Divan 1947 GATT'ın ilgili hükmünü, *International Fruit Company* davasındaki tutumunu tekrarlayarak, iki aşamalı incelemeye tabii tutmuştur.²⁹⁹ AB hukuku açısından bağlayıcı kabul edilen ilgili GATT hükmü, mahkemeler önünde bireylere ileri sürülebilecek haklar tanımaya muktedir olmamasından ötürü, Topluluk tasarruflarının geçerliliğinin denetlenmesinde ölçüt olarak kullanılamaz olarak kabul edilmiştir.³⁰⁰ Yani GATT hükümlerinin Topluluk için bağlayıcı olması, tek başına ilgili hükümlerin Topluluk tasarruflarının hukuki geçerliliğinde ölçü olarak kullanılabilmesi için yeterli değildir.

*Siot*³⁰¹ davasında, Divan'ın GATT (1947) ile daha önceki içtihatlarındaki farklı tutumlarından yola çıkan³⁰² İtalyan ulusal mahkemesi, önkarar prosedürü ile Divan'dan, GATT'ın (1947) iç hukuka etkisi çerçevesinde, Anlaşma'nın ulusal hukuk ile çelişen ilgili maddelerini yorumlamasını ve Topluluk tasarruflarının ilgili hükümlerle uyumlu olup olmadığını sormuştur. *Siot* kararında Divan, *International Fruit Company*

²⁹⁵ Ibid., para. 21.

²⁹⁶ Ibid., para. 27-28.

²⁹⁷ KARAYİĞİT, op. cit. dipnot 14, ss. 215-216.

²⁹⁸ Case C-9/73, *Carl Schlüter v. Hauptzollamt Lörrach*, EU:C:1973:110.

²⁹⁹ Ibid., para. 27.

³⁰⁰ Ibid., para. 28-31.

³⁰¹ Case C-266/81 *Società Italiana per l'Oleodotto Transalpino (SIOT) v. Ministero delle finanze, Ministero delle marina mercantile, Circoşcrizione doganale di Trieste and Ente autonomo del porto di Trieste*, EU:C:1983:77.

³⁰² Ibid., para. 9; Zira Divan, GATT (1947) hükümlerinin iç hukuka etkisi konusunda aşamalı inceleme gerektiğinin ifade etmiştir.

içtihadını tekrarlayarak, GATT'ın (1947) ilgili hükmünün mahkemeler önünde bireylere ileri sürülebilecek haklar tanımaya muktedir olmadığını ifade etmiştir.³⁰³

Bu nedenle, malların nakliyle ilgili GATT'ın (1947) V. Maddesi Topluluk hukukunda doğrudan etkili bulunmamıştır.³⁰⁴ Ancak Divan, bu durumun hiçbir şekilde Topluluğun GATT hükümlerinden kaynaklanan sorumluluklarını yerine getirme yükümlülüğünü etkilemeyeceğini belirtmiştir.³⁰⁵

*Spi & Sami*³⁰⁶ davasında, İtalyan ulusal mahkemesi, önkarar prosedürü ile Divan'dan, GATT'ın (1947) iç hukuka etkisi ve Topluluk işlemlerinin, GATT (1947) çerçevesinde oluşturulan Tarife Protokolünü ihlal ettiği gerekçesiyle yorumlamasını istemiştir.

İlk olarak Divan, GATT (1947) kapsamındaki taahhütlerin yerine getirilmesi ile ilgili olarak Anlaşma hükümlerinin Topluluğu bağladığına yönelik içtihadından yola çıkarak yargı yetkisinin bulunduğunu ve bu doğrultuda verdiği (*International Fruit Company, Schlüters, Haegeman ve Nederlandse Spoorwegen*) kararları dile getirmiştir. Daha sonra, bireylere ileri sürülebilecekleri haklar için GATT (1947) ve bünyesindeki Tarife Protokollerinin ilgili hükümlerinin, Topluluk tasarruflarının geçerliliğinin denetlenmesinde ölçü kabul edilip edilemeyeceğini incelemiştir.³⁰⁷

Divan, yukarıda belirtilen *International Fruit Company* ve *Schlüters* kararlarındaki tutumunu yineleyerek, tutarlı bir şekilde GATT'ın (1947) genel yapısıyla, karşılıklı avantajlı düzenlemeler temelinde yapılan müzakere sonucunda oluşturulduğunu, özellikle de hükümlerinin tadil yolu ile onarılmaya imkân tanıdığını ve istisnai zorluklar ve olası ihtilafların âkit taraflar arasında çözümü kuralı dikkate alındığında, hükümlerinin önemli ölçüde esneklik içerdiği ifadelerini tekrarlamıştır.³⁰⁸ Sonuç olarak, Tarife Protokolleri, GATT hükümleri ve genel yapısı itibarıyla, ancak,

³⁰³ Ibid., para. 28.

³⁰⁴ Ibid., para. 30.

³⁰⁵ Ibid., para. 28.

³⁰⁶ Joined Cases C-267-269/81, *Amministrazione delle Finanze dello Stato v Società Petrolifera Italiana SpA (SPI) and SpA Michelin Italiana (SAMI)*, EU:C:1983:78.

³⁰⁷ Ibid., para. 12.

³⁰⁸ Ibid., para. 23.

tarafların ortak gümrük tarifeleri aracılığıyla etkili olabileceğinden³⁰⁹, doğrudan etkili bulunmamıştır.³¹⁰

*Singer*³¹¹ davasında, Milan mahkemesi önkarar prosedürü ile Divan'dan GATT'ın (1947) kimi hükümlerinin yorumlanması talep etmiştir. Divan kararında, yukarıda belirtilen *Spi and Sami* kararına atıf yaparak aynı sonuçların geçerli olacağını ifade etmiştir.³¹² Buna göre, önemli ölçüde esneklik içeren GATT hükümleri ve genel yapısı itibarıyla, Tarife Protokolleri, ancak, tarafların ortak gümrük tarifeleri aracılığıyla etkili olabileceğinden, doğrudan etkili değildir. Yani Divan tutarlı bir şekilde, genel olarak GATT hükümlerini doğrudan etkili kabul etmemiştir.

*Germany v. Council*³¹³ davasında, Almanya Federal Cumhuriyeti, Muz pazarının ortak organizasyonu hakkında 404/93 Sayılı Topluluk Tüzüğü'nün, diğer iç hukuki kuralların yanında, uluslararası yükümlülükler bakımından Lome Sözleşmesi ve GATT (1947) hükümlerini ihlal ettiğini ileri sürerek Tüzüğün iptali için başvurmuştur.

Divan, Almanya'nın ileri sürdüğü iç düzenlemelere ilişkin ihlalleri inceledikten sonra, Lome Sözleşmesi hükümlerinin ihlaline ilişkin yaptığı incelemede, ilgili Tüzüğün, Sözleşme kurallarına aykırılık teşkil etmediğine karar vermiştir.³¹⁴

Federal Almanya Cumhuriyeti, GATT (1947) hükümlerinin doğrudan etkili olup olmadığına bakmaksızın, Topluluk tasarruflarının GATT düzenlemeleriyle uyumlu olmasının bir koşul olduğunu ve Tüzüğün GATT'ın bazı temel hükümlerini ihlal ettiğini ileri sürmüştür.³¹⁵ Nitekim Hukuk Sözcüsü davaya ilişkin *Mütalaası*'nda Divan'ın içtihatlarına dayanarak, Topluluk tasarruflarının hukuki geçerlilik denetiminde GATT'ı ölçü olarak kabul edilebileceğini belirtmiştir.³¹⁶ Buna karşın Konsey, GATT (1947) kapsamındaki yükümlülükleri uygulamak amacıyla kabul edilen Topluluk tasarrufları

³⁰⁹ Ibid., para. 24.

³¹⁰ Ibid., para. 26.

³¹¹ Joined Cases C-290–291/81, *Compagnia Singer SpA and Geigy SpA v Amministrazione delle finanze dello Stato*, EU:C:1983:79.

³¹² Ibid., EU:C:1983:79, para. 6.

³¹³ Case C-280/93, *Federal Republic of Germany v. Council of the European Communities*, EU:C:1994:367.

³¹⁴ Ibid., para. 100-102.

³¹⁵ Ibid., para. 103.

³¹⁶ *Opinion of Mr. Advocate General Gulman*. Case C-280/93, *Federal Republic of Germany v. Council of the European Communities*, EU:C:1994:235, para. 125.

haricinde, özellikle doğası gereği GATT'ın bir Topluluk tasarrufunun hukuki geçerliliği denetiminde ölçü olarak kabul edilemeyeceğini ileri sürmüştür.³¹⁷

Divan, Tüzüğün GATT (1947) hükümleriyle uyumlu olup olmadığını incelerken, ilk olarak, içtihadıyla tutarlı şekilde, GATT hükümlerinin Topluluğu bağladığına, bununla birlikte, GATT'ın (1947) ruhu, genel yapısı ve lafzının göz önünde bulundurulması gerektiğine dikkat çekmiştir.³¹⁸ Bu bağlamda, GATT (1947) dibacesinde yer alan hükümler çerçevesinde karşılıklı avantajlı düzenlemeler temelinde yapılan müzakere sonucunda oluşturulan, hükümleri önemli ölçüde esneklik içeren, özellikle de hükümlerinin tadil yolu ile onarılmasına imkân tanıyan ve istisnai zorluklar ve olası ihtilafların âkit taraflar arasında çözümü kuralına ve ek olarak, âkit tarafların GATT kapsamında yükümlülükleri ve imtiyazları askıya almasına imkân tanıyan hükümlere karşı diğer taraf sözleşmeden çekilme yetkisine sahiptir.³¹⁹ Yukarıda zikredilen kararlar çerçevesinde yerleşik içtihadta da belirtildiği, GATT kapsamında üstlenilen yükümlülük ya da imtiyaz nedeniyle, bazı üreticilerin ciddi biçimde zarar görmesi ya da ciddi şekilde zarar görme olasılığı durumunda, GATT (1947) XIX maddesi âkit taraflara diğerleriyle danıştıktan sonra, tek taraflı olarak yükümlülüğünü askıya alma ve geri çekilme ya da değiştirme konusunda yetki vermektedir.

Divan, GATT'ın çehreleri dikkate alındığında, bireylerin ve üye devletlerin Kurucu Antlaşma'ya dayanarak yaptıkları başvuruları çerçevesinde, Topluluk tasarruflarının geçerlilik denetiminde GATT hükümlerinin ölçü olarak kullanılmayacağına karar vermiştir.³²⁰ Zira yukarıda dile getirilen özellikler, GATT (1947) kurallarının koşulsuz olmadığını ve GATT'ın ruhu, genel yapısı ve lafzı dikkate alındığında, iç hukuk sisteminde doğrudan uygulanabilir uluslararası hukuk kuralları nitelikli yükümlülükler getirmediğini göstermektedir.³²¹ GATT'ın böyle bir yükümlülük getirmediği durumlarda, *Fediol*³²² ve *Nakajima*³²³ kararlarında olduğu gibi yalnızca

³¹⁷ *Germany v Council*, op. cit. dipnot 313, para. 104.

³¹⁸ *Ibid.*, para. 105.

³¹⁹ *Ibid.*, para. 106-107.

³²⁰ *Ibid.*, para. 109.

³²¹ *Ibid.*, para. 110.

³²² Case C-70/87, *Fédération de l'industrie de l'huilerie de la CEE (Fediol) v Commission of the European Communities*, EU:C:1989:254, para. 22.

³²³ Case C-69/89, *Nakajima All Precision Co. Ltd v Council of the European Communities*, EU:C:1991:186, para. 30-31.

Topluluk, GATT çerçevesinde belirli bir yükümlülüğü yerine getirmeyi amaçlamışsa veya ilgili Topluluk tasarrufu açıkça GATT hükümlerine atıfta bulunmuşsa, Divan, tasarrufun uygunluk denetiminde GATT hükümlerini ölçü olarak kullanabilir.³²⁴

Portugal v. Council davasında Portekiz Cumhuriyeti, tekstil ürünleri için pazara erişim alanında düzenlemeler yapan AT ile Pakistan İslam Cumhuriyeti ve Hindistan Cumhuriyeti arasındaki Anlaşmayı onaylayan Konsey Kararının iptali için başvurmuştur. Portekiz, başvurusunu ilgili Konsey Kararının, DTÖ ve Topluluk hukuk düzeninin temel ilkelerini ihlal ettiği esasına dayandırmıştır.³²⁵ Dolayısıyla Karar, GATT (1994) ve Tekstil ve Giyim Anlaşması ve İthalat Lisanslama Usulleri Anlaşması'na aykırılık teşkil etmektedir.³²⁶

Konsey'in, ABAD içtihatlarıyla uyumlu olarak, GATT (1947) hükümlerinin doğrudan etkili olmadığı ve bu hükümlere dayanılamayacağı iddiasına karşın, Portekiz, DTÖ Anlaşmaları'nın 1947 tarihli GATT'tan farklı olmakla beraber uyumsuzlukların giderilmesi için özel bir usulün bulunduğunu ileri sürmüştür.³²⁷ Ayrıca buradaki temel konu, DTÖ hükümlerinin doğrudan etkisi konusu olmayıp, Konsey işleminin hukuka uygunluk denetiminde ölçü olarak kullanılması talebidir.³²⁸

Divan konuya ilişkin iki aşamalı inceleme yapmıştır. İlk incelemede Divan, *Kupferberg* kararındaki ifadeyi tekrarlamıştır. Buna göre, uluslararası kamu hukukuna uygun olarak, üçüncü ülkelerle müzakere etme ve anlaşma yapma yetkisine sahip olan Topluluk kurumları, anlaşma hükümlerinin iç hukuk düzeninde nasıl bir etkiye sahip olacağını kabul etmekte özgürdür. Ancak, bu durum ilgili anlaşmada açıklığa kavuşturulmadıysa, konuyla ilgili özellikle kurucu Antlaşma ile yargı yetkisine sahip olan Divan, ilgili anlaşmanın Topluluk ile bağlantılı olması durumunda, yargı alanı çerçevesinde yorumlama yetkisine sahip olacaktır.³²⁹

³²⁴ *Germany v Council*, op. cit. dipnot 313, para. 111. Bu arada aynı hususların, Hukuk Sözcüsü davaya ilişkin *Mütalaası*'nda da dile getirdiğini hatırlatmak gerekir. *Opinion of Mr. Advocate General Gulman*, op. cit. dipnot 316, para. 145-146.

³²⁵ *Portugal v Council*, op. cit. dipnot 199, para. 24.

³²⁶ *Ibid.*, para. 25.

³²⁷ *Ibid.*, para. 29-31.

³²⁸ *Ibid.*, para. 32.

³²⁹ *Ibid.*, para. 34; *Kupferberg*, op. cit. dipnot 213, para. 17.

Ayrıca Portekiz'in ileri sürdüğü gibi, DTÖ Anlaşmaları özellikle, koruma önlemlerinin güçlendirilmesi ve geliştirilen uyuşmazlıkların çözüm mekanizma ile GATT (1947) hükümlerinden önemli ölçüde farklılık gösterir.³³⁰ Dahası AHMM, DTÖ kurallarına aykırı olduğu tespit edilen önlemlerin derhal kaldırılması, bu önlemlerin derhal kaldırılması mümkün olmadığı durumlarda, önlem kaldırılincaya kadar geçici olarak tazminatın verilebileceğini öngörmektedir.³³¹ Diğer yandan AHMM uyarınca, DTÖ Anlaşmalarına aykırı önlemi bulunan taraf tazminat belirlemek için müzakere yapmak zorundadır.³³²

Yukarıda ifade edilenleri dikkate alarak Divan, DTÖ Anlaşmalarının, konusu ve amacı ışığında yorumlandığında, üye ülkelerin hukuk düzenine iyi niyetle uygulanmasını sağlamak için uygun araçları belirlemediği sonucuna varmıştır.³³³

DTÖ Anlaşmaları da, 1947 tarihli GATT gibi, dibacesinde yer alan hükümler çerçevesinde karşılıklı avantajlı düzenlemeler temelinde yapılan müzakere sonucunda oluşturulmuştur ve bu bakımdan, Topluluk ile üçüncü taraflar arasında diğer anlaşmalardan farklılık arz etmektedir.³³⁴ Kaldı ki, DTÖ üyesi birçok ülke, ulusal hukuk düzeninde DTÖ Anlaşmalarının hukuka uygunluk denetiminde ölçü olamayacağını belirtmiştir.³³⁵ Bununla beraber, tarafların hukuk düzeninde anlaşmanın doğurduğu etkiler bakımından farklılıkların bulunması, kendiliğinden, anlaşmanın uygulanmasında mütekabiliyet ilkesinin bulunmadığını ima etmez.³³⁶ Ancak, karşılıklı avantajlı düzenlemeler temelinde yapılan müzakere sonucunda oluşturulan, yalnız bu nedenle diğer anlaşmalardan farklı tutulması gereken, DTÖ Anlaşmalarına ilişkin Topluluğun ticari ortaklarında karşılıklılığın bulunmaması, DTÖ hükümlerinin uygulanmasında farklılıklara yol açabilir.³³⁷ Ayrıca, bu kurullarla Topluluk mevzuatının uyumunun

³³⁰ *Portugal v Council*, op. cit. dipnot 199, para. 36; JENEY, Petra. "Judicial Enforcement of WTO Rules before the Court of Justice of the European Union", **ELTE Law Journal** (83-89), s. 87 (erişim 01.06.2019:https://eltelawjournal.hu/wp-content/uploads/2016/03/2015_1_06_Petra_Jeney.pdf).

³³¹ *Portugal v Council*, op. cit. dipnot 199, para. 37; AHMM, md. 22 (1); WTO, op. cit. dipnot 78, s. 80; MERRILLS, op. cit. dipnot 81, s. 229.

³³² *Portugal v Council*, op. cit. dipnot 199, para. 39; MERRILLS, op. cit. dipnot 81, s. 229; KAYA, op. cit. dipnot 17, s. 69.

³³³ *Portugal v Council*, op. cit. dipnot 199, para. 41.

³³⁴ *Ibid.*, para. 42.

³³⁵ *Ibid.*, para. 43.

³³⁶ *Ibid.*, para. 44; *Kupferberg*, op. cit. dipnot 213, para. 18.

³³⁷ *Portugal v Council*, op. cit. dipnot 199, para. 45; KARAĞİT, op. cit. dipnot 184, 84; GÖÇMEN, op. cit. dipnot 199, ss. 291-292.

sağlanması doğrudan Topluluk yargısına yüklendiğini kabul etmek, Topluluk yasama ve yürütme organlarını, Topluluğun ticaret ortaklarına karşı hareket kapsamını daraltacaktır.³³⁸

Bütün bu tespitlerden yola çıkan Divan tarafından, Konsey işleminin DTÖ'nün temel ilkelerini ihlal ettiği iddiası uygun bulunmamıştır.³³⁹ Bu nedenle, DTÖ Anlaşmalarının niteliği ve yapısı gereği, Topluluk tasarruflarının hukuki denetiminde ölçü olarak kullanılamaz.

Dior davasında Divan, bu konuda daha önceki içtihatlarıyla tutarlı bir şekilde, kendisine yöneltilen sorular doğrultusunda, TRIPS 50/6 Maddesi'nin doğrudan etkili olup olmadığını incelemiştir. Buna göre, AB organları ile üçüncü ülkelerle yapılan anlaşma hükümlerinin doğrudan etkili olabilmesi için ilk olarak, ilgili anlaşmanın lafzı ve genel yapısı dikkate alındıktan sonra, ilgili hükmün uygulanması için müteakip bir işlemin gerekli olmaksızın, açık ve kesin bir yükümlülük içermesi gerekmektedir.³⁴⁰

Divan daha önce, *Portugal v. Council* kararında, DTÖ Anlaşmalarının niteliği ve yapısı gereği, Topluluk tasarruflarının hukuki denetiminde ölçü olarak kullanılamayacağını belirtmiştir.³⁴¹ *Portugal v. Council* kararında belirtilen nedenlerle, DTÖ kapsamındaki TRIPS hükümleri, bireylere mahkemeler önünde ileri sürebilecekleri haklar tanımaya muktedir olmadığından, doğrudan etkili değildir.³⁴² Dolayısıyla Divan, DTÖ Anlaşmalarının niteliği ve yapısı gereği, Topluluk tasarruflarının hukuki denetiminde ölçü olarak kullanılamayacağını belirtmiştir.³⁴³ Bununla birlikte, GATT (1947) dönemindeki hukuki denetime ölçü olarak kullanılabilmesi için geçerli olan istisnalar varlığını sürdürecektir.³⁴⁴

3.3.2. Değerlendirme

Divan erken dönem içtihatlarında 1947 tarihli GATT'ın AB'ni bağladığını kabul etmiştir. Ancak, GATT hükümlerine genel olarak, bireylere mahkeme önünde ileri

³³⁸ *Portugal v Council*, op. cit. dipnot 199, para. 46.

³³⁹ *Ibid.*, para. 52.

³⁴⁰ *Dior*, op. cit. dipnot 147, para. 42; *Demirel*, op. cit. dipnot 192, para. 14; *Racke*, op. cit. dipnot 232, para. 31.

³⁴¹ *Dior*, op. cit. dipnot 147, para. 43; *Portugal v Council*, op. cit. dipnot 199, para. 47.

³⁴² *Dior*, op. cit. dipnot 147, para. 44-45; *Portugal v Council*, op. cit. dipnot 199, para. 42-46.

³⁴³ *Portugal v Council*, op. cit. dipnot 199, para. 47.

³⁴⁴ *Ibid.*, para. 49; *Fediol*, op. cit. dipnot 322, para. 19-22; *Nakajima*, op. cit. dipnot 323, para. 31.

sürebilecekleri haklar sağlamaya muktedir olmadığından doğrudan etki tanımayı reddetmiştir.³⁴⁵ Buna öncelikli olarak, GATT'ın ruhu ve genel yapısını gerekçe göstermiştir.³⁴⁶ Bunun yanı sıra Divan, GATT'ın dibacesinde karşılıklı avantajlı düzenlemeler temelinde yapılan müzakereler sonucunda oluşturulduğunu, özellikle de hükümlerinin tadil yolu ile onarılmaya imkân tanıdığını ve istisnai zorluklar ve olası ihtilafların âkit taraflar arasında çözümü kuralı dikkat çekmiştir. Dahası GATT sistemi, esasen istişarelere ve müzakerelere dayanan uyuşmazlık çözüm mekanizmasına sahip olmanın yanı sıra akit tarafın yükümlülüklerini yerine getirememesi durumunda, GATT üyelerinin olumsuz yönde etkilenmesini ve dolayısıyla diğer üyelerin kendi yükümlülüklerinin uygulanmasını askıya almasına izin veren ve hatta, GATT'tan çekilme imkân tanıyan yapıya sahiptir. Bununla beraber DTÖ Anlaşmaları da 1947 tarihli GATT hükümleri kadar büyük esneklik içermektedir.³⁴⁷ Bu noktada Divan DTÖ'nün yapısını, 1947 tarihli GATT'ta olduğu gibi, karşılıklı avantajlı düzenlemeler sisteminin oluşturulması için bir müzakere forumu olarak tanımlamaktadır.³⁴⁸

Divan'ın GATT/DTÖ hükümlerine doğrudan etki tanımamasına bir diğer sebep ise Divan, GATT/DTÖ Anlaşmalarının yorumlanmasında ve uygulanmasında herhangi bir tutarsızlıktan kaçınmaya çalışmaktadır.³⁴⁹ Çünkü bu tür tutarsızlıklar yalnızca ortak ticari politikaya zarar vermeyebilir, aynı zamanda üye devletler arasındaki ticaretin bozulmasına neden olabilir. Dolayısıyla Divan yerleşik içtihatlarla tutarlı bir şekilde, DTÖ hukukuna doğrudan etki tanımayarak AB üyesi ülkeler arasında DTÖ hukukuna yönelik yorumlama ve uygulamada oluşabilecek farklılıkların önüne geçmeyi amaçlamaktadır.

Öte yandan, GATT/DTÖ hükümlerinin üye ülkelerin hukuk düzeninde nasıl bir etkiye sahip olacağı anlaşma hükümlerince öngörülmemiştir. Bu noktada, uluslararası kamu hukukuna uygun olarak, anlaşmanın tarafları, anlaşma hükümlerinin iç hukuk

³⁴⁵ ZONNEKEYN, Geert A. "The Direct Effect of GATT in Community Law: From International Fruit Company to the Banana Cases", **International Trade Law & Regulation** (63-71), Volume: 2, 1996, s. 64.

³⁴⁶ Ibid. s. 66.

³⁴⁷ ZONNEKEYN, Geert A. "The Hermes Judgment - Reconciling The Principles of Uniform and Consistent Interpretation", **Journal of World Intellectual Property** (495-508), Volume 2, Issue 4, 1999, ss. 506-507.

³⁴⁸ *International Fruit Company*, op. cit. dipnot 16, para. 21; ZONNEKEYN, Geert A. "The Status of WTO in the EC Legal Order - The Final Curtain?", **Journal of World Trade** (111-125), Kluwer Law International, Volume 34, Issue 3, 2000, s. 118.

³⁴⁹ ZONNEKEYN, op. cit. dipnot 345, s. 70.

düzeninde nasıl bir etkiye sahip olacağını belirlemekte serbesttir. Her ne kadar Divan, tarafların hukuk düzeninde anlaşmanın doğurduğu etkiler bakımından farklılıkların bulunması, kendiliğinden, anlaşmanın uygulanmasında karşılıklılık ilkesinin bulunmadığını ima etmediğini dile getirmiş olsa da³⁵⁰ GATT/DTÖ hükümlerinin uygulanmasında karşılıklılık ilkesinin yokluğu, Divan'ın GATT/DTÖ hükümlerine doğrudan etki tanımaması için önemli bir sebep teşkil etmektedir.

Bazı yazarlar, mütekabiliyet eksikliği nedeniyle doğrudan etkinin reddedilmesinin adil olmadığını, çünkü neredeyse bütün uluslararası anlaşmaların bir tür karşılıklılık üzerine kurulu olduğunu savunsa da³⁵¹ bizim kanaatimiz, mütekabiliyetin aynı uygulama alanlarında ve uygulanması zorunlu bir kural niteliğinde olması gerektiği yönündedir. Zira uygulamada herhangi bir uluslararası anlaşmanın taraflarının, anlaşmadan kaynaklanan yükümlülüklerini, uluslararası hukukun genel ilkelerine göre, iyi niyetle yerine getirmediği uluslararası hukukta sık rastlanan bir durumdur. Dolayısıyla Divan'ın GATT/DTÖ hükümlerinin doğrudan etkisi için mütekabiliyet esasına dayanarak reddettiği gerekçe haklı kılınabilir. Fakat doğrudan etki ilkesi, sadece AB hukuku ile ulusal hukuk düzeni arasındaki ilişkide hayati rol oynamamaktadır; aynı zamanda, AB düzenindeki uluslararası hukuk ve AB hukuki düzenlemeleri arasındaki ilişki bakımından da önemlidir. Dolayısıyla DTÖ hukukuna doğrudan etki tanımamak, AB hukuku ile uluslararası hukuk ilişkisi açısından önemli bir sorun olarak varlığını sürdürecektir.

Son olarak belirtmek gerekir ki, karşılıklılık ilkesinin her ne kadar hukuki olduğu ileri sürülse de son kertede, yani bu sürecin işletilmesi siyasi iradeye dayanmaktadır. Ve bu noktada Divan, AB siyasi organlarının AB'nin ticari ortaklarına karşı takdir yetkisini gözeterek manevra şansını korumaktadır. Çünkü uluslararası ticaretin görünen meselelerinin ardında gücü, bağımlılığı ve siyasi oluşumun varlığını derinden etkileyen siyasi meseleler vardır.³⁵² Bu sebeple Divan GATT/DTÖ hükümlerine doğrudan etki tanımama konusundaki tavrını, yargısal siyaset yapmak³⁵³

³⁵⁰ Kupferberg, op. cit. dipnot 213, para. 18.

³⁵¹ ZONNEKEYN, op. cit. dipnot 345, s. 69.

³⁵² GILPIN, Robert. **Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politikası**, 3. Baskı, Ankara: Kripto Yayınları, 2015, s. 40.

³⁵³ GÖÇMEN, op. cit. dipnot 199, s. 298.

ve hatta realpolitik yapmakla³⁵⁴ yaftalanmayı göze alacak kadar tutarlı ve ısrarcı bir şekilde sürdürmektedir. Dolayısıyla bu durum, GATT/DTÖ hukukunun uygulanması noktasında, AB organları tasarruflarının denetlenebilirliğini ortadan kaldırarak AB hukukunun etkinliği açısından olumsuzluk yaratmaktadır.

3.3.3. GATT/DTÖ Anlaşmalarının Doğrudan Etkisine Getirilen İstisnalar

Fediol davasına konu olan olayda, Toplulukta yerleşik Fediol şirketi, Komisyon'un aleyhine gerçekleştirdiği ret işlemine karşı Topluluk mahkemelerine, işlemin iptali³⁵⁵ için başvurmuştur. Başvurusunda, Komisyon tasarrufunun, diğerlerinin yanı sıra, GATT (1947) hükümleri ile uyumlu olmadığını ileri sürmüştür.³⁵⁶ Buna karşı Komisyon, GATT (1947) hükümlerinin doğrudan bireylerce ileri sürülebilecek haklar tanımak için yeterince kesin olmadığından, davacının talebinin aksine, işlemin ilgili hükümler ışığında değerlendirmeye tabi tutulamayacağını ileri sürmüştür.³⁵⁷

Divan ilk olarak, *International Fruit Company, Schlüter, Siot ve Spi and Sami* davalarında verdiği kararlar uyumlu olarak kimi GATT (1947) hükümlerinin bireylere mahkemeler önünde ileri sürülebilecek haklar tanımaya muktedir olmadığı kararını yinelemiştir.³⁵⁸ Bununla birlikte bu karar, Tüzük kapsamında Komisyon kararının uluslararası ticari uygulamalarına aykırı bir işlem oluşturup oluşturmadığı değerlendirmesinde dikkate alınmayacağı anlamını taşımaz.³⁵⁹ Ayrıca Divan, İlgili Tüzüğün dibacesinde uluslararası hukukun bir parçası olarak GATT (1947) hükümlerine atıfta bulunduğu dikkat çekmiştir.³⁶⁰

Daha sonra Divan, yukarıda zikredilen içtihatlardaki hususları tekrarlamıştır. Buna göre, GATT'ın (1947) önemli ölçüde esneklik içeren özel ve genel yapısı, tek başına, Divan'ın yorumlama ve belirli ticari uygulamaların GATT hükümleriyle uyumlu

³⁵⁴ ZONNEKEYN, op. cit. dipnot 348, s. 125.

³⁵⁵ Birlik kurum, organ, ofis veya ajanslarının üçüncü kişiler bakımından hukuki etki doğurması amaçlanan tasarrufların hukuka uygunluğu için iptal davası açılabilir; konuyla ilgili detaylı inceleme için bkz. BAYKAL ve GÖÇMEN, op. cit. dipnot 128, ss. 425-475.

³⁵⁶ *Fediol*, op. cit. dipnot 322, para. 11.

³⁵⁷ *Ibid.*, para. 18.

³⁵⁸ *Ibid.*, para. 19.

³⁵⁹ *Ibid.*, para. 19.

³⁶⁰ *Ibid.*, para. 19.

olup olmadığını belirlemek amacıyla yargı denetimi yetkisini engellemez.³⁶¹ Ancak, GATT hükümlerinin etkisi ve denetime ölçü olabilmesi, özel inceleme ışığında yorumlama yoluyla belirlenecektir.

Son olarak Divan, *Kupferberg* kararındaki tutumunu hatırlatarak, GATT çerçevesinde uyuşmazlıkların giderilmesi için özel bir usulün bulunması, tarafların, anlaşmanın uygulanmasıyla ilgili olarak görüş almak ve müzakereler için özel bir kurumsal yapı oluşturdukları gerçeği, söz konusu anlaşmanın tüm yargısal uygulamalarını dışlamak için tek başına yeterli olmadığı kararını tekrarlamıştır.³⁶²

Neticede, ilgili Tüzük, zarar göreceklere düşündükleri ticari uygulamaların yasadışı niteliğini belirlemek amacıyla tüzel kişilere, GATT hükümlerine dayanarak Komisyon'a başvurmaya imkân tanıyor, GATT hükümleri işlemin hukuka uygunluk denetiminde ölçüt olarak kullanabilecektir.³⁶³

Daha sonra Divan *Nakajima* kararında, GATT/DTÖ Anlaşmalarının doğrudan etkisi konusunda bir istisna daha getirmiştir. *Nakajima* davasının konusunu, Japonya menşeli Nakajima All Precision Co. Ltd. şirketinin, 2423/88 sayılı Anti-Dumping hakkındaki Topluluk Tüzüğü'nün hukuka uygunluğunun denetlenmesi için, Topluluk mahkemelerine AET Antlaşması'nın 173. Maddesine dayanarak yaptığı başvuru oluşturmaktadır. Davacı, ilgili Tüzüğü'nün, temel usul prosedürlerini, GATT'ın (1947) ilgili hükümlerini ve bazı hukukun temel ilkelerinin ihlal ettiği gerekçesiyle Anti-Dumping hakkındaki Topluluk Tüzüğü'nün uygulanamaz olduğunu ileri sürmüştür.³⁶⁴

Buna mukabil Konsey, GATT gibi, Anti-Dumping Kodunun bireylere mahkeme nezdinde ileri sürebilecekleri haklar vermeye elverişli olmadığını savunmuş ve bu hükümlerinin, Topluluk düzeninde doğrudan uygulanamayacağını dile getirmiştir.³⁶⁵ Ancak Divan burada, davayla ilgili *Mütalası*'nda Hukuk Sözcüsünün de belirttiği gibi³⁶⁶ Nakajima'nın ilgili hükümlerin doğrudan etkisine dayanarak def'i ileri sürmediğine

³⁶¹ Ibid., para. 20.

³⁶² Ibid., para. 21.

³⁶³ Ibid., para. 22.

³⁶⁴ *Nakajima*, op. cit. dipnot 323, para. 11.

³⁶⁵ Ibid., para. 27.

³⁶⁶ *Opinion of Mr. Advocate General Lenz*, Case C-69/89, *Nakajima All Precision Co. Ltd v Council of the European Communities*, EU:C:1990:433.

dikkat çekmiştir. Nitekim davacı, Divan'ın içtihadını göz önünde bulundurarak³⁶⁷ kurucu Antlaşma'nın 173. ve 184. Maddelerine dayanarak, Antlaşmanın veya onun uygulanmasıyla ilgili herhangi bir hukuk kuralının ihlaliyle bağlantılı olarak Topluluk tasarrufunun hukuka uygunluğunun denetlenmesi için başvurmuştur.³⁶⁸ Yeri gelmişken belirtmek gerekirse, Hukuk Sözcüsü *Mütalaası*'nda, Divan'ın *Fediol* kararıyla bağlantılı olarak, ilgili Tüzüğün Anti-Dumping Kodu ile lafzi uyumuna dikkat çekmiştir.³⁶⁹ Zira *Fediol*'da Divan, ihtilaf konusu Tüzüğün dibacesinde uluslararası hukukun bir parçası olarak GATT (1947) hükümlerine atıfta bulunduğunu belirtmiştir.

Bunlar ışığında Divan ilk olarak, *International Fruit Company* kararıyla tutarlı bir şekilde, GATT (1947) hükümlerinin Topluluğu bağladığını, bu durumun aynı şekilde, GATT'ın kimi hükümleri ve dibacesinde, 'anlaşma ve uygulamalarında koşulların elverdiği ölçüde yeknesaklığı ve kesinliği sağlamak için kuralların detaylandırılması' amacıyla oluşturulan Anti-Dumping Kodu için de geçerli olduğunu belirtmiştir.³⁷⁰ Bu doğrultuda Divan, *Kupferberg* ve *Siot* kararlarında da belirttiği gibi, üye devletlerin Topluluk kurumları tarafından akdedilen anlaşmaya saygı göstermesi gerektiğini ve anlaşmanın uygulanmasından doğan bir yükümlülük üstlendiğini; dahası, Topluluk kurumlarının, söz konusu uluslararası yükümlülükle bağlantılı bir şekilde Tüzük kabul ettiğini belirtmiştir.³⁷¹

Bu çerçevede Divan, davacının ileri sürdüğü hususları değerlendirmek için 2324/88 sayılı Tüzüğün Anti-Damping Kodu ile uyumlu olup olmadığını incelemiştir. Divan yaptığı değerlendirme sonucunda, ilgili Tüzüğün Anti-Dumping Kodu hükümleriyle uyumlu olduğuna hükmetmiştir.³⁷²

*Netherlands v. Parliament and Council*³⁷³ davasında Hollanda, Biyoteknolojik Buluşların Hukuki Korunması Hakkındaki 98/44/EC Sayılı Topluluk Direktifinin uluslararası anlaşmalarla aykırı olduğu gerekçesiyle iptalini istemiştir. Buna göre, ilgili

³⁶⁷ Ibid., para. 56.

³⁶⁸ Nakajima, op. cit. dipnot 323, para. 28.

³⁶⁹ *Opinion C-69/89*, op. cit. dipnot 366, para. 57.

³⁷⁰ Nakajima, op. cit. dipnot 323, para. 29; *International Fruit Company*, op. cit. dipnot 16, para. 18.

³⁷¹ Nakajima, op. cit. dipnot 323, para. 30-31; *Kupferberg*, op. cit. dipnot 213, para. 11; *SIOT*, op. cit. dipnot 301, para. 28.

³⁷² Nakajima, op. cit. dipnot 323, para. 32-37.

³⁷³ Case C-377/98, *Kingdom of the Netherlands v. European Parliament and Council of the European Union*, EU:C:2001:523.

Direktif, DTÖ kapsamındaki TRIPS, Ticarete Teknik Engeller Hakkında Anlaşma (TTEA), Avrupa Patent Sözleşmesi (APS) ve Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (BÇS) hükümlerine aykırılık teşkil etmektedir.³⁷⁴

Divan ilk olarak, Parlamento ve Konsey'in ileri sürdüğü gibi, Topluluğun APS'ne üye olmadığı gerekçesiyle, herhangi bir uluslararası yükümlülük üstlenmediğini, dolayısıyla, işlemin hukuka uygunluk denetiminde ölçü olarak kullanılmayacağını belirtmiştir.³⁷⁵ Bunun yanında BÇS'nin, DTÖ Anlaşmalarından farklı olarak karşılıklı avantajlı düzenlemeler temelinde yapılan müzakere sonucunda oluşturulmadığı ve doğrudan etkili olmayan hükümler içermediği gerçeği, Divan'ın, Topluluğun taraf olduğu anlaşmalardan kaynaklı yükümlülüklerle uyum sağlanmasını denetlemesini engellemez.³⁷⁶ Buradan hareketle Divan, davacının direktifin 6. maddesinin, ticari istismarı kamu düzeni ve ahlakına aykırı olabilecek olan uygulamaların patentleştirilebilmesi imkanını (AB'nin taraf olmadığı) APS'ne aykırı şekilde ortadan kaldırmaktadır iddiasını değerlendirmiştir.³⁷⁷ Dahası Topluluk tarafından uluslararası yükümlülüklerini doğrudan ihlal etmeyecek şekilde Direktif aracılığıyla, üye devletleri yönlendirmesine yapılan bu itirazın, üye devletlerin uluslararası hukuktan kaynaklı yükümlülüklerden kaçması olarak anlaşılacağından yola çıkarak gerekli incelemeyi yapmıştır.³⁷⁸

Yapılan değerlendirme sonucunda Divan, ilgili düzenlemenin uluslararası hukuka uygun olduğunu belirtmiş, davacının ileri sürdüğü iddiaları reddetmiştir.³⁷⁹

*Petrohub*³⁸⁰ davasında, belirli çelik ürünlerine uygulanan anti-damping vergileri hakkında 2320/97/EC Sayılı Konsey Tüzüğü'nün iptali için Genel Mahkemeye başvurmuştur. Kapsamlı inceleme sonucunda olumsuz değerlendirilerek, davacıların

³⁷⁴ Ibid., para. 50.

³⁷⁵ Ibid., para. 51-52.

³⁷⁶ Ibid., para. 53-53.

³⁷⁷ KARAYİĞİT, op. cit. dipnot 14, s. 219.

³⁷⁸ *Netherlands v Parliament and Council*, op. cit. dipnot 373, para. 55-56.

³⁷⁹ Ibid., para. 57-68.

³⁸⁰ *Joined Cases T-33/98 and T-34/98, Petrohub SA and Republica SA v. Council of the European Union*, EU:T:1999:330.

taleplerini tamamen reddeden Genel Mahkeme kararı,³⁸¹ Divan nezdinde temyiz edilmiştir.³⁸²

Divan prensip olarak, daha önceki içtihatlarında da vurguladığı gibi, doğası ve yapısı gereği, DTÖ Anlaşması ve Ekleri, Birlik işlemlerinin hukuka uygunluk denetiminde ölçü olarak kullanılamayacağını belirtmiştir.³⁸³ Bununla birlikte, AB'nin DTÖ bağlamında üstlenilen belirli bir yükümlülüğü yerine getirmeyi amaçladığı veya Birlik işleminin açıkça DTÖ Anlaşması ve Eklerinde yer alan hükümlerine atıfta bulunduğu durumlarda, ilgili Birlik işleminin hukuka uygunluk denetimi DTÖ kuralları ışığında gerçekleştirilebilecektir.³⁸⁴

Buradan yola çıkarak belirtilmelidir ki, AB, 1994 tarihli Anti-Damping Kodu'ndan kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmek için temel Tüzük kabul etmiştir ve bu Tüzüğün, Anti-Damping Kodu'nun ilgili hükümleriyle bağlantılı 2/11 Maddesi uyarınca, belirli yükümlülük üstlenmektedir.³⁸⁵ Dahası, böylesi bağlantının bulunduğu durumlarda, ilgili AB tasarrufları, mümkün olduğunca, uluslararası hukuk ile uyumlu yorumlanmalıdır.³⁸⁶

Bütün bunların ışığında yaptığı değerlendirme sonucunda Divan, yukarıda ifade edilen hususları göz ardı ettiği gerekçesiyle Genel Mahkeme'nin kararını hatalı bulmuş ve ilgili Konsey işleminin iptaline karar vermiştir.³⁸⁷

Bütün bunlardan yola çıkarak Divan'ın, GATT/DTÖ Anlaşmalarının AB hukukunda doğrudan etkisine yönelik getirdiği iki istisnadan söz etmek mümkündür. Buna göre, genel olarak GATT/DTÖ Anlaşmaları AB hukukunda doğrudan etkili değildir. Ancak AB, GATT/DTÖ çerçevesindeki bir yükümlülüğünü uygulamayı amaçlamışsa³⁸⁸ ve bir AB tasarrufu GATT/DTÖ Anlaşması hükümlerine açıkça atıfta bulunmuşsa³⁸⁹ DTÖ kuralları AB tasarruflarının hukuki geçerliliğinde yasal dayanak

³⁸¹ Ibid., para. 216.

³⁸² Case C-76/00 P, *Petrohub SA and Republica SA v. Council of the European Union*, EU:C:2003:4.

³⁸³ Ibid., para. 53; *Portugal v Council*, op. cit. dipnot 199, para. 47.

³⁸⁴ *Petrohub*, op. cit. dipnot 382, para. 54; *Portugal v Council*, op. cit. dipnot 199, para. 49.

³⁸⁵ *Petrohub*, op. cit. dipnot 382, para. 56.

³⁸⁶ Ibid., para. 57.

³⁸⁷ Ibid., para. 62-64.

³⁸⁸ *Fediol*, op. cit. dipnot 322, para. 19-22.

³⁸⁹ *Nakajima*, op. cit. dipnot 323, para. 31.

olarak kullanılabilir. Dolayısıyla Divan, AB tasarruflarının uluslararası anlaşmalara uygunluğu açısından yargısal denetimini doğrudan etki ilkesinden ayırtmıştır.³⁹⁰ Ayrıca *Petrohub* kararında olduğu gibi, genel kuralına istisnai uygulandığı, yani bir AB tasarrufunun DTÖ kurallarına açıkça atıf yaptığı durumlarda, AB tasarrufunun hukukilik denetiminde ölçü olarak kullanılarak ilgili işlemin iptaline karar verilebilir.

3.3.4. GATT/DTÖ Anlaşmalarının Dolaylı Etkisi (Uyumlu Yorum)

Commission v. Germany davasında Divan, AT Antlaşması'nın ilgili hükümleri uyarınca, kurucu Antlaşma'nın ve hem Topluluk kurumları hem de üye devletler için bağlayıcılık arz eden, Topluluk tarafından akdedilen uluslararası anlaşmaların uygulanmasını sağlamaktan Komisyon'un sorumlu olduğunu dile getirmiştir.³⁹¹ Dahası, *Kupferberg* kararındaki tutumunu hatırlatarak, Topluluk tarafından akdedilen anlaşmaların yorumlanması konusundaki yetkisi çerçevesinde, anlaşmanın Topluluk kurumları ve üye devletler arasında yeknesak bir şekilde uygulanmasını sağlamak yetkisinin kendisine ait olduğunu vurgulamıştır.³⁹²

Sonuç olarak Divan, yerleşik içtihatla tutarlı bir şekilde, Topluluk mevzuatının ikincil norm hükümlerinin birden fazla yoruma açık olması durumunda, Antlaşma ile uyumlu bir şekilde yorumlanması gerektiğinden yola çıkarak, Topluluk tarafından akdedilen uluslararası anlaşmaların, Topluluk ikincil mevzuatına önceliği çerçevesinde, bu tür hükümlerin mümkün olduğu kadar, anlaşmalarla uyumlu bir şekilde yorumlanması gerektiğine karar vermiştir.³⁹³

Hermés davasında Divan, *Commission v. Germany* kararında hükmettiği gibi, Topluluk ikincil mevzuatının mümkün olduğu kadar Topluluk tarafından akdedilen uluslararası anlaşmalarla uyumlu bir şekilde yorumlanması gerektiğini ve bu çerçevede, kedisinin yorumlama yetkisinin bulunduğunu ifade etmiştir.³⁹⁴ Ayrıca ulusal

³⁹⁰ MENDEZ, Mario, "The Legal Effect of Community Agreements: Maximalist Treaty Enforcement and Judicial Avoidance Techniques", *The European Journal of International Law* (83-104), Vol: 21, No: 1, 2010, s. 98; KARAYİĞİT, op. cit. dipnot 14, s. 220.

³⁹¹ *Commission v Germany*, op. cit. dipnot 174, para. 15.

³⁹² *Ibid.*, para. 16; *Kupferberg*, op. cit. dipnot 213, para. 14.

³⁹³ *Commission v Germany*, op. cit. dipnot 174, para. 52; KARAYİĞİT, op. cit. dipnot 184, 84.

³⁹⁴ *Hermés*, op. cit. dipnot 143, para. 24-29.

mahkemeler, ulusal hukuk hükümlerini uygularken onları olabildiğince GATT/DTÖ Anlaşması hükümlerinin lafzı ve amacı ışığında yorumlamalıdır.³⁹⁵

Bu çerçevede Divan, bir hükmünün hem ulusal hukuk hem de Topluluk hukuku kapsamında uygulanabileceği durumlarda, gelecekteki yorum farklılıklarını önlemek için, bu hükmün hangi şartlarda olursa olsun yeknesak ve uyumlu yorumlanmasının, Topluluğun çıkarına olacağını vurgulamıştır.³⁹⁶

Dior davasında, Lahey Bölge Mahkemesi önkarar yoluyla, DTÖ kapsamındaki hizmet ticaretine ilişkin TRIPS'in 50. Madde'nin yorumlanmasını istemiştir. Divan, yorum yetkisi çerçevesinde, TRIPS 50. Maddesi bir usule ilişkin hüküm olduğundan, bu niteliğindeki hükümlerin aynı şekilde uygulanması sağlamak adına kendisinin, bir örnek yorumda bulunması gerektiğini ifade etmiştir.³⁹⁷ Zira söz konusu örnek yorumu, ancak üye devletlerin ulusal mahkemeleri ile önkarar prosedürü ile işbirliği içinde bulunan Divan gerçekleştirebilir.³⁹⁸ Ayrıca Divan'ın TRIPS 50. Maddesi kapsamında yorum yetkisi, ticari markalarla sınırlı tutulamayacağını belirtmiştir.³⁹⁹

Divan, DTÖ kapsamındaki TRIPS hükümleri, bireylere mahkemeler önünde ileri sürebilecekleri haklar tanımaya muktedir olmadığından, doğrudan etkili olmadığını⁴⁰⁰ ancak, AB hukukunun düzenleme yaptığı alanlarda ihtiyati tedbire ilişkin ulusal mevzuatların mümkün olduğunca, TRIPS 50 Maddesinin lafzı ve amacı ışığında yorumlanması gerektiğini ifade etmiştir.⁴⁰¹

Netice itibariyle, AB'nin diğer uluslararası anlaşmalarında olduğu gibi GATT/DTÖ Anlaşmalarının dolaylı etkisi çerçevesinde, ikincil mevzuatın olabildiğince GATT/DTÖ Anlaşması hükümlerinin lafzı ve amacı ışığında yorumlanması bir yükümlülüktür.

³⁹⁵ Ibid., para. 28.

³⁹⁶ Ibid., para. 32.

³⁹⁷ *Dior*, op. cit. dipnot 147, para. 37.

³⁹⁸ Ibid., para. 38.

³⁹⁹ Ibid., para. 39.

⁴⁰⁰ Ibid., para. 44-45; *Portugal v Council*, op. cit. dipnot 199, para. 42-46.

⁴⁰¹ *Dior*, op. cit. dipnot 147, para. 46-49; KAYA, op. cit. dipnot 17, s. 149.

3.3.5. DTÖ Hukukunun Üye Devletlerde Etkisi

Yukarıda ele aldığımız kararlarda Divan, AB ve üye devletlerin birlikte akdettiği karma anlaşma hükümlerine ilişkin olarak yorumlama yetkisini geniş tutarak, AB'nin dış yetkilerini kullanarak taahhüt altına girdiği bütün anlaşma hükümlerini kapsayacak şekilde yorumlama ve hukuki etkisini belirleme noktasında, AB hukukunda yeknesak yorumlanıp uygulanması adına yetkisinin olduğunu belirtmiştir.⁴⁰² Ancak, henüz AB'nin düzenleme yapmadığı ve dolayısıyla üye devletlerin yetkisine giren alanlarda, karma anlaşma hükümlerinin ulusal hukuk sistemlerindeki hukuki etkisine dair yetki ulusal mahkemelerindir.

Divan *Dior* davasında bu durumu teyit etmiştir. Buna göre, DTÖ bünyesindeki TRIPS, AB ve üye devletlerce karma anlaşma niteliğinde akdedildiğinden,⁴⁰³ kurucu Anlaşma'nın hükümlerine uygun olarak önkarar yoluyla Divan'ın önüne getirildiğinde, AB'nin kendi yükümlülüklerini belirleme ve bu amaçla yorumlama yetkisinin kapsamında yorum yetkisi Divan'a aittir. Bununla beraber, DTÖ kapsamındaki TRIPS hükümleri, bireylere mahkemeler önünde ileri sürebilecekleri haklar tanımaya muktedir olmadığından, doğrudan etkili olmadığını⁴⁰⁴ dolayısıyla, AB hukukunun düzenleyici işlem yapmadığı alanlarda, TRIPS 50 Maddesinin etkisi ulusal hukuk tarafından belirlenecektir.⁴⁰⁵

3.3.6. DTÖ Hukukuna Aykırılık Nedeniyle Tazminat Hakkı

ABİHA 272. maddesi AB'nin sözleşmeye dayanan sorumluluğunu, 268. ve 340. maddeler ise akit-dışı sorumluluğunu düzenlemektedir. AB'nin organları, kurumları ve ajansları ile vazifelerini yerine getirirken personelin sebep olduğu zararı tazmin etme yükümlülüğü vardır; ancak, birincil hukuk kaynaklı zarar nedeniyle akit-dışı sorumluluğa dayanılmaz.⁴⁰⁶ AB organ ve kurumların akit-dışı sorumlulukları nedeniyle

⁴⁰² *Kupferberg*, op. cit. dipnot 213, para. 5; *Hermés*, op. cit. dipnot 143, para. 29; *Dior*, op. cit. dipnot 147, para. 40; KARAYİĞİT, op. cit. dipnot 14, s. 206.

⁴⁰³ *Opinion 1/94*, op. cit. dipnot 134, para. 105.

⁴⁰⁴ *Dior*, op. cit. dipnot 147, para. 44-45; *Portugal v Council*, op. cit. dipnot 199, para. 42-46.

⁴⁰⁵ *Dior*, op. cit. dipnot 147, para. 49; GÖÇMEN, op. cit. dipnot 199, s. 301.

⁴⁰⁶ Case T-113/96, *Edouard Dubois et Fils SA v Council of the European Union and Commission of the European Communities*, EU:T:1998:11, para. 47; KARAYİĞİT, op. cit. dipnot 14, s. 448.

açılan davalarda⁴⁰⁷ ve tazminat davalarında Genel Mahkeme ilk derece mahkemesi olarak yetkilidir. Bu çerçevede Genel Mahkeme kararları Divan'da temyiz edilebilir.

Tazminat davası, AB tasarruflarının hukukiliğinin denetimini sağlayan, AB'nin hukuka aykırı davranışı üzerine uğranılan zarar durumunda mevcut olan adalete erişimi sağlayan yargı yolu olmakla beraber,⁴⁰⁸ temel üç işlevi yerine getirmektedir:⁴⁰⁹ (i) zarara uğrayanın zararının tazmininin sağlanması ve bireylerin haklarının güvence altına alınması; (ii) zarara yol açan tasarruf veya ihmalden kaçınılmasını sağlayarak zararın oluşumunu veya artmasını önlemek adına caydırıcılığının temini; tazminat davası çerçevesinde gerek hukuka aykırılık tespitinin doğal olarak yapılması, ...gerekse tazminat kararı ile finansal etki itibarıyla AB tasarruflarının dolaylı yoldan hukuka uygunluk denetiminin gerçekleştirilebilmesi.

Genel Mahkeme, doğrudan etkili olmaları halinde AB'nin akdettiği uluslararası anlaşmaların da AB'nin akit-dışı sorumluluğu çerçevesinde dayanak teşkil edebileceğini belirtmiştir.⁴¹⁰ Ancak Divan, DTÖ Anlaşmalarının ihlaline ilişkin AB'nin kusura dayanmayan akit-dışı sorumluluğunu tanımamıştır.⁴¹¹ Dolayısıyla, uluslararası anlaşmalar özelinde AB'nin kusura dayalı akit-dışı sorumluluğunun söz konusu olmadığı alanda, kusursuz akit-dışı sorumluluğunun da söz konusu olmayacağı bir kural haline geldiği iddia edilebilir.⁴¹²

Cordis,⁴¹³ *Bocchi Food*⁴¹⁴ ve *T. Port*⁴¹⁵ davalarında, 404/93 Sayılı Muz Pazarının Ortak Organizasyonu Hakkındaki Topluluk Tüzüğü'ne getirilen değişikliklerin uygulanması amacıyla kabul edilen 2362/98 Sayılı Tüzük nedeniyle davacılar,

⁴⁰⁷ Case C-275/00, *European Community, represented by the Commission of the European Communities v First NV and Franex NV*, EU:C:2002:711, para. 43, 46.

⁴⁰⁸ Case C-131/03 P, *R.J. Reynolds Tobacco Holdings, Inc. and Others v Commission of the European Communities*, EU:C:2006:541, para. 82-83.

⁴⁰⁹ KARAYİĞİT, op. cit. dipnot 14, s. 451.

⁴¹⁰ Case T-367/03, *Yedaş Tarım ve Otomotiv Sanayi ve Ticaret AŞ v Council of the European Union and Commission of the European Communities*, EU:T:2006:96, para. 39; KARAYİĞİT, op. cit. dipnot 14, s. 454.

⁴¹¹ Joined Cases C-120/06 P and C-121/06 P, *Fabbrica italiana accumulatori motocarri Montecchio SpA (FIAMM) and Fabbrica italiana accumulatori motocarri Montecchio Technologies LLC, Giorgio Fedon & Figli SpA and Fedon America, Inc. v. Council of the European Union and Commission of the European Communities*, EU:C:2008:476, para. 176, 179, AREND, Katrin, "EC Liability in the Absence of Unlawfulness", **Göttingen Journal of International Law** (199-218), Vol: 1, No: 1, 2009, s. 205.

⁴¹² KARAYİĞİT, op. cit. dipnot 14, s. 454.

⁴¹³ Case T-18/99, *Cordis Obst und Gemüse GroBhandel GmbH v. Commission of the European Communities*, EU:T:2001:95.

⁴¹⁴ Case T-30/99, *Bocchi Food International GmbH v. Commission of the European Communities*, EU:T:2001:96.

⁴¹⁵ Case T-52/99, *T. Port GmbH & Co. KG v. Commission of the European Communities*, EU:T:2001:97.

uğradıkları zarara ilişkin tazminat talebiyle Genel Mahkeme'ye başvurmuşlar. Davacılar, ilgili Tüzüğün DTÖ hükümleri ile ihtilafli olduğunu ileri sürmüştür.

Genel Mahkeme ilk olarak, Topluluk içtihat hukukundan yola çıkarak, tazminat hakkının doğması için, ihlal edilen hukuk kuralının bireylere haklar vermeye elverişli ve ihlalin yeterince ciddi olması gerektirdiğini belirtmiştir.⁴¹⁶Daha sonra, Divan'ın *Portugal v. Council* kararında, DTÖ Anlaşması ve Eklerinin bireylere mahkemeler önünde ileri sürebilecekleri haklar vermeye elverişli olmadığına hükmettiğini hatırlatmıştır.⁴¹⁷

Sonuç olarak, DTÖ kuralları bireyleri haklar tanımayı amaçlamadığından, DTÖ Anlaşması ve Eklerinin ihlali nedeniyle Topluluğun akit-dışı sorumluluğuna dayanılmaz.⁴¹⁸

3.4. DTÖ KAPSAMINDA AHO KARARLARI ve AB HUKUKU

Bu bölümde, ticari uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin DTÖ kapsamında oluşturulan Panel ve Temyiz Organı raporlarının kabulüne ilişkin AHO kararlarının AB hukuk düzeninde doğurduğu etkiler bakımından Divan'ın karara bağladığı önemli davalar incelenecektir.

3.4.1. AHO Kararlarının Bağlayıcılığı

İlk olarak belirtmek gerekirse, 1947 tarihli GATT döneminde önkarar yoluyla önünde gelen *Dürberck*⁴¹⁹ davasında Divan, Topluluk işlemini GATT Paneli raporu ışığında değerlendirmemiştir.⁴²⁰ Daha sonra, muz davası konulu GATT Paneli raporu, *Germany v. Council* davasında gündeme gelmiştir.⁴²¹ Ancak Divan bu davada da, söz

⁴¹⁶ Cordis, op. cit. dipnot 413, para. 45, Bocchi Food, op. cit. dipnot 414, para. 50; T. Port, op. cit. dipnot 415, para. 45.

⁴¹⁷ Cordis, op. cit. dipnot 413, para. 46-47, Bocchi Food, op. cit. dipnot 414, para. 51-52; T. Port, op. cit. dipnot 415, para. 46-47.

⁴¹⁸ Cordis, op. cit. dipnot 413, para. 51, Bocchi Food, op. cit. dipnot 414, para. 56; T. Port, op. cit. dipnot 415, para. 51.

⁴¹⁹ Case C-112/80, *Firma Anton Dürbeck v. Hauptzollamt Frankfurt am Main-Flughafen*, EU:C:1981:94.

⁴²⁰ Ibid., para. 45-46; KAYA, op. cit. dipnot 17, s. 150-151.

⁴²¹ *Dürbeck*, op. cit. dipnot 419, para. 12;

konusu raporların Topluluk bakımından hukuki etkisine dair tespit yapmamıştır.⁴²² Bununla beraber 1/94 Sayılı Mütalası'nda belirtilen tespitlerinden yola çıkarak GATT bünyesindeki uyuşmazlık çözüm mekanizmasının, yargısal mercii olmayıp danışma niteliğini haiz olması, Divan'ın gerekçesi olarak ileri sürülebilir.⁴²³ Dolayısıyla bu tespite istinaden, DTÖ kapsamında Panel ve Temyiz Organı raporlarını kabul eden AHO kararlarının, Birlik kurumlarını bağladığı söylenebilir.⁴²⁴

3.4.2. AHO Kararlarının AB Hukukundaki Etkisi

*Atlanta*⁴²⁵ davasında, davacılar Ortak Muz Pazarının Organizasyonu hakkındaki 404/93 sayılı Konsey Tüzüğü'nün kabul edilmesi sonucu meydana geldiği iddia edilen zararın tazmini için Genel Mahkeme'ye başvurmuştur. Davacıların birçok farklı düzenlemenin ihlaline ilişkin ileri sürdükleri tüm iddialar Genel Mahkeme tarafından, diğerlerinin yanında, Divan'ın konuyla bağlantılı *Germany v. Council* ve *Atlanta Fruchthandelsgesellschaft*⁴²⁶ kararlarında temellendirdiği gerekçelerle, olumsuz bulunmuştur.⁴²⁷

Bunun üzerine davacı taraf, Genel Mahkeme'nin kararını Divan nezdinde temyiz etmiş, temyiz başvurusunu birçok iddia ile desteklemiştir. Bu noktada iddialardan biri de DTÖ Temyiz Organı incelemesinden geçen 25 Eylül 1997 tarihli AHO kararına dayandırılmıştır.⁴²⁸ Ancak Divan, söz konusu iddianın ilk aşamada Genel Mahkeme'nin önüne getirilmediği gerekçesiyle dikkate almamıştır.⁴²⁹ Zira davacının da ileri sürdüğü gibi, temyiz incelemesinde Divan, ancak itiraz edilen kararın hukuki incelemesini üstlenmektedir.⁴³⁰

⁴²² Ibid.; KAYA, op. cit. dipnot 17, s. 153.

⁴²³ ZONNEKEYN, Greet A. "The Latest on Indirect Effect of WTO Law in the EC Legal Order The Nakajima Case Law Misjudged?", *Journal of International Economic Law* (597-608), Vol. 4, Issue 3, 2001, s. 606.

⁴²⁴ Ibid., s. 606. GÖÇMEN, op. cit. dipnot 199, 315.

⁴²⁵ Case T-521/93, *Atlanta and Others v. European Community*, [1996] EU:T:1996:184.

⁴²⁶ Court of Justice. Case C-466/93, *Atlanta Fruchthandelsgesellschaft v Bundesamt Für Ernährung und Forstwirtschaft*, EU:C:1995:370.

⁴²⁷ *Atlanta and Others*, op. cit. dipnot 425, para. 58, 64, 74, 76, 77, 78, 82.

⁴²⁸ Case C-104/97 P, *Atlanta and Others v. European Community*, EU:C:1999:498, para. 17-18.

⁴²⁹ Ibid., para. 18-23.

⁴³⁰ Ibid., para. 18.

*Biret*⁴³¹ davasında davacılar, belirli hormonlarla işlem gören dana ve sığır etinin ithalini yasaklayan çeşitli Topluluk işlemlerine bağlı olarak uğradıkları zararın tazmini talep etmiştir. Davacı taraf, diğerlerinin yanında, ABD ve Kanada'nın talebiyle DTÖ bünyesinde kurulan Paneller çerçevesinde Topluluk uygulamasının DTÖ SPS Anlaşması'na⁴³² aykırılık teşkil ettiğini ileri sürmüştür.⁴³³ Genel Mahkeme kararının davacılar aleyhine olumsuz sonuçlanmasıyla, Divan nezdinde temyiz başvurusunda bulunulmuştur.

Yapmış olduğu incelemesinde Divan, daha önceki kararlaştırılmış içtihat hukukuna göre, Topluluğun akit-dışı sorumluluğuna dayanılabilmesi için, ilgili Topluluk kurumunun iddia edilen işleminin hukuka aykırı olması, oluşan veya oluşması öngörülen zarar ile Topluluk kurumu davranışı arasında illiyet bağının bulunması koşullarının sağlanması gerektiğini belirtmiştir.⁴³⁴ Daha sonra Divan, prensip olarak, daha önceki içtihatlarında da vurguladığı gibi, doğası ve yapısı gereği, DTÖ Anlaşması ve Ekleri, Topluluk işlemlerinin hukuka uygunluk denetiminde ölçü olarak kullanılmayacağını⁴³⁵ ancak, Topluluğun DTÖ bağlamında üstlenilen belirli bir yükümlülüğü yerine getirmeyi amaçladığı veya Topluluk işleminin açıkça DTÖ Anlaşması ve Eklerinde yer alan hükümlerine atıfta bulunduğu durumlarda, ilgili Topluluk işleminin hukuka uygunluk denetimini DTÖ kuralları ışığında gerçekleştirilebileceğini ifade etmiştir.⁴³⁶

Divan, konuyla bağlantılı 13 Şubat 1998 tarihli AHO kararıyla sonuçlanan uyuşmazlık çözüm sürecinde Topluluğun ilgili karara uyumu için tanınan 15 aylık makul sürenin 13 Mayıs 1999 tarihinde sona erdiğini, dolayısıyla bu tarihten önceki hiçbir talebin değerlendirmesinde, ilgili kararın hukuka uygunluk denetiminde ölçü olarak kullanılmayacağına karar vermiştir.⁴³⁷ Bu kararda Divan'ın makul süreye atıf yapması, makul sürenin sona ermesinden sonraki taleplerin dikkate alınabileceği

⁴³¹ Case T-210/00, *Etablissements Biret et Cie SA v. Council of the European Union*, EU:T:2002:3.

⁴³² Sağlık ve Bitki Sağlığı Önlemlerine İlişkin Anlaşma.

⁴³³ *Biret*, op. cit. dipnot 431, para. 10-12.

⁴³⁴ Case C-93/02 P, *Biret International SA v. Council of the European Union*, EU:C:2003:517, para. 51; Case C-94/02 P, *Etablissements Biret et Cie SA v. Council of the European Union*, EU:C:2003:518, para. 54.

⁴³⁵ *Biret International*, op. cit. dipnot 434, para. 52; *Biret et*, op. cit. dipnot 434, para. 55; *Petrohub*, op. cit. dipnot 382, para. 53; *Portugal v Council*, op. cit. dipnot 199, para. 47.

⁴³⁶ *Biret International*, op. cit. dipnot 434, para. 53; *Biret et*, op. cit. dipnot 434, para. 56; *Fediol*, op. cit. dipnot 322, para. 19-21; *Nakajima*, op. cit. dipnot 323, para. 31; *Portugal v Council*, op. cit. dipnot 199, para. 49.

⁴³⁷ *Biret International*, op. cit. dipnot 434, para. 61-66; *Biret et*, op. cit. dipnot 434, para. 64-65;

ihtimalini ortaya atmıştır. Ancak Divan, bu ihtimali *Van Parys*⁴³⁸ kararında net sonuca bağlayacaktır.

Van Parys davasında, Belçika Mahkemesi önkarar yoluyla Divan'dan, 2362/98, 2806/98, 102/1999 ve 608/1999 sayılı Tüzükler ile değişikliğe uğrayan Muz Pazarının Ortak Organizasyonu Hakkındaki 404/93 Sayılı Topluluk Tüzüğünü yorumlamasını ve DTÖ kapsamındaki GATT hükümlerini ihlal edip etmediğini açıklığa kavuşturmasını istemiştir.

Divan her şeyden önce, AHO kararlarıyla kabul edilen DTÖ Panel ve Temyiz Organı raporlarında, herhangi bir Topluluk mevzuatının DTÖ Anlaşmalarına aykırılığı tespit edilirse, bireylerin DTÖ Anlaşmalarına dayanarak dava açma hakkının olup olmadığı sorusunu ele almıştır.⁴³⁹ Bu noktada Divan, kural olarak, daha önceki içtihatlarında da vurguladığı gibi, doğası ve yapısı gereği, DTÖ Anlaşması ve Eklerinin, Topluluk işlemlerinin hukuka uygunluk denetiminde ölçü olarak kullanılamayacağını ancak, Topluluğun DTÖ bağlamında üstlenilen belirli bir yükümlülüğü yerine getirmeyi amaçladığı veya Topluluk işleminin açıkça DTÖ Anlaşması ve Eklerinde yer alan hükümlerine atıfta bulunduğu durumlarda, DTÖ hükümlerinin ilgili Topluluk işleminin hukuka uygunluk denetiminde ölçü olabileceği ifadesini yinelemiştir.⁴⁴⁰

Bu bağlamda, 25 Eylül 1997 tarihli AHO kararı, DTÖ kurallarına ve özellikle GATT (1994) hükümlerine uyum sağlanmasını öngörmektedir; dolayısıyla, Topluluk DTÖ bağlamında belirli bir yükümlülük üstlenmeyi amaçlamamaktadır.⁴⁴¹ Bu sebeple, söz konusu hükümlerin Topluluk işleminin hukuka uygunluk denetiminde ölçü olarak kullanılamayacaktır. Buna esas teşkil eden gerekçe ise, DTÖ anlaşmazlıkların halli sisteminin, DTÖ kurallarıyla uyumsuz olduğu tespit edilen önlemlerin yürürlükten kaldırılması için, tazminat niteliğindeki misillemeleri de kapsayacak derecede önemli ölçüde esneklik ve seçenekler içerdiğiidir.⁴⁴²

Diğer yandan, iç yargı organlarının DTÖ Panel veya Temyiz Organı raporlarına iç hukukta doğrudan etki tanınması ve bunları hukuka uygunluk denetiminde ölçü

⁴³⁸ Case C-377/02, *Léon Van Parys NV v. Belgisch Interventie- en Restitutiebureau (BIRB)*, EU:C:2005:121.

⁴³⁹ Ibid., para. 38.

⁴⁴⁰ Ibid., para. 39-40.

⁴⁴¹ Ibid., para. 41.

⁴⁴² Ibid., para. 42-4; KARAYİĞİT, op. cit. dipnot 184, 83.

olarak kullanılması, DTÖ kapsamında yürütme ve yasama organlarının sahip olduğu esneklik alanını ortadan kaldıracığı anlamına gelecektir.⁴⁴³ Bununla beraber, tarafların hukuk düzeninde anlaşmanın doğurduğu etkiler bakımından farklılıkların bulunması, kendiliğinden, anlaşmanın uygulanmasında mütekabiliyet ilkesinin bulunmadığını ima etmez. Ancak, karşılıklı avantajlı düzenlemeler temelinde yapılan müzakere sonucunda oluşturulan DTÖ Anlaşmalarına ilişkin Topluluğun ticari ortaklarında karşılıklılığın bulunmaması, DTÖ hükümlerinin uygulanmasında farklılıklara yol açabilir.⁴⁴⁴

Yukarıdaki tespitlerden yola çıkarak Divan, Topluluk mevzuatının belirli DTÖ kurallarıyla uyuşmadığı hallerde, dahası, AHO kararının açıkça belitmiş olsa dahi, ilgili Topluluk tasarrufunun hukuka uygunluk denetiminde DTÖ kurallarına dayanılmayacağına karar vermiştir.⁴⁴⁵ Ayrıca, *Biret* kararında gerekçe gösterilen, tedbirlerin alınmasına ilişkin makul sürenin sonra ermemiş olması tek başına, AHO kararının uygunluk denetiminde ölçü olamayacağını belirlemek için yeterli değildir.

3.4.3. Değerlendirme

Savaş sonrası uluslararası ekonomik ilişkiler, ikili ve çok taraflı ticaret anlaşmaları bağlamında ortaya çıkan çatışmaları çözmek için uluslararası hukuk sistemlerine artan bir güvenin duyulması ile karakterize edilmektedir.⁴⁴⁶ DTÖ bünyesindeki Anlaşmazlıkların Halli Sistemi, sadece DTÖ hukukunu uygulama aracı olarak değil, aynı zamanda uyuşmazlık ve ihlallerin tarafsız bir şekilde tespit edilip zararın tazmini konusundaki süreçte ülkeler arasında barışçıl ilişkileri teşvik eden dengeleyici ve önemli bir yapı olarak nitelendirilebilir. Nitekim 1947 tarihli GATT dönemindeki uyuşmazlık çözüm sürecinden farklı olarak, DTÖ bünyesindeki yeni uyuşmazlık çözüm sistemi giderek artan şekilde uluslararası hukukun önemli kurallarına atıfta bulunmaktadır.⁴⁴⁷

⁴⁴³ *Van Parys*, op. cit. dipnot 438, para. 48; KARAYİĞİT, op. cit. dipnot 184, 85.

⁴⁴⁴ *Van Parys*, op. cit. dipnot 438, para. 53.

⁴⁴⁵ *Ibid.*, para. 54.

⁴⁴⁶ KLIMENKO, Mikhail and Others. "Recurrent Trade Agreements and The Value of External Enforcement", *Journal of International Economics* (475-499), Volume 74, Issue 2, 2008, s. 475.

⁴⁴⁷ BERNAUER, Thomas, Manfred ELSIG and Joost PAUWELYN. "The World Trade Organization's Dispute Settlement: Mechanism – Analysis and Problems", *CIS Working Paper, Forthcoming in Oxford Handbook of the WTO*, No: 63, 2010, s.14.

Bununla beraber, tüzel kişilere/tüccarlara hukuki şeffaflık ve öngörülebilirlik sunmaktadır. Bu noktada, olası ticari istismlara karşı önemli kısıtlamalar getiren normatif bir referans sistemi oluşturduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca AHS, DTÖ hukukunu ihlal eden devletlere karşı cezai yaptırım uygulanması için yasal zemin oluşturmaktadır. Böylece klasik uluslararası hukuk/uluslararası ilişkilerde hakim olan "güçlü olan haklıdır" (*might is right*) görüşe meydan okuyarak, "haklı olan güçlüdür" (*right over might*) anlayışı sunmaktadır.⁴⁴⁸ Ancak yine de çoğu yazarlar, ülkelerin ekonomik büyüklüğü, mevcut ticari ilişkiler veya iki taraflı yardım akışlarına bağlı olarak ölçülen gücün, DTÖ anlaşmazlık çözüm sürecini başlatma kararını önemli ölçüde etkilediğini belirtmektedir.⁴⁴⁹ Divan, AHO kararlarında doğrudan etki tanımama konusunda benzer gerekçeleri ima etmiştir. Buna göre, DTÖ uyuşmazlıkların çözüm sürecinin hukuk kuralından çok siyaset tarafından yönetilmesi, AB organlarının tasarruflarının DTÖ bünyesindeki AHO kararları ışığında hukuki denetimine engel teşkil etmektedir.⁴⁵⁰

Öte yandan, GATT/DTÖ ekonomik özgürlüğün hukuki ve adli güvencesini oluşturmuş olsa da, uyuşmazlık çözüm sistemi hükümetler arasındadır ve dolayısıyla, özel aktörlerin uyuşmazlık çözüm sürecinde taraf olamazlar.⁴⁵¹ AB hukuk düzeninde, ayrımcı olmayan rekabet şartları ve hukukun üstünlüğü, AB vatandaşlarının uluslararası ekonomik işbirliğinde de ilgili özgürlüklerini ve yasal güvenliğini koruyacak şekilde yorumlanacak kadar kesin ve koşulsuzken, AB organların DTÖ Anlaşmaları ve AHO kararları çerçevesindeki ihlalleri, AB'nin vatandaşlarına karşı hukuki ve adli hesap verebilirliği olmaksızın "manevra özgürlüğü" olarak tanımlanmaktadır.⁴⁵² Bu gerekçeyle Divan, AB vatandaşlarının ulusal ve AB mahkemeleri nezdinde DTÖ anlaşmaları çerçevesinde hak talepleri ve AB'nin DTÖ yükümlülüklerinin ısrarla ihlal edilmesinden kaynaklanan zararların tazminat taleplerini sürekli olarak reddetmektedir.

Bazı yazarlar, Divan'ın AB'nin üçüncü ülkelerle olan Ortaklık Anlaşmaları (Ankara Anlaşması) çerçevesinde kurulan organların (Ortaklık Konseyi) kararlarına

⁴⁴⁸ Ibid., s. 6.

⁴⁴⁹ Ibid., s.11.

⁴⁵⁰ ZONNEKEYN, op. cit. dipnot 348, s. 117.

⁴⁵¹ BERNAUER, ELSIG and PAUWELYN, op. cit. dipnot 447, s.18

⁴⁵² PETERSMANN, Ernst-Ulrich. "International Economic Law in the 21st Century: Need For Stronger 'Democratic Ownership' and Cosmopolitan Reforms", **EUI Working Papers**, Law 2012/7, s. 25.

yönelik içtihadını hatırlatarak, bu noktada benzerlik taşıdığından Divan'ın AHO kararlarına da doğrudan etki tanınması gerektiğini ileri sürmüştür.⁴⁵³ Ancak burada önemle belirtmek gerekir ki Ankara Anlaşması, tarafların Ortaklık Konseyi kararları doğrultusunda gereken tedbirleri almasını bir yükümlülük olarak düzenlemiştir. Bu durum AHO kararları için geçerli değildir. *Atlanta* davasında Hukuk Sözcüsü Mischo AHS çerçevesinde, yasal düzenlemeleri itibariyle ihlali söz konusu olan üye devletlerin ilgili düzenlemeyi DTÖ hukuku ile uyumlulaştırması için tanınan esnek süreye dikkat çekerek, ilgili hükmün ihlali bulunan ülkeye aslında herhangi bir yükümlülük getirmediğini ileri sürmüştür.⁴⁵⁴

Son olarak belirtmek gerekirse Petersmann Divan'ın, AB organlarının DTÖ hukukuna aykırı ihlallerine karşı geliştirdiği içtihat hukukundaki tutumunu 'yeni nesil' anlaşmaları da dahil AB'nin tüm ticari anlaşmaları için geliştirilebileceğini ifade etmiştir.⁴⁵⁵ Dolayısıyla bu durum, AB hukukunun 'uluslararası hukuka sıkı bir şekilde uyulması', etkin hukuki koruma sağlamak için yasal yolların ve AB hukukunun AB'nin uluslararası hukuk kaynaklı yükümlülükleriyle uyumlu olarak tutarlı bir şekilde yorumlanması ilkelerini zayıflatmaktadır.

3.4.4. AHO Kararları Çerçevesinde Tazminat Hakkı

Yukarıda ele alınan *Cordis*, *T. Port* ve *Bocchi Food* davalarında, 404/93 Sayılı Muz Pazarının Ortak Organizasyonu Hakkındaki Topluluk Tüzüğü'ne getirilen değişikliklerin uygulanması amacıyla kabul edilen 2362/98 Sayılı Tüzük nedeniyle davacılar, uğradıkları zarara ilişkin tazminat taleplerini, diğerlerinin yanında DTÖ Temyiz Organı'ndan geçen AHO tarafından kabul edilen Panel raporuna dayandırmıştır.⁴⁵⁶

⁴⁵³ ZONNEKEYN, Geert A. "The Legal Status of WTO Panel Reports in the EC Legal Order - Some Reflections on the Opinion of Advocate General Micho on the Atlanta Case", *Journal of International Economic Law* (713-722), Volume 2, Issue 1, 1999, s. 716.

⁴⁵⁴ *Atlanta and Others*, op. cit. dipnot 428, judgement of the European Court of Justice of 14 October 1999, not yet reported in the ECR. For a comment on the Opinion of Advocate General Mischo; ZONNEKEYN, op. cit. dipnot 348, s. 119.

⁴⁵⁵ PETERSMANN, op. cit. dipnot 452, s. 26.

⁴⁵⁶ *Cordis*, op. cit. dipnot 413, para. 31-37, *Bocchi Food*, op. cit. dipnot 414, para. 36-42; *T. Port*, op. cit. dipnot 415, para. 31-37.

Genel Mahkeme konuya ilişkin incelemesinde, istisnai durumlar hariç, DTÖ Anlaşmalarının niteliği ve yapısı gereği, Topluluk tasarruflarının hukuki denetiminde ölçü olarak kullanılmayacağını belirtmiştir. Bu noktada belirtilmelidir ki, Muz Pazarının Ortak Organizasyonu Hakkında düzenlemenin uygulanması amacıyla kabul edilen Tüzük ne ilgili Panel raporuna ne Temyiz Organı raporuna ilişkin AHO kararına açıkça atıfta bulunmamaktadır.⁴⁵⁷

FIAMM kararı, Genel Mahkemede görülen davanın⁴⁵⁸ davacı aleyhine sonuçlanmasıyla Divan'a temyiz başvurusunu konu almıştır. İtalya merkezli sabit pil üreticisi *FIAMM*, AB organlarının AHO panel raporunun uygulanması için belirlenen süre içinde DTÖ'ye ilişkin yasalara uygunluğunu yerine getirememeleri sonucu ortaya çıkan zararların tazminatı için Genel Mahkemeye başvurmuştur. Genel Mahkeme kararı uyarınca, davacıların Birliğin akit-dışı sorumluluğuna dayanan tazminat talepleri reddedilmiştir.

Divan her şeyden önce, Birliğin akit-dışı sorumluluğunun söz konusu olması ve zararın tazmini için, iddia edilen AB organı davranışının hukuka aykırılığı, zararın gerçek olması ve bu davranış ile söz konusu zarar arasındaki illiyet bağının bulunması gibi koşulun sağlanması gerektiğine dikkat çekmiştir.⁴⁵⁹ Ayrıca Divan, bu kapsamda AB tasarruflarına ilişkin tazminat kararının verilebilmesi, AB düzenindeki bireyin korunmasına yönelik üstün bir hukuk kuralının yeterince ciddi bir ihlali olmadıkça mümkün olmadığını, AB'nin iktisadi politika tercihlerini içeren bir tedbir nedeniyle sorumluluk taşımadığına karar vermiştir.⁴⁶⁰ Bununla beraber, aykırılığı iddia edilen davranışın bireylere hak tanımayı amaçlayan bir hukuk kuralı olması gerekmektedir.⁴⁶¹

Sonuç olarak Divan, DTÖ Anlaşmalarının ihlaline ilişkin AB yargısına başvurulmadığı durumlara, AB'nin yasama faaliyeti çerçevesinde organların

⁴⁵⁷ Cordis, op. cit. dipnot 413, para. 58, Bocchi Food, op. cit. dipnot 414, para. 64; T. Port, op. cit. dipnot 415, para. 59.

⁴⁵⁸ Case T-69/00, *Fabbrica italiana accumulatori motocarri Montecchio SpA (FIAMM) and Fabbrica italiana accumulatori motocarri Montecchio Technologies, Inc. (FIAMM Technologies) v Council of the European Union and Commission of the European Communities*, EU:T:2005:449.

⁴⁵⁹ Case C-26/81, *SA Oleifici Mediterranei v European Economic Community*, EU:C:1982:318, para. 17; *FIAMM*, op. cit. dipnot 411, para. 164-165.

⁴⁶⁰ *FIAMM*, op. cit. dipnot 411, para. 172.

⁴⁶¹ Court of Justice. Case C-352/98 P, *Laboratoires pharmaceutiques Bergaderm SA and Jean-Jacques Goupil v Commission of the European Communities*, EU:C:2000:361, para. 41-42; Case C-282/05, *Holcim (Deutschland) AG v Commission of the European Communities*, EU:C:2007:226, para. 47; *FIAMM*, op. cit. dipnot 411, para. 173.

sorumluluğunu doğuracak bir sorumluluk düzeni bulunmadığından AB'nin kusura dayanmayan akit-dışı sorumluluğuna dayanılamayacağına hükmetmiştir.⁴⁶² Dolayısıyla AB, hukuka uygun tasarruflar nedeniyle de haksız fiil sorumluluğuna tabi tutulabilir, ancak AB yasama tasarrufları bu tür sorumluluğun kapsamı dışında kalacaktır.⁴⁶³

Buradan yola çıkarak *FIAMM* kararıyla Divan'ın, AB hukukunun DTÖ kapsamında ihlali nedeniyle, *Nakajima* ve *Fediol* istisnalarının olduğu durumlarda dahi, tazminat hakkı kapısını tamamen kapatmış olduğunu kesin ve sarıh bir şekilde belirtmiştir.⁴⁶⁴

3.5. GENEL DEĞERLENDİRME

Uluslararası ticari işlemlerin tabi olduğu GATT/DTÖ hukuku, uluslararası hukukta benzersiz bir yapı oluşturduğunu söylemek mümkündür. Aynı zamanda mevcut yapısını, DTÖ kapsamında yürütülen Müzakere Turları aracılığıyla dinamik bir şekilde sürekli olarak güncellemektedir. Uluslararası ticarete kaydettiği başarıları DTÖ'nün normatif bir güç halini alarak olabildiğince yayılmıştır. Ayrıca DTÖ, sadece uluslararası ticari işlemlerin uygulanmasında şeffaflık, öngörülebilirlik ve hukuki güvence sağlamakla kalmayan, aynı zamanda hukuki ilkelerin yönettiği ticari uyuşmazlıklara çözümü süreci sağlamaktadır.

Divan GATT döneminden itibaren GATT/DTÖ hukukunun AB'yi bağladığını ifade etmiştir. Bununla beraber, GATT/DTÖ Anlaşmalarının ruhu ve genel yapısı itibarıyla AB'nin diğer uluslararası anlaşmalarından farklı tutulması gerektiğini belirtmiştir. Ancak GATT/DTÖ, AB hukuk düzeninde statü olarak uluslararası anlaşmalarla aynı statüdedir. Yani DTÖ hukuku, AB hukuk düzeninde birincil hukuka göre alt, ikincil hukuka göre üst düzeydedir. Nitekim genel kuralın istisnası olan, AB organlarının tasarruflarının DTÖ kurallarına açıkça atıf yapması ve/veya AB, DTÖ hükümlerinden doğan bir yükümlülüğü yerine getirmek amacıyla tasarruflarda bulunduğu durumlarda, ilgili AB tasarruflarının hukukilik ve geçerlilik denetimi DTÖ kuralları

⁴⁶² *FIAMM*, op. cit. dipnot 411, para. 176.

⁴⁶³ BAYKAL ve GÖÇMEN, op. cit. dipnot 128, s. 488.

⁴⁶⁴ *FIAMM*, op. cit. dipnot 411, para. 176, 188; ERRICO, John, The WTO in the EU: Unwinding the Knot, *Cornell International Law Journal* (179-208), Vol: 44, 2011, s 190.

ışığında yapılabilecektir. Dolayısıyla bu durum istisnai durumlarda olsa bile, DTÖ hukukunun AB'nin ikincil hukukuna üstünlük taşıdığına bir göstergesidir.

Divan, bir uluslararası anlaşmanın AB hukukunda doğrudan etkisi, uluslararası kamu hukukuna uygun olarak AB organları tarafından uluslararası hukuk çerçevesinde ilgili anlaşmayla belirlenmediği takdirde söz konusu uluslararası anlaşma hükümlerinin ruhu, sistematigi ve lafzı dikkate alınarak, AB yargı organları tarafından belirleneceğini belirtmiştir. DTÖ hukuku kapsamında AB organlarının böyle bir belirleme yapmadığından yola çıkarak, DTÖ hukukunun AB hukuk düzenindeki hukuki etkileri AB yargı organları tarafından belirleneceğini söylemek mümkündür.

Divan genel olarak, DTÖ kurallarına doğrudan etki tanımamıştır. Zira DTÖ Anlaşması ve Ekleri lafzı, amacı ve niteliği itibarıyla doğrudan etkiye elverişli değildir. Divan, GATT/DTÖ dibacesinde karşılıklı avantajlı düzenlemeler temelinde yapılan müzakereler sonucunda oluşturulduğunu, özellikle de hükümlerinin tadil yolu ile onarılmaya imkân tanıdığını ve istisnai zorluklar ve olası ihtilafların âkit taraflar arasında çözümü kuralına dikkat çekmiştir. Dahası GATT/DTÖ sistemi, esasen istişarelere ve müzakerelere dayanan uyuşmazlık çözüm mekanizmasına sahip olmanın yanı sıra akit tarafın yükümlülüklerini yerine getirememesi durumunda, DTÖ üyelerinin olumsuz yönde etkilenmesini ve dolayısıyla diğer üyelerin kendi yükümlülüklerinin uygulanmasını askıya almasına izin veren ve hatta, DTÖ'den çekilme imkân tanıyan yapıya sahiptir. Netice itibarıyla Divan DTÖ'nün yapısını, karşılıklı avantajlı düzenlemeler sisteminin oluşturulması için bir müzakere forumu olarak tanımlamaktadır.

GATT/DTÖ hükümlerine doğrudan etki tanınmayan genel kuralına istisna olarak Divan, AB organlarının tasarruflarının DTÖ kurallarına açıkça atıf yapması ve/veya AB, DTÖ hükümlerinden doğan bir yükümlülüğü yerine getirmek amacıyla tasarruflarda bulunduğu durumlarda, ilgili AB tasarruflarının hukukilik ve geçerlilik denetimi DTÖ kuralları ışığında yapılabileceğini ifade etmiştir.

Divan'ın GATT/DTÖ hükümlerine doğrudan etki tanımamasına yönelik gerekçelerinden biri de Divan, GATT/DTÖ Anlaşmalarının yorumlanmasında ve uygulanmasında herhangi bir tutarsızlıktan kaçınmaya çalışmaktadır. Çünkü bu tür

tutarsızlıklar yalnızca ortak ticari politikaya zarar vermeyebilir, aynı zamanda üye devletler arasındaki ticaretin bozulmasına neden olabilir. Diğer yandan her ne kadar Divan, tarafların hukuk düzeninde anlaşmanın doğurduğu etkiler bakımından farklılıkların bulunması, kendiliğinden, anlaşmanın uygulanmasında karşılıklılık ilkesinin bulunmadığını ima etmediğini dile getirmiş olsa da GATT/DTÖ hükümlerinin uygulanmasında karşılıklılık ilkesinin yokluğu, Divan'ın GATT/DTÖ hükümlerine doğrudan etki tanımaması için önemli bir sebep teşkil etmektedir.

Kanaatimizce Divan'ın GATT/DTÖ hükümlerinin doğrudan etkisi için müteakiliyet esasına dayanarak reddettiği gerekçe haklı kılınabilir. Fakat doğrudan etki ilkesi, sadece AB hukuku ile ulusal hukuk düzeni arasındaki ilişkide hayati rol oynamamaktadır; aynı zamanda, AB düzenindeki uluslararası hukuk ve AB hukuki düzenlemeleri arasındaki ilişki bakımından da önemlidir. Dolayısıyla DTÖ hukukuna doğrudan etki tanımamak, AB hukuku ile uluslararası hukuk ilişkisi açısından önemli bir sorun olarak varlığını sürdürecektir.

Divan DTÖ hükümlerinin AB hukukundaki etkisine yönelik tutumunu AHO kararları için de uygulamıştır. Yani, DTÖ bünyesindeki AHO kararları AB hukukunda doğrudan etkili değildir ve kural olarak, doğası ve yapısı gereği, DTÖ Anlaşması ve Eklerinin, AB organları işlemlerinin hukuka uygunluk denetiminde ölçü olarak kullanılamayacağı ancak, Topluluğun DTÖ bağlamında üstlenilen belirli bir yükümlülüğü yerine getirmeyi amaçladığı veya Topluluk işleminin açıkça DTÖ Anlaşması ve Eklerinde yer alan hükümlerine atıfta bulunduğu durumlarda, DTÖ hükümlerinin ilgili organ işleminin hukuka uygunluk denetiminde ölçü olabileceği istisna kuralı AHO kararları için de geçerli olacaktır. Dahası Divan, AB mevzuatının belirli DTÖ kurallarıyla uyuşmadığı hallerde, hatta, AHO kararının açıkça belitmiş olsa dahi, ilgili AB tasarrufunun hukuka uygunluk denetiminde DTÖ kurallarına dayanılamayacağına karar vermiştir.

Divan'ın DTÖ hukukuna doğrudan etki tanımama konusunda ileri sürdüğü gerekçeler kabul edilebilir olsa da DTÖ bünyesindeki AHO kararlarına doğrudan etki tanınması gerekmektedir. Zira GATT/DTÖ hukuku ile uyumlu olmayan AB organları tasarruflarının denetlenebilirliğini ortadan kaldırarak AB hukukunun etkinliği açısından

olumsuzluk yaratmaktadır. Sonuçta AHM, GATT bünyesindeki uyuşmazlık çözüm mekanizmasındaki danışma niteliğinden farklı olarak, yargısal mercii niteliğini haizdir.

Ayrıca Divan'ın, DTÖ hukukunun AB hukukunda doğrudan etkisi meselesinde genel kuralına getirdiği, yani AB'nin DTÖ bağlamında üstlendiği belirli bir yükümlülüğü yerine getirmeyi amaçladığı veya AB tasarrufunun DTÖ Anlaşması ve Eklerinde yer alan hükümlere açıkça atıfta bulunduğu durumlarda ilgili tasarrufun hukuka uygunluk denetimi DTÖ kuralları ışığında yapılabileceği istisna kuralındaki kurduğu bağlantı, AHO kararlarında pekâlâ mevcuttur. Zira AHO kararları belirli bir ihtilafli işlem doğrultusunda uyuşmazlık taraflarına yükümlülük getirmektedir. Ayrıca DTÖ kuralları ile uyumlu olmayan AB tasarrufu ilgili DTÖ kuralları dikkate alınarak söz konusu kurallarla uyumlu hale getirilecektir. Dolayısıyla Divan'ın AB tasarruflarının DTÖ hukuku ışığında hukukilik ve geçerlilik denetimi için belirlemiş olduğu istisna kuralında kurmuş olduğu bağlantı AHO kararlarında gerçekleşmiş olacaktır.

Dolayısıyla bize göre, son kertede yargısal nitelikte olan DTÖ kapsamında Panel ve Temyiz Organı raporlarını kabul eden AHO kararlarının, doğrudan etkili kabul edilmesi gerekmektedir.

SONUÇ

Divan Avrupa bütünleşmesinin başından beri, hukukun genel ve Birlik hukukunun ilkeleri temelinde geliştirdiği içtihatlarla, AB hukuk düzeninde iç hukuk ve uluslararası hukuk kurallarının, etkili ve yeknesak bir şekilde uygulanmasını temin etmek adına kollarını sıvamış gözükmektedir. Bu anlamda, kendisine verilen yetkiler çerçevesinde, Antlaşmaların yorumlanması ve uygulanmasında hukuka riayet edilmesini sağlamanın dışında, tüm yönüyle evrimleşerek gelişen bütünleşmenin dinamiğini AB hukukunda hissettirebilmiştir.

AB hukukunun bir parçası olarak kabul edilen uluslararası anlaşmalar ve uluslararası hukuktan kaynaklı sorumluluk ve yükümlülüklerin yerine getirilmesi, AB hukukunun doğasında mündemiç ilke ve hukuki çareler ile sağlanacaktır. AB hukuku ve ayrılmaz parçası olan uluslararası anlaşmaların, iç hukuk düzeninde yeknesak bir şekilde uygulanmasını sağlamak Divan'ın görev ve yetki alanındadır. Bu anlamda önkarar prosedürüyle ulusal mahkemeler, ABAD ile doğrudan işbirliği kurarak, Birlik hukukunun öncelik, doğrudan etki, uyumlu yorum ilkeleriyle, bireylere tanınan hakların korunması ve AB müktesebatının yeknesak uygulanması ve yorumlanmasına katkı ve katılım sağlamaktadır.

Uluslararası anlaşmaların AB hukuk düzeninde doğurduğu etki ve yerine ilişkin AB mevzuatı oldukça sınırlı sayıda düzenleme içermektedir. AB hukuk düzeninin bu eksikliği, Divan'ın içtihatlarıyla bir nebze de olsa giderilmiş sayılabilir. Divan'ın içtihatları ışığında, tüm AB uluslararası anlaşmalarının, belirli koşulları sağlamaları halinde, doğrudan etkili bulunan hükümleri hukuka uygunluk denetiminde ölçü olarak kullanılabilir. Bunun yanı sıra, uluslararası anlaşmalar doğrudan etkili bulunmasalar bile, anlaşmaların dolaylı etkisi çerçevesinde ikincil AB normu olabildiğince anlaşmalarla uyumlu yorumlama yükümlülüğünün bulunduğunu belirtmek gerekir. Zira dolaylı etki, tüm uluslararası hukukun bağlayıcı kuralları için geçerlidir.

AB ve üye devletler tarafından karma anlaşma niteliğinde akdedilen DTÖ Anlaşması ve Ekleri hem Birliği hem de üye devletleri bağlamaktadır. Bununla beraber, DTÖ Anlaşması ve Eklerine ilişkin herhangi yetki paylaşımı yapılmamıştır. Dolayısıyla belirtmek gerekir ki, ABAD genel olarak DTÖ Anlaşmalarının, karşılıklı avantajlı

düzenlemeler temelinde yapılan müzakere sonucunda oluşturulan ve yalnız bu nedenle AB'nin diğer uluslararası anlaşmalardan farklı tutulması gerektiğini ifade etmiştir. Zira bu tutum, uluslararası anlaşmaların AB hukuk düzeninde doğurduğu etkisi ve yerinin, ABAD'ın içtihatlarıyla belirlendiği gerçeği göz önüne alındığında önemi haizdir.

Uluslararası kamu hukukuna uygun olarak, üçüncü ülkelerle müzakere etme ve anlaşma yapma yetkisine sahip olan Topluluk kurumları, anlaşma hükümlerinin iç hukuk düzeninde nasıl bir etkiye sahip olacağını kabul etmekte özgürdür. İlgili anlaşma tarafların hukuk düzeninde etkisine dair belirleme yapmıyorsa, Topluluk hukukunda etkilerinin tespit etmek, anlaşmanın yetkisi içinde kaldıkça Divan'a düşecektir. Buradan yola çıkarak Divan, mütalaa ve kararlarında, genel olarak DTÖ kurallarına doğrudan etki tanımamıştır. Nitekim DTÖ Anlaşması ve Ekleri incelendiğinde lafzı, amacı ve niteliği doğrudan etkiye elverişli değildir. Ayrıca, hükümlerinin uygulanması veya etkisi için herhangi bir müteakip işlem gerekmeksizin açık ve kesin yükümlülük içermemesinden ötürü, doğrudan etki testinin ikinci koşulunu sağlamamaktadır.

Bunların yanı sıra Divan birtakım gerekçeler ileri sürmüştür; tarafların hukuk düzeninde anlaşmanın doğurduğu etkiler bakımından farklılıkların bulunması, kendiliğinden, anlaşmanın uygulanmasında mütekabiliyet ilkesinin bulunmadığını ima etmez. Ancak, bu kurullarla Birlik mevzuatının uyumunun sağlanmasının doğrudan Birlik yargısına yüklendiğini kabul etmek, Birlik yasama ve yürütme organlarını, Birliğin ticaret ortaklarına karşı hareket kapsamını daraltacaktır. Bu anlamda Divan, AB'nin siyasi kurumlarına müdahale etmek istememektedir.

Divan, DTÖ Anlaşması ve Eklerinin doğası ve yapısı gereği, prensip olarak, AB tasarruflarının hukuka uygunluk denetiminde ölçü olarak kullanılamayacağını belirtmiştir. ABAD buna, DTÖ kurallarının, karşılıklı avantajlı düzenlemeler temelinde yapılan müzakere sonucunda oluşturulduğunu ve DTÖ üyesi birçok ülkenin, ulusal hukuk düzeninde DTÖ Anlaşmalarının hukuka uygunluk denetiminde ölçü olamayacağını belirtmiş olmasını gerekçe göstermiştir. Bununla beraber, bu kurala esas teşkil eden gerekçelerin tek başına, Divan'ın GATT/DTÖ hükümlerini yorumlama ve hukuka uygunluk denetiminde ölçü olabilmesini belirleme yetkisini engellemeyeceğini, bu tespitinin özel inceleme sonucunda belirleneceğini ifade

etmiştir. Dolayısıyla istisna olarak, *Fediol* ve *Nakajima* kararlarında ortaya koyduğu gibi, AB'nin DTÖ bağlamında üstlenilen belirli bir yükümlülüğü yerine getirmeyi amaçladığı veya AB tasarrufunun açıkça DTÖ Anlaşması ve Eklerinde yer alan hükümlerine atıfta bulunduğu durumlarda, ilgili Birlik işleminin hukuka uygunluk denetimi DTÖ kuralları ışığında gerçekleştirilebilecektir.

DTÖ Anlaşmalarının dolaylı etkisi kapsamında, uyumlu yorumlama yükümlülüğü bakımından genel olarak, ilgili anlaşma hem Birlik hem de ulusal hukuk kapsamında olduğu durumlarda, Divan'ın anlaşmanın etkisini belirleme yetkisine paralel olarak, yorumlama yetkisi vardır. Zira Divan'ın böylesi bir yorum yetkisi, Birlik hukuku ve ulusal hukuk arasındaki potansiyel uyuşmazlıkları ortadan kaldıracak, olası yorum farklılıklarının önüne geçecektir. Ayrıca, burada ulusal mahkemelere de görev düşmektedir. Nitekim anlaşmayla bağlantılı olarak Birliğin düzenleyici işlem yaptığı alanlarda, bu işlemler ulusal işlemlerin yorumunda dikkate alınacaktır. Birliğin düzenleme yapmadığı alanlarda, ulusal mahkeme tarafından re'sen belirlenecektir. Dolayısıyla Divan, DTÖ kurallarının Birlik yetkisinde kaldığı alanlarda, Birlik hukuku aracılığıyla ve mümkün olduğu ölçüce DTÖ kuralları ışığında yorumlanması gerektiğini karara bağlamıştır.

DTÖ kapsamında Panel ve Temyiz Organı raporlarını kabul eden AHO kararlarının AB hukuk düzeninde etkisine ilişkin olarak Divan'ın, *1/94 Sayılı Mütalası*'nda belirtilen tespitlerinden yola çıkarak Birlik kurumlarını bağladığı söylenebilir. Bununla birlikte Divan başta, AHO kararlarının etkisinin *Nakajima* istisnası içinde belirlenebileceğini belirtmekle beraber, istisna uygulamasına yeni bir ayırım getirmiştir. Buna göre, DTÖ kurallarına uyum sağlamak için getirilen düzenlemeler, DTÖ kurallarından kaynaklı yükümlülüklerin üstlenmek amacıyla getirilen düzenlemelerle bir tutulamaz. Dolayısıyla Divan'ın burada, *Nakajima* istisnasını dar anlamda yorumladığı ileri sürülebilir. Buna ek olarak Divan, Birlik mevzuatının belirli DTÖ kurallarıyla uyuşmadığı hallerde, hatta ve hatta AHO kararı bu uyuşmazlığı açıkça belirtmiş olsa dahi, ilgili Topluluk tasarrufunun hukuka uygunluk denetiminde DTÖ kurallarına dayanılamayacağına karar vermiştir.

Son olarak Divan, AB hukukunun DTÖ kapsamında ihlali nedeniyle, *Nakajima* ve *Fediol* istisnalarının olduğu durumlarda dahi, tazminat hakkı kapısını tamamen kapatmış olduğunu kesin ve sarih bir şekilde belirtmiştir.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

- AKÇAY, Belgin ve İlke GÖÇMEN (der.). **Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar**, 3. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınları, 2016.
- ALTAN, Mehmet. **Uluslararası Ekonomi Politik**, 1. Baskı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013.
- BARTON, John H. & Others. **The Evolution of the Trade Regime: Politics, Law, and Economics of the GATT and the WTO**, New Jersey: Princeton University Press, 2006.
- BAYKAL, Sanem ve İlke GÖÇMEN. **Avrupa Birliği Kurumsal Hukuku**, 1. Baskı. Ankara: Seçkin Yayınları, 2016.
- DASHWOOD, Alan and Marc MARSCEAU (eds.). **Law And Practice of EU External Relations: Salient Features of Changing Landscape**, New York: Cambridge University Press, 2008.
- DILLON, Sara. **International Trade and Economic Law and the European Union**, First Edition, Portland, Oregon: Hart Publishing, 2002.
- GILPIN, Robert. **Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politikası**, 3. Baskı, Ankara: Kripto Yayınları, 2015.
- HILLON, Christophe & Panos KOUTRAKOS (eds.), **Mixed Agreements Revisited: The EU and its Member States in the World**, 1st Edition, Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2010.
- HOEKMAN, Bernard M. & KOSTECKI, Michel M. **The Political Economy of the World Trade System: The WTO and Beyond**, Third Edition, Oxford: Oxford University Press, 2009.
- HORN, Henrik and Petros C. MAVROIDIS (eds.), **Legal and Economic Principles of World Trade Law**, 1st Editon, New York: Cambridge University Press, 2013.

- IRWIN, Duoglas A., Petros C. MAVROIDIS & Alan O. SYKES. **The Genesis of the GATT**, New York: Cambridge University Press, 2008.
- KARAYİĞİT, Mustafa T. **Avrupa Birliği Anayasa Hukuku**, 1. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2019.
- KAYA, Talat. **Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Anlaşmalarının İç Hukukta Uygulanması: ABD, AB ve Türkiye Örnekleri**, 1. Baskı, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2015.
- KELSEN, Hans. **Principles of International Law**, New York: Rinehart, 1952.
- KENNEDY, Daniel L. & James D. SOUTHWICK (eds.), **The Political Economy of International Trade Law**, First Edition, New York: Cambridge University Press, 2002.
- KURAN, Selami ve Diğerleri. **Uluslararası Hukuk Temel Metinler**, Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları, 2014.
- LENARTS, Keon, Ignace MASELIS & Kathleen GUTMAN, **EU Procedural Law**, Oxford: Oxford University Press, 2014.
- MATSUSHITA, Mitsuo and Others. **The World Trade Organization: Law, Practice and Policy**, 3rd Edition, Oxford: Oxford International Law Library, 2015.
- MENGİLER, Özgür. **Avrupa Birliği'nin Anayasal Dönüm Noktası Lizbon Antlaşması**, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara: İmaj Yayınevi, 2015.
- MERRILLS J. G., **International Dispute Settlement**, Forth Edition, New York: Cambridge University Press, 2005.
- ÖZKAN, Işıl. **Avrupa Birliği Kamu Hukuku (Lizbon Andlaşmasındaki Son Değişikliklerle)**, Güncellenmiş 2. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınları, 2016.
- PARASIZ, İlker. **Uluslararası Mali ve Ekonomik Kuruluşlar**, Genişletilmiş 3. Baskı, İstanbul: Ezgi Kitabevi, 2012.
- PAZARCI, Hüseyin. **Uluslararası Hukuk**, Gözden Geçirilmiş 12. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 2013.

REÇBER, Kamuran. **Avrupa Birliği Hukuku ve Temel Metinler**, 2. Baskı, Bursa: Dora Yayınları, 2013.

SKALAR, Meltem Sarıbeyoğlu. **Uluslararası Ekonomi Hukuku Açısından Dünya Ticaret Örgütü Gümrük Birliği ve Türkiye**, 1. Baskı, İstanbul: Türkmen Kitabevi, 2010.

SKOUSEN, Mark, **İktisadi Düşünce Tarihi: Modern İktisadın İnşası**, 7. Baskı, Ankara: Adres Yayınları, 2016.

TREBILCOCK, Michael, Robert HOWSE & Antonia ELIASON, **The Regulation of the International Trade**, 4th Edition, Ney York: Routledge, 2013.

ULUSOY, Ülkü Halatçı. **Dünya Ticaret Örgütü'nde Uyuşmazlıkların Çözüm Mekanizması**, 1. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 2009.

Makaleler ve Diğer Yayınlar:

- AGAH, Frederick Yonov. "WTO Dispute Settlement Body Developments in 2010: An Analysis", **Trade Law and Development** (241-252), Vol. 4, No.1, 2012.
- AREND, Katrin, "EC Liability in the Absence of Unlawfulness", **Göttingen Journal of International Law** (199-218), Vol: 1, No: 1, 2009.
- BERNAUER, Thomas, Manfred ELSIG and Joost PAUWELYN. "The World Trade Organization's Dispute Settlement: Mechanism – Analysis and Problems", **CIS Working Paper, Forthcoming in Oxford Handbook of the WTO**, No: 63, 2010.
- CAMERON, James and Kevin R. GREY, "Principles of International Law in the WTO Dispute Settlement Body", **International and Comparative Law Quarterly** (248-298), Vol. 50, 2001.
- CROWLEY, Meredith A. "An Introduction to the WTO and GATT", **Economic Perspectives** (42-57), Federal Reserve Bank of Chicago, Issue Q IV, 2003.
- DANI, Marco. "Remedying European Legal Pluralism: The FIAMM and Fedon Litigation and the Judicial Protection of International Trade Bystanders", **The European Journal of International Law** (303-340), Vol: 21, No: 2, 2010.
- ELSIG, Manfred. "Functioning of the WTO: Options for Reform and Enhanced Performance", E15Initiative, Geneva: **International Centre for Trade and Sustainable Development (ICTSD) and World Economic Forum**, 2014.
- ERKSINE, Daniel H. "Resolving Trade Disputes: The Mechanism of GATT/WTO Dispute Resolution", **Santa Clara Journal of International Law** (39-83), Vol. 2, Issues 1, 2003.
- ERRICO, John. "The WTO in the EU: Unwinding the Knot", **Cornell International Law Journal** (179-208), Vol: 44, 2011.
- GÖÇMEN, İlke. "Böyle Buyurdu Divan: Uluslararası Anlaşmaların ve Bu Kapsamda 1947 Tarihli GATT ve DTÖ Anlaşması ve Eklerinin Topluluk Hukukunda

- Doğurduğu Etkiler”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi** (253-335), Sayı: 3, Cilt 57, 2008.
- GREY, Felicia A. "Why Do Member Countries Choose Not to Participate in the World Trade Organization's Dispute Settlement Body?", **The International Trade Journal** (139-159), Vol. 33, No. 2, 2019.
- JENEY, Petra, “Judicial Enforcement of WTO Rules before the Court of Justice of the European Union”, **ELTE Law Journal** (83-89).
- KARAYİĞİT, Mustafa T. “Commonalities and Differences between the Transatlantic Approaches Towards WTO Law”, **Kluwer Law International: Legal Issues of Economic Integration** (69-94), Volume: 35 (1), 2008.
- KAYA, Talat. "DTÖ Anlaşmalarındaki Yükümlülüklerden Kaçınmaya Olanak Sağlayan İstisna Hükümleri", **Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi** (169-192), Sayı 7 (2), 2017.
- KAYA, Talat. "DTÖ Hukuku Uygulamasında Ayrımcılık Yapmama İlkesi", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi** (183-242), 59 (2), 2010.
- KLIMENKO, Mikhail and Others. "Recurrent Trade Agreements and The Value of External Enforcement", **Journal of International Economics** (475-499), Volume 74, Issue 2, 2008.
- LENAERTS, Keon & EDDY, de Smitjer. “The European Union an an Actor under International Law”, **Yearbook of European Law** (95-138), Vol-19, Issue 1, January 1999.
- MARTINES, Francesca. "Direct Effect of International Agreements of the European Union", **The European Journal of International Law** (129-147), Vol. 25, No. 1, 2014.
- MENDEZ, Mario. "The Legal Effect of Community Agreements: Maximalist Treaty Enforcement and Judicial Avoidance Techniques", **The European Journal of International Law** (83-104), Vol: 21, No: 1, 2010.

- PETERSMANN, Ernst-Ulrich. "International Economic Law in the 21st Century: Need For Stronger 'Democratic Ownership' and Cosmopolitan Reforms", **EUI Worcing Papers**, Law 2012/7.
- PRINCEN, Sebastiaan. "EC Compliance with WTO Law: The Interplay Law and Politics", **The European Journal of International Law** (555-574), Vol: 15, No: 3, 2004.
- ROSAS, Alan. "The Status in the EU Law of International Agreements Concluded by EU Member States", **Fordham International Law Journal** (1304-1344), Volume 34, Issue 5, Article 7, 2011.
- SABRY, Faten, "The Development and Effectiveness of the WTO's Dispute Settlement Body", **MSU-DCL Journal of International Law** (521-538), Vol. 10, 2001.
- SEMMELMANN, Constanze, "General Principles in EU Law between a Compensatory Role and Intrinsic Value", **European Law Journal** (457-487), Vol. 19, No: 4, July 2013.
- WTO, **A Handbook on the WTO Dispute Settlement System**, First Edition, Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- WTO, **Understanding the WTO**, Fifth Edition, Geneva, 2015.
- WTO, **World Trade Report 2007'Six decades of multilateral trade cooperation: What have we learnt?'**, Geneva, 2007.
- ZONNEKEYN, Geert A. "The Direct Effect of GATT in Community Law: From International Fruit Company to the Banana Cases", **International Trade Law & Regulation** (63-71), Volume: 2, 1996.
- ZONNEKEYN, Geert A. "The Hermes Jugdement - Reconciling The Principles of Uniform and Consistent Interpretation", **Journal of World Intellectual Property** (495-508), Volume 2, Issue 4, 1999.
- ZONNEKEYN, Geert A. "The Legal Status of WTO Panel Reports in the EC Legal Order - Some Reflections on the Opinion of Advocate General Micho on the

Atlanta Case", **Journal of International Economic Law** (713-722), Volume 2, Issue 1, 1999.

ZONNEKEYN, Geert A. "The Status of WTO in the EC Legal Order - The Final Curtain?", **Journal of World Trade** (111-125), Kluwer Law International, Volume 34, Issue 3, 2000.

ZONNEKEYN, Greet A. "The Latest on Indirect Effect of WTO Law in the EC Legal Order The Nakajima Case Law Misjudged?", **Journal of International Economic Law** (597-608), Vol. 4, Issue 3, 2001.

Davalar ve Müitalaalar:

Court of Justice. Joined Cases C-21-24/72, *International Fruit Company v. Produktschap Groenten Fruit*, EU:C:1972:115.

Court of Justice. Joined Cases C-300/98 and C-392/98, Court of Justice. Joined Cases C-300/98 and C-392/98, *Parfums Cristian Dior SA v. TUK Consultancy BV and Assco Gerüste and Rob van Dijk v. Wilhelm Layher GmbH & Co. KG and Lahye BV*, EU:C:2000:688.

Court of Justice. Case C-122/95, *Federal Republic of Germany v. Council*, EU:C:1998:94.

Court of Justice. Case C-61/94, *Commission of the European Communities v. Federal Republic of Germany*, EU:C:1996:313.

Court of Justice. Case C-470/16, *North East Pylon Pressure Campaign Limited and Maura Sheehy v An Bord Pleanála and Others*, EU:C:2018:185.

Court of Justice. Case C-181/73, *R. & V. Haegeman v. Belgian State*, EU:C:1974:41.

Court of Justice. Case C-149/96, *Portuguese Republic v. Council of the European Union*, EU:C:1999:574.

Court of Justice. Case C-322/88, *Salvatore Grimaldi v. Fonds des maladies professionnelles*, EU:C:1989:646.

Court of Justice. Case C-192/89, *Sevince v. Staatssecretaris van Justitie*, EU:C:1990:322.

Court of Justice. Case C-104/81, *Hauptzollamt Mainz v C.A. Kupferberg & Cie KG a.A.*, EU:C:1982:362.

Court of Justice. Case C-30/88, *Hellenic Republic v. Commission of the European Communities*, EU:C:1989:422.

Court of First Instance. Case T-115/94, *Opel Austria GmbH v. Council of the European Union*, EU:T:1997:3.

Court of Justice. Case C-26/62, *NV Algemene Transport- en Expeditie Onderneming van Gend & Loos v Netherlands Inland Revenue Administration*, EU:C:1963:1.

Court of Justice. Case C-17/81, *Pabst & Richarz KG v. Hauptzollamt Oldenburg*, EU:C:1982:129.

Court of Justice. Case C-87/75, *Conceria Daniele Bresciani v. Amministrazione Italiana delle Finanze*, EU:C:1976:18.

Court of Justice. Case C-18/90, *Office National de l'emploi v. Bahia Kziber*, EU:C:1991:36.

Court of Justice. Case C-266/81 *Società Italiana per l'Oleodotto Transalpino (SIOT) v. Ministero delle finanze, Ministero delle marina mercantile, Circostrizione doganale di Trieste and Ente autonomo del porto di Trieste*, EU:C:1983:77.

Court of Justice. Joined Cases C-267–269/81, *Amministrazione delle Finanze dello Stato v Società Petrolifera Italiana SpA (SPI) and SpA Michelin Italiana (SAMI)*, EU:C:1983:78.

Court of Justice. Joined Cases C-290–291/81, *Compagnia Singer SpA and Geigy SpA v Amministrazione delle finanze dello Stato*, EU:C:1983:79.

Court of Justice. Case C-280/93, *Federal Republic of Germany v. Council of the European Communities*, EU:C:1994:367.

Opinion of Mr. Advocate General Gulman. Case C-280/93, *Federal Republic of Germany v. Council of the European Communities*, EU:C:1994:235.

Court of Justice. Case C-70/87, *Fédération de l'industrie de l'huilerie de la CEE (Fediol) v Commission of the European Communities*, EU:C:1989:254.

Court of Justice. Case C-69/89, *Nakajima All Precision Co. Ltd v Council of the European Communities*, EU:C:1991:186.

Court of Justice. Case C-162/96, *A. Racke GmbH & Co. v Hauptzollamt Mainz*, EU:C:1998:293.

Opinion of Mr. Advocate General Lenz. Case C-69/89, *Nakajima All Precision Co. Ltd v Council of the European Communities*, EU:C:1990:433.

Court of Justice. Case C-377/98, *Kingdom of the Netherlands v. European Parliament and Council of the European Union*, EU:C:2001:523.

Court of First Instance. Joined Cases T-33/98 and T-34/98, *Petrohub SA and Republica SA v. Council of the European Union*, EU:T:1999:330.

Court of Justice. Case C-76/00 P, *Petrohub SA and Republica SA v. Council of the European Union*, EU:C:2003:4.

Court of Justice. Case C-53/96, *Hermés International (a partnership limited by shares) v. FHT Marketing Choice BV*, EU:C:1998:292.

Court of First Instance. Case T-113/96, *Edouard Dubois et Fils SA v Council of the European Union and Commission of the European Communities*, EU:T:1998:11.

Court of Justice. Case C-275/00, *European Community, represented by the Commission of the European Communities v First NV and Franex NV*, EU:C:2002:711.

Court of First Instance. Case T-18/99, *Cordis Obst und Gemüse Großhandel GmbH v. Commission of the European Communities*, EU:T:2001:95.

Court of First Instance. Case T-30/99, *Bocchi Food International GmbH v. Commission of the European Communities*, EU:T:2001:96.

Court of First Instance. Case T-52/99, *T. Port GmbH & Co. KG v. Commission of the European Communities*, EU:T:2001:97.

Court of Justice. Case C-112/80, *Firma Anton Dürbeck v. Hauptzollamt Frankfurt am Main-Flughafen*, EU:C:1981:94.

Court of First Instance. Case T-521/93, *Atlanta and Others v. European Community*, [1996] EU:T:1996:184.

Court of Justice. Case C-466/93, *Atlanta Fruchthandelsgesellschaft v Bundesamt Für Ernährung und Forstwirtschaft*, EU:C:1995:370.

- Court of Justice. Case C-104/97 P, *Atlanta and Others v. European Community*, EU:C:1999:498.
- Court of First Instance. Case T-210/00, *Etablissements Biret et Cie SA v. Council of the European Union*, EU:T:2002:3.
- Court of First Instance. Case T-69/00, *Fabbrica italiana accumulatori motocarri Montecchio SpA (FIAMM) and Fabbrica italiana accumulatori motocarri Montecchio Technologies, Inc. (FIAMM Technologies) v Council of the European Union and Commission of the European Communities*, EU:T:2005:449.
- Court of Justice. Case C-26/81, *SA Oleifici Mediterranei v European Economic Community*, EU:C:1982:318.
- Court of Justice. Case C-352/98 P, *Laboratoires pharmaceutiques Bergaderm SA and Jean-Jacques Goupil v Commission of the European Communities*, EU:C:2000:361.
- Court of Justice. Joined Cases C-120/06 P and C-121/06 P, *Fabbrica italiana accumulatori motocarri Montecchio SpA (FIAMM) and Fabbrica italiana accumulatori motocarri Montecchio Technologies LLC, Giorgio Fedon & Figli SpA and Fedon America, Inc. v. Council of the European Union and Commission of the European Communities*, EU:C:2008:476.
- Court of Justice. Case C-131/03 P, *R.J. Reynolds Tobacco Holdings, Inc. and Others v Commission of the European Communities*, EU:C:2006:541.
- Court of Justice. Case C-137/08, *VB Pénzügyi Lízing Zrt. v Ferenc Schneider*, EU:C:2010:659.
- Court of Justice. Case C-240/09, *Lesoochránárske zoskupenie VLK v. Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky*, EU:C:2011:312.
- Court of Justice. Case C-282/05, *Holcim (Deutschland) AG v Commission of the European Communities*, EU:C:2007:226.

Court of Justice. Case C-286/02, *Bellio F.lli Srl v Prefettura di Treviso*, EU:C:2004:212.

Court of Justice. Case C-308/06, *The Queen, on the application of International Association of Independent Tanker Owners (Intertanko) and Others v Secretary of State for Transport*, EU:C:2008:312.

Court of Justice. Case C-311/04, *Algemene Scheeps Agentuur Dordrecht BV v Inspecteur der Belastingdienst - Douanedistrict Rotterdam*, EU:C:2006:23.

Court of First Instance. Case T-367/03, *Yedaş Tarim ve Otomotiv Sanayi ve Ticaret AŞ v Council of the European Union and Commission of the European Communities*, EU:T:2006:96.

Court of Justice. Case C-377/02, *Léon Van Parys NV v. Belgisch Interventie- en Restitutiebureau (BIRB)*, EU:C:2005:121.

Court of Justice. Case C-431/05, *Merck Genéricos v. Produtos Farmacéuticos*, EU:C:2007:496.

Court of Justice. Case C-9/73, *Carl Schlüter v. Hauptzollamt Lörrach*, EU:C:1973:110.

Court of Justice. Case C-12/86, *Meryem Demirel v. Stadt Schwäbisch Gmünd*, EU:C:1987:400.

Court of Justice. Case C-93/02 P, *Biret International SA v. Council of the European Union*, EU:C:2003:517.

Court of Justice. Opinion 1/94, *Competence of the Community to conclude international agreements concerning services and the protection of intellectual property*, EU:C:1994:384.

Court of Justice. Case C-94/02 P, *Etablissements Biret et Cie SA v. Council of the European Union*, EU:C:2003:518, para. 54.

Court of Justice. Case C-11/05, *Friesland Coberco Dairy Foods BV v. Inspecteur van de Belastingdienst/Douane Noord/kantoor Groningen*, EU:C:2006:312.

Çevrimiçi Kaynaklar:

<http://www.oecd.org/about/history/>

https://www.wto.org/english/docs_e/gattbilaterals_e/indexbyround_e.htm

https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/gatt_ai_e/prov_appl_gen_agree_e.pdf

https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm

https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/ab_e.htm

